

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA

AIRINGA ŽUKAUSKAITĖ

Teisės studijų programa, civilinės teisės specializacija

**NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO AR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO INSTITUTO
SANTYKIS SU RESTITUCIJA LIETUVOS CIVILINĖJE TEISĖJE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė
Prof. dr. Asta Dambrauskaitė

Vilnius, 2012

TURINYS

Įvadas	3
1. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto kilmė ir tolesnė raida	9
2. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto samprata	13
2.1. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto samprata užsienio valstybėse.....	13
2.1.1. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto samprata Vokietijoje.....	14
2.1.2. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto samprata Prancūzijoje.....	16
2.1.3. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto samprata Anglijoje.....	17
2.1.4. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto samprata Europos Bendrų pagrindų sistemos projekte.....	19
2.2. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto samprata Lietuvoje.....	24
3. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutas Lietuvos civilinėje teisėje	28
3.1. „Nepagrįsto praturtėjimo“ ir „turto gavimo be pagrindo“ santykis.....	28
3.2. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto taikymo prielaidos.....	34
3.2.1. Teisinio pagrindo nebuvimas kaip nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto taikymo prielaida.....	38
3.2.2. Subsidiarumas kaip nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto taikymo prielaida.....	39
4. Restitucija kaip civilinių teisių gynimo būdas	44
4.1. Restitucijos samprata užsienio valstybėse ir Lietuvoje.....	44
4.2. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto ir restitucijos normų, įtvirtintų Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse tarpusavio derinimas.....	49
4.2.1. Turto grąžinimas, kai jis gautas per klaidą.....	52
4.2.2. Turto grąžinimas, kai sandoris, pagal kurį jis gautas, pripažintas negaliojančiu <i>ab initio</i>	53
4.2.3. Turto grąžinimas, kai prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos.....	59
Išvados	62
Pasiūlymai	64
Literatūros sąrašas	66
Santrauka	72
Summary	73

IVADAS

Temos aktualumas ir problema. Jau senovės Romoje buvo žinomas principas, kad asmeniui be pakankamo teisinio pagrindo praturtėjus kito asmens sąskaita, įgytą turtą privalu gražinti tam, kurio sąskaita praturtėta (*lot. legis actio per condictioem; condictio*)¹. Pažymėtina, kad šis principas, išlieka aktualus ir šiandien. Pavyzdžiui, dažnai pasitaiko atvejų, kai asmuo sumoka kitam asmeniui, skolą, klaidingai manydamas esąs skolingas, sumoka daugiau, nei esama skola, perduoda daiktą, kuris nebuvo numatytas pirkimo-pardavimo sutartyje ir pan. Taip pat yra žinomi atvejai, kai asmuo nepagrįstai sutaupo ir taip praturtėja kito asmens sąskaita, pavyzdžiui, prisijungia prie kito asmens lėšomis įrengtos elektros energijos tiekimo linijos, užuot tiesiogiai jungęsis prie miesto elektros energijos tinklų. Visais šiais, ir daugeliu kitų atvejų, asmuo gali susigrąžinti be teisinio pagrindo kito asmens įgytą (turimą) turtą ar išreikalauti dėl nepagrįsto praturtėjimo patirtų nuostolių atlyginimą remdamasis nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutu.

Temos aktualumą sąlygoja tai, kad 2001 metais įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos civiliniam kodeksui² (toliau – CK) atsirado nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo reglamentavimo naujovių, todėl būtina išanalizuoti minėto instituto sampratą, struktūrą, taikymo prielaidas bei taikymo apimtį su kitom teisinės gynybos priemonėmis (ypatingai su restitucija, nes jų atribojimo poreikis išskyla dažniausiai). Atlikti analizę taip pat svarbu ir dėl to, kad dabartinis šio instituto reglamentavimas CK yra ganėtinai painus ir sudėtingas, pasireiškiantis netikslių sąvokų vartojimu bei tų pačių taisyklių įtvirtinimu keliuose CK straipsniuose. Ieškoti naujo požiūrio į nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutą skatina ir Europos Sąjungoje vykstantys pokyčiai – bandymas harmonizuoti nepagrįsto praturtėjimo teisę Europos Bendrų pagrindų sistemos projekte³ (angl. *Draft Common Frame of Reference*, toliau – DCFR).

Kalbant apie nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutą paminėtina, kad didelę sumaištį Lietuvoje kelia šio instituto santykis su restitucija⁴. Įsivaizduokime situaciją, kad šalys sudaro buto pirkimo-pardavimo sutartį, pagal kurią pardavėjas perduoda pirkėjo nuosavybėn

¹ Remiantis prigimtinė teise yra teisinga, kad niekas negali praturtėti kito sąskaita. Cituota pagal: Jonaitis, M. *Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: MRU, 2005, p. 213.

² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

³ Bar, Ch.; Swann S. *Principles of European Law. Unjustified enrichment*. New York: Oxford university press, 2010.

⁴ Restitucija Lietuvos doktrinoje apibūdinama, kaip civilinės teisės gynybos būdas, kai šaliai gražinama tai, ką ji perdavusi kitai šaliai, o iš nepagrįstai įgijusios šalies išieškoma tai, ką ji perdavusi kitai šaliai. Taigi restitucija yra šalių gražinimas į *status quo*. Cituota pagal: Ambrasienė, D., et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 101.

butą, o pirkėjas sumoka už jį nustatytą pinigų sumą pardavėjui. Vėliau paaiškėja, kad šalys nesilaikė šiai sutarčiai privalomos notarinės formos (CK 6.393 straipsnis), todėl vadovaujantis CK 1.93 straipsniu tarp šalių sudaryta sutartis buvo pripažinta negaliojančia. Pripažinus sandorį negaliojančiu būtina išspręsti negaliojančio sandorio pasekmių klausimą, t.y. sugrąžinti šalis į padėtį, buvusią iki tokio sandorio sudarymo. CK 6.145 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad asmuo privalo grąžinti kitam asmeniui turtą, kai sandoris pripažintas negaliojančiu *ab initio*. Tuo tarpu CK 6.237 straipsnio 5 dalyje yra numatyta, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo taisyklės taikomos ir tuo atveju, jeigu reikalavimas susijęs su įvykdymu pagal negaliojančią sandorį grąžinimu. Taigi sprendžiant šią situaciją pagrįstai kyla klausimas, kuris iš šių institutų turėtų būti taikomas sandorį pripažinus negaliojančiu? O gal jie turėtų būti taikomi kartu? Juk sandorį pripažinus negaliojančiu kyla ne tik būtinybė grąžinti šalis į buvusią iki sandorio sudarymo padėtį, bet kartu turi būti užtikrinta, kad nei viena iš negaliojančio sandorio šalių nepagrįstai nepraturtėtų.

Pažymėtina, kad būtinybė atriboti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutą nuo restitucijos kyla ne tik sandorio negaliojimo atveju, bet ir kitais atvejais. Įsigaliojus naujam CK ne tik buvo įtvirtinta restitucijos sąvoka (kuri tradiciškai buvo vartojama pripažintų negaliojančiais sandorių pasekmėms apibūdinti), bet ir išplėsti restitucijos taikymo atvejai⁵. Pavyzdžiui, kurią iš normų turėtume taikyti, kai asmuo sumoka pinigus per klaidą kitam asmeniui, kuriam nebuvo skolingas. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad tai tipinis turto gavimo be pagrindo (CK 6.237 straipsnis) atvejis, tačiau pažvelgus į CK 6.145 straipsnio 1 dalį pamatysime, kad restitucija taikoma ir tais atvejais, kai asmuo privalo grąžinti kitam asmeniui turtą, kurį jis gavo per klaidą.

Taigi, atsižvelgiant į išdėstytas problemas bei į tai, kad iki šiol Lietuvos teisinėje literatūroje joms nebuvo skirtas pakankamas dėmesys, reikalinga atlikti išsamų tyrimą, kuris padėtų teisingai suvokti, aiškinti bei taikyti praktikoje nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutą bei atskleisti jo santykį su restitucija Lietuvos civilinėje teisėje.

Darbo reikšmė. Iki šiol Lietuvos civilinės teisės moksle šioje srityje nebuvo atlikta išsamių mokslinių tyrimų, todėl šiuo darbu siekiama prisidėti prie nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą reglamentuojančių normų analizavimo, vertinimo. Taip pat siekiama pateikti išvadas ir pasiūlymus,

⁵ Pagal CK 6.145 straipsnio 1 dalies normą restitucijos pagrindu gali būti skirtingais pagrindais atsiradusios asmens prievolės grąžinti kitam asmeniui turtą: restitucija taikoma tada, kai asmuo privalo grąžinti kitam asmeniui turtą, kurį jis gavo neteisėtai arba per klaidą, arba dėl to, kad sandoris, pagal kurį jis gavo turtą, pripažintas negaliojančiu *ab initio* arba dėl to, kad prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos. Be to, reikalauti restitucijos, t. y. grąžinti viską, ką yra perdavusi kitai šaliai vykdydama sutartį, gali ir sutarties šalis sutarties nutraukimo atveju (CK 6.222 straipsnio 1 dalis), jeigu ji tuo pat metu grąžina kitai šaliai visa tai, ką buvo iš jos gavusi.

kurie padėtų lengviau suprasti ir patobulinti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto normų taikymą bei atskleistų jo santykį su restitucija Lietuvos civilinėje teisėje.

Tyrimo objektas tai – nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo ir restitucijos institutai.

Tyrimo dalykas – Lietuvos Respublikos civilinės teisės normos, reglamentuojančios nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutą, taip pat šio instituto santykis su restitucija, bei jo taikymas teismų praktikoje.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto kilmę, sampratą bei taikymo prielaidas, jo santykį su restitucija, taip pat atskleisti tiek teorijoje, tiek praktikoje kylančias problemas ir pateikti pasiūlymus dėl minėtų normų reglamentavimo bei taikymo tobulinimo.

Siekiant įgyvendinti numatytą tikslą keliami šie **uždaviniai**:

- 1) Atskleisti nepagrįsto praturtėjimo bei turto gavimo be pagrindo instituto kilmę bei tolesnę jo vystymosi raidą.
- 2) Atskleisti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto sampratą užsienio valstybėse ir Lietuvoje.
- 3) Išsiaiškinti „nepagrįsto praturtėjimo“ ir „turto gavimo be pagrindo“ santykį bei jų taikymo prielaidas.
- 4) Nustatyti, kaip tarpusavyje derinamos nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo ir restitucijos institutų normos, įtvirtintos Lietuvos Respublikos CK.
- 5) Nustatyti teisinio reglamentavimo trūkumus Lietuvoje bei pateikti galimus sprendimo būdus.

Darbo ginamieji teiginiai:

- 1) Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutas - tai savarankiškas institutas Lietuvos civilinėje teisėje, kuriam būdingas subsidiarus taikymo pobūdis.
- 2) Lietuvos civilinėje teisėje yra aiškiai atribotos nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto bei restitucijos instituto taikymo sritys.

Tyrimo metodai: *Lyginamasis metodas*, naudojamas lyginant ir vertinant Lietuvos ir kitų valstybių teisės normas, reguliuojančias nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą be pagrindo, o taip pat ir restituciją. *Sisteminės analizės*, metodas taikomas siekiant nustatyti, koks yra nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo tarpusavio santykis, taip pat padeda atskleisti minėtų teisės normų santykį su restitucija. *Lingvistinis metodas*, padeda išsiaiškinti nagrinėjamų sąvokų reikšmes.

Dokumentų analizės metodas, naudojamas siekiant išsiaiškinti teisės aktų, teisinės literatūros ir teismų sprendimų turinį. *Apibendrinimo metodas*, naudojamas formuojant išvadas kiekviename skyriuje, apibendrinant doktrinos ir teismų praktikos taisykles nagrinėjama tema, o taip pat formuojant galutines išvadas.

Temos ištyrimo lygis ir naudota literatūra. Užsienio valstybių teisės moksle nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo ir restitucijos institutams skiriama pakankamai daug dėmesio, todėl darbe daugiausiai remiamasi įvairių užsienio šalių mokslininkų darbais. Iš šią problemą įvairiais aspektais tyrinėjusių mokslininkų būty galima paminėti, K. Zweigert, H. Kötz⁶, kurie nagrinėjo nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo bei restitucijos institutus lyginamuoju aspektu užsienio valstybėse (Anglijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje ir kt.). Subsidiarumo principo reikšmę, kalbant apie nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto taikymą, atskleidė L. Smith⁷ bei J. Beatson, E. Schrage⁸. Ypač didelį įnašą nagrinėjant minėtus institutus atliko mokslininkai ruošę Europos Bendrų pagrindų sistemos projektą (angl. *Draft Common Frame of Reference* – toliau *DCFR*) Ch. Bar, E. Clive⁹, kurie atliko išsamią nepagrįsto praturtėjimo principo analizę Europos valstybėse. Taip pat reiktų paminėti J. M. Smits¹⁰ ir V. Mak¹¹ kritiškai vertinusius nepagrįsto praturtėjimo nuostatas, suformuotas *DCFR*. Negalima nepaminėti G. Virgo¹², kuris nagrinėjo restitucijos teisę Anglijoje ir daugelį kt.

Tačiau nepaisant to, kad nuo CK įsigaliojimo praėjo daugiau kaip 10 metų, nacionaliniu lygiu nagrinėjami teisiniai institutai nėra pakankamai išplėtoti. Lietuvos teisės mokslas negali pasigirti išsamiais moksliniais tyrimais šia tema. Iš Lietuvoje šią temą nagrinėjusių autorių galėtume paminėti CK šeštosios knygos „Prievolių teisė“ pirmojo tomo komentaro autorių V. Mikelėną¹³, kuris komentavo bei aiškino nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo bei restitucijos institutų nuostatas, įtvirtintas dabartiniame CK. Apie nagrinėjamas prievoles taip pat užsiminta

⁶ Zweigert, K.; Kötz, H. *An Introduction to Comparative Law*. Third edition. Oxford: Clarendon press, 1998.

⁷ Smith, L. *Property, Subsidiarity, and Unjustified Enrichment*. McGill University - Faculty of Law - Quebec Research Centre of Private and Comparative Law, 2003. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=338620>. [žiūrėta 2011-11-16].

⁸ Beatson, J.; Schrage, E. *Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment*. Oxford: Hart Publishing, 2003.

⁹ Bar, Ch.; Swann S. *Principles of European Law. Unjustified enrichment*. New York: Oxford university press, 2010.

¹⁰ Smits, J. M. *A European Law on Unjustified Enrichment? A Critical View of the Law of Restitution in the Draft Common Frame of Reference*. Groningen, 2008 Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1103826>. [žiūrėta 2011-11-16].

¹¹ Smits, J. M.; Mak V. Common Core Evaluation of the Draft CFR - Book VII (Unjustified enrichment). *A Factual Assessment of the Draft Common Frame of Reference*. München: Tilburg Law School Research Paper No. 2009-04, 2010. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1358020>. [žiūrėta 2011-11-16].

¹² Virgo, G. *The Principles of the Law of Restitution. Second edition*. New York: Oxford university press, 1999.

¹³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.

Prievolių teisės vadovyje¹⁴. Analizę nagrinėjamu klausimu galime rasti A. Dambrauskaitės monografijoje¹⁵, kurioje išsamiai nagrinėtas ne tik sandorių negaliojimas bei jo sukeltos teisinės pasekmės, bet ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutas bei jo santykis su restitucija.

Taigi, darbe buvo remtasi Lietuvos bei užsienio valstybių civiliniais įstatymais, kuriuose reglamentuojamas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo bei restitucijos institutai, jų komentarais. Taip pat jau minėtų ir kitų autorių mokslinė literatūra, periodiniais leidiniais, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) praktika.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, keturi skyriai, išvados bei pasiūlymai. Pirmame skyriuje pateikiama nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo instituto kilmė bei apžvelgiama tolesnė jo raida. Antrajame skyriuje atskleidžiama nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto samprata užsienio valstybėse (Vokietijoje, Prancūzijoje, Anglijoje) ir Lietuvoje. Trečiajame skyriuje analizuojamos nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto taikymo prielaidos, atskleidžiamas „nepagrįsto praturtėjimo“ ir „turto gavimo be pagrindo“ sąvokų santykis Lietuvoje. Ketvirtajame skyriuje nagrinėjama restitucijos samprata užsienio valstybėse ir Lietuvoje, o didžiausias dėmesys skiriamas restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto bei restitucijos santykio nustatymui, analizuojant Lietuvos CK įtvirtintas teisės normas. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai.

Sąvokos ir sutrumpinimai. Atsižvelgus į teisinėje literatūroje vartojamas sąvokas, darbe nepagrįstą praturtėjimą ir turto gavimą be pagrindo vadinsime subinstitutais. Subinstitutas – santykinai savarankiška instituto dalis, susidedanti iš teisės normų, numatanti specialų tam tikros dalies santykių reguliavimą, t.y. turinti santykinai atskirą teisinio reguliavimo dalyką¹⁶.

Sutrumpinimai:

angl. – angliškai;

CK – civilinis kodeksas;

1964 m. CK – 1964 m. LTSR civilinis kodeksas;

DCFR (angl. *Draft Common Frame of Reference*) – Europos Bendrų pagrindų sistemos projektas;

LAT – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas;

LApT – Lietuvos apeliacinis teismas;

¹⁴ Ambrasienė, D., et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.

¹⁵ Dambrauskaitė, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009.

¹⁶ Baranauskas, E., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 94.

lot. – lotyniškai;

PECL principai (angl. *Principles of European Contract Law*) – Europos sutarčių teisės principai;

pranc. – prancūziškai;

vok. – vokiškai.

1. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO AR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO INSTITUTO KILMĖ IR TOLESNĖ RAIDA

Pagrindines prievolių ir sutarčių konstrukcijas sukūrė romėnų teisė. Daugelis romėnų teisės nuostatų, skirtų prievolinių ir sutartinių santykių subjektams, ne tik atlaikė vergovinę santvarką, bet ir sudarė prielaidas taikyti romėnų teisę, siekiant sureguliuoti Rytų ir Vakarų Europos santykius¹⁷. Ne išimtis ir nepagrįsto praturtėjimo prievolės, kurių pagrindinės nuostatos, kilusios dar Senovės Romoje buvo modifikuotos bei perkeltos į daugelį teisinių sistemų. Atsižvelgiant į tai, minėtų normų nagrinėjimo aktualumas išlieka ir šiandien.

Jau Romos respublikos laikotarpio teisininkai suformulavo principą, kad asmeniui be pakankamo teisinio pagrindo praturtėjus kito asmens sąskaita įgytą turtą privalu grąžinti tam, kurio sąskaita praturtėta. Etiniu šio instituto pagrindu laikytinas Pomponijaus nurodomas bendrasis principas: „*Jure nature aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fileri locupletioem*“¹⁸.

Kai romėnų teisininkams tapo akivaizdu, kad prievolės, nors ir kylančios dažniausiai iš sutarčių arba dėl žalos padarymo, neapima visų prievolių rūšių, jie išskyrė atskirą prievolių grupę. II a. pirmąjį skirstymą atliko romėnų Juristas Gaius suskirstęs prievoles pagal jų kilmę bei nurodydamas, kad prievolės kyla iš sutarties, delikto (pažeidimo) ir kitokiu pagrindu¹⁹. Praėjus keturiems šimtmečiams, išsamesnę prievolių analizę ir klasifikaciją atliko romėnų teisininkas Justinianas, kurio klasifikacijoje ir randamos pirmosios nepagrįsto praturtėjimo užuomazgos. Justinianas prievoles skirstė į keturias rūšis: sutartis, kvazi – sutartis (*quasi ex contractu*), deliktus ir kvazi – deliktus (*quasi ex maleficio*)²⁰. Kvazisutartys, pasak Justiniano yra panašios į sutartis daugeliu požymiu, bet vis dėlto nėra sutartys. Į šią kategoriją minėtas autorius įtraukia neteisėtą valdymą (*negotiorum gestio*), globą (*tutela*), jungtinę nuosavybę (*communio*), palikimą (*legatum*) ir nepagrįstą praturtėjimą (*solutio indebiti*)²¹. Taigi reikalavimai, kylantys iš nepagrįsto praturtėjimo, buvo priskirti prie kvazisutarčių. Būtent Justiniano klasifikacija ir turėjo didžiausios įtakos, skirstant prievoles, o kartu apibrėžiant nepagrįsto praturtėjimo instituto vietą prievolių teisės sistemoje.

¹⁷ Vitkevičius, S. *Romėnų privatinės teisės sutartys*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 5.

¹⁸ Remiantis prigimtinė teise yra teisinga, kad niekas negali praturtėti kito sąskaita. Cituota pagal: Jonaitis, M. *Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: MRU, 2005, p. 213.

¹⁹ Zyl, Dh. *History and Principles of Roman Private Law*. Durban: Butterworth, 1983, p. 8.

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*, p. 313-314.

Poklasikiniu laikotarpiu – kvazisutartinės prievolės, kurių atsiradimo pagrindu buvo laikomas arba vienašalis sandoris, arba kiti faktai, kurių negalima laikyti sutartimi imta vadinti *obligationes quasi ex contractu*, o į jas įtrauktas nepagrįsto praturtėjimo prievolės – *condictio* (šis pavadinimas kyla iš *legis actio per condictioem*)²².

Pažymėtina, kad romėnai nesukūrė bendrųjų principų, kuriais būtų galima remtis sprendžiant ar asmuo nepagrįstai praturtėjo. Aptariamam laikotarpiu buvo nustatyti tik tipiniai atvejai, kuriais vadovaudamiesi romėnai nustatinėdavo nepagrįsto praturtėjimo atvejus. Jų buvo gana daug, todėl toliau darbe trumpai bus aptariamos trys pagrindinės ieškinių rūšys, kurių pagalba ir buvo suformuotos tipinės situacijos – *condictio indebiti*, *condictio causa non secuta*, *condictio ob iniustam causam*.

Štai Ulpianas pažymi, kad tas, kas nežinodamas įvykdė neegzistuojančią prievolę (*indebitum ignorans solvit*), gali reikalauti grąžinti įvykdymą, tačiau tokios teisės neturi tas, kas vykdydamas žinojo, jog neprivalo to daryti²³. Šią Ulpiano mintį geriausiai atspindi *condictio indebiti* ieškinys, kurio raida, manytina, turėjo daugiausia įtakos šiuolaikinei nepagrįsto praturtėjimo teisei. *Condictio indebiti* – apibūdinamas kaip ieškinys, kurį asmuo pateikia sumokėjęs nesamą skolą, sumokėjęs ne jam privalomą sumokėti arba ne tam asmeniui reikalingą mokėti skolą. Romėnai išskyrė tris pagrindines sąlygas, būtinas *condictio indebiti* ieškiniui atsirasti:

- 1) Asmuo atlieka veiksmus (pvz., tam tikrą mokėjimą), manydamas esant prievolei. Priešingu atveju veiksmai buvo laikomi dovanojimu;
- 2) Priimantis vykdymą asmuo turi manyti, jog prievolė tikrai egzistuoja ir jis turi teisę reikalauti atlikti veiksmus. Nesant šio požymio, vykdymo priėmimas laikytas vagyste (*furtum*);
- 3) Veikęs nesąžiningai praturtėjęs asmuo privalo visiškai atlyginti žalą, o sąžiningai tik sumą, kuria praturtėta²⁴.

Antrasis tipinis atvejis, kurį svarbu aptarti yra - *condictio causa data non secuta*. Tai ieškinys, kuriuo siekiama susigražinti turtą, perduotą trečiajam asmeniui, tikintis, bet nesulaukus priešpriešinio veiksmo. Pavyzdžiui, asmuo A perduoda asmeniui B kokį nors turtą, tikėdamasis iš B taip pat ką nors gauti. Nesant priešpriešinio veiksmo asmeniui B išnyksta *causa* valdyti perduotą turtą. Tačiau pažymėtina tai, kad šis ieškinys neteiktas asmeniui atlikus amoralius veiksmus (pvz., davus kyšį). *Condictio causa data non secuta* atvejį taip pat iliustruoja Juliano pateiktas pavyzdys,

²² Nekrošius, I.; Nekrošius, V.; Vėlyvis, S. *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 251.

²³ Jonaitis, M. *Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: MRU, 2005, p. 213.

²⁴ Nekrošius, I.; Nekrošius, V.; Vėlyvis, S., *op. cit.*, p. 253.

kai kraitis duodamas tikintis, kad ateityje bus sudaryta santuoka, tačiau santuokos nesudarius, kraičio davėjas gali naudotis *condictio*²⁵.

Trečiasis tipinis atvejis – *Condictio ob iniustam causam* – tai ieškinys dėl sugražinto turto, perduoto įstatymui ar moralei priešingu tikslu. Šio ieškinių teisė suteikiama tik kai priešingai teisei ir moralei elgėsi ne davėjas²⁶.

Atkreiptinas dėmesys, kad aptartos *condictiones* turėjo didelę įtaką šiuolaikinei bendrajai nepagrįsto praturtėjimo teisei. Tačiau kaip nurodo R. Zimmermannas bendrosios teisės (*Ius commune*) teisininkai, formuodami modernią nepagrįsto praturtėjimo teisę, rėmėsi ne vien įvairių romėnų *condictiones* analize, bet taip pat ir idėja uždrausti nepagrįstą praturtėjimą²⁷.

Manytina, kad ši idėja buvo paremta jau minėtu dar viduramžiais Pomponijaus suformuluotu bendruoju principu: „kad remiantis prigimtinė teise yra teisinga, kad niekas negali praturtėti kito sąskaita“ (lot. „*Iure nature aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiores*“) ²⁸. Taip pat tam įtakos turėjo ir Hugo Grotius, kuris XVII amžiuje, remdamasis prigimtinių teisės ir teisingumo sąvokomis, apibendrinė įvairias iš romėnų teisės perimtas idėjas ir sujungė jas į bendrą, aiškia ir išsamia formuluotę²⁹.

Idėja uždrausti nepagrįstą praturtėjimą Europoje buvo labai gyvybinga XIX amžiuje vykstant kodifikacijų darbams įvairiose šalyse. Pažymėtina, kad pirmasis bendrasis praturtėjimo ieškinys buvo įtvirtintas Vokietijos CK³⁰. Šiame straipsnyje įtvirtinta bendra nuostata, reikalaujanti gražinti nepagrįstą praturtėjimą, remiasi plečiamai išaiškinta romėniškąja priemone – *condictio*³¹.

Tuo tarpu Anglijoje (priklausančiai bendrosios teisės tradicijai) nepagrįsto praturtėjimo bendrasis principas pirmą kartą buvo pripažintas tik 1991 m. Lordų Rūmuose, byloje *Lipkin Gorman (a firm) v Karpnale Ltd*. Šioje byloje teismas pripažino, kad norint taikyti nepagrįsto praturtėjimo principą, reikia trijų sąlygų – kad atsakovas praturtėjo, kad tai atsitiko ieškovo sąskaita ir kad tai yra vienas iš restitucijos taikymo pagrindų³².

Lietuvoje 1964 m. galiojančiame CK (toliau – 1964 m. CK) 44 skirsnyje taip pat buvo įtvirtintos kvazisutartinės prievolės, atsirandančias dėl turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo. 1964

²⁵ Jonaitis, M. *Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: MRU, 2005, p. 214.

²⁶ Nekrošius, I.; Nekrošius, V.; Vėlyvis, S. *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 254.

²⁷ Zimmermann, R. *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 1996, p. 873.

²⁸ Jonaitis M., *op. cit.*, p. 290.

²⁹ Dambrauskaitė, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 144.

³⁰ Zimmermann, R., *op. cit.*, p. 887.

³¹ Beatson, J.; Schrage, E. *Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment*. Oxford: Hart Publishing, 2003, p. 7.

³² Graham, V. *The Principles of the Law of Restitution. Second edition*. New York: Oxford university press, 1999, p. 50.

m. CK 512 straipsnyje buvo įtvirtinta asmens, be įstatymų ar sandorio nustatyto pagrindo įgijusio arba sutaupiusio turtą kito sąskaita, pareiga grąžinti šį turtą natūra arba atlyginti jo vertę, taip pat grąžinti pajamas, kurias jis gavo nuo to laiko, kai sužinojo apie turto įgijimo nepagrįstumą³³.

Tarybinėje literatūroje prievolė dėl turto įgijimo ar sutaupymo buvo suprantama kaip civilinis teisinis santykis, kurio viena šalis, be įstatymų ar sandorių nustatyto pagrindo įgijusi arba sutaupiusi turtą kitos šio santykio šalies sąskaita, privalo grąžinti šį turtą antrajai šaliai³⁴. Kaip matyti iš duoto apibrėžimo, praturtėti be pagrindo buvo galima dvejopai: 1) be pagrindo įgyjant turtą; 2) be pagrindo sutaupant turtą.

Aptariamiems prievoliams santykiams atsirasti buvo būtinos trys sąlygos: 1) vienas asmuo turi įgyti ar sutaupyti turtą kito asmens sąskaita, o antrojo asmens turtas turi sumažėti; 2) asmuo turi įgyti ar sutaupyti turtą kito asmens sąskaita be įstatymu ar sandoriu numatyto pagrindo; 3) be pagrindo įgijęs ar sutaupęs turtą asmuo neturi būti dėl to kaltas³⁵.

Atkreiptinas dėmesys, kad 1964 m. CK visai nebuvo vartojama nepagrįsto praturtėjimo sąvoka, o to meto kodekse be pagrindo įgytas turtas apėmė dabar galiojančiame CK apibrėžtą nepagrįstą praturtėjimą, ką patvirtina, kad be pagrindo įgyto turto taisyklės buvo taikomos ir tuo atveju, kai turtas sutaupomas kito sąskaita be įstatymu ar sutartimi nustatyto pagrindo.

Apibendrinant šį skyrių galime teigti, jog nepagrįsto praturtėjimo prievolių pagrindai buvo suformuluoti dar romėnų teisėje. Yra valstybių, kurios perėmė šio romėniškojo instituto esmę ir netgi įtvirtino kai kurias romėniškąsias kvazisutartinių prievolių rūšis (pvz., Vokietija). Taip pat galime pastebėti, kad kvazisutartinės prievolės, atsirandančios dėl turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo buvo įtvirtintos ir 1964 m. Lietuvos CK. Atlikta analizė leidžia daryti išvadą, kad šiuolaikinei bendrajai nepagrįsto praturtėjimo teisei įtakos turėjo ne tik romėnų kvazisutartinės prievolės, bet ir XIX amžiuje paplitusi bendroji idėja uždrausti nepagrįstą praturtėjimą.

³³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 1964, Nr. 19-138.

³⁴ Žėruolis, J., et al. *Tarybinė civilinė teisė*, Vilnius: Mintis, 1988, p. 232.

³⁵ *Ibid.*

2. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO AR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO INSTITUTO SAMPRATA

2.1. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto samprata užsienio valstybėse

Vienu iš pagrindinių nepagrįsto praturtėjimo (turto gavimo be pagrindo) teisės normų tikslų yra laikomas tikslas apibrėžti tam tikras aplinkybes, kurioms esant praturtėjimas turi būti visiškai panaikintas, gražinant praturtėjimą tiems asmenims, kurių sąskaita jis buvo įgytas³⁶. Tam, kad šis tikslas būtų pasiektas, daugelis valstybių turi numačiusios teisinius mechanizmus, kurie priklausomai nuo teisinės sistemos gali būti skirtingi.

Svarbu pažymėti, kad nėra nusistovėjusios vieningos sąvokos, kuri apibrėžtų santykius, kylančius iš nepagrįsto praturtėjimo. Vienose valstybėse nepagrįsto praturtėjimo santykiai apibūdinami naudojant nepagrįsto praturtėjimo sąvoką (pvz., Prancūzijoje naudojamas terminas *l'enrichissement sans cause*, Anglijoje *unjustified enrichment* arba *unjust enrichment*), kitose valstybėse dar išskiriamas turto gavimas be pagrindo (pvz., Prancūzijoje šiems santykiams apibrėžti naudojamas terminas *répétition de l'indu*, Anglijoje *repetition of the undue*).

Visgi, atkreiptinas dėmesys, kad kalbant apie nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo santykius dažniausiai priimta naudoti bendrąjį terminą „nepagrįstas praturtėjimas“ (angl. *unjustified enrichment* arba *unjust enrichment*), kuris suprantamas plačiai ir apima tiek nepagrįstą praturtėjimą, tiek ir turto gavimą be pagrindo. Dėl šios priežasties kalbėdami apie užsienio valstybes naudosime bendrąjį „nepagrįsto praturtėjimo“ terminą.

Įdomu paminėti ir tai, kad literatūroje galime aptikti nuomonių, kad nepagrįstas praturtėjimas gali būti laikomas restitucijos sinonimu. Štai J. Beatson ir E. Shrage nepagrįsto praturtėjimo teisę (restitucijos teisę) apibūdina kaip teisės sritį, įtvirtinančią kompensacinius mechanizmus tiems atvejams, kai vienas asmuo kitam asmeniui sumoka pinigų ar sukuria kitokio pobūdžio naudą, kurią pasilikti jis neturi teisinio pagrindo³⁷. Kaip matyti toks apibrėžimas yra labai platus ir apima tiek nepagrįsto praturtėjimo, tiek ir restitucijos teisę, todėl tokiame kontekste minėti mechanizmai galėtų būti suprantami kaip sinonimai. Tačiau, autoriaus manymu, nepagrįstą praturtėjimą laikyti restitucijos sinonimu nėra teisinga. Manytina, (kaip matysime vėliau), kad su šia nuomone galėtume sutikti tik kalbėdami apie Anglijos teisę.

³⁶ Beatson, J.; Shrage, E. *Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment*. Oxford: Hart Publishing, 2003, p. 7.

³⁷ *Ibid.*

Taigi, esant tokiai nepagrįsto praturtėjimo sampratų įvairovei ir skirtingiems požiūriams svarbu išsiaiškinti, kaip nepagrįstas praturtėjimas suprantamas skirtingose valstybėse. Svarbu paminėti, kad nors bendras nepagrįsto praturtėjimo principas, jog niekas negali praturtėti kito asmens sąskaita, yra pripažįstamas daugelyje valstybių, tačiau supratimas bei sąlygos, kurios yra būtinos nepagrįsto praturtėjimo normų taikymui, dažnai priklauso nuo to, ar valstybę priskirsime kontinentinei ar bendrajai teisės sistemai. Dėl šios priežasties toliau darbe panagrinėsime kaip nepagrįstas praturtėjimas suprantamas kontinentinės teisės sistemos valstybėse (Vokietijoje bei Prancūzijoje) ir bendrosios teisės sistemos valstybėse (Anglijoje). Taip pat aptarsime, kaip nepagrįstas praturtėjimas suprantamas Europos Bendrų pagrindų sistemos projekte (angl. *Draft Common Frame of Reference*).

2.1.1. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto samprata Vokietijoje

Kaip jau minėjome, 1900 m. sausio 1 d., įsiteisėjęs Vokietijos CK, buvo pirmasis Europoje, kuriame nepagrįsto praturtėjimo teisė buvo įtvirtinta kaip savarankiška. Dabartiniame Vokietijos CK nepagrįstas praturtėjimas yra reglamentuojamas 812 straipsnio 1 dalyje. Šiame straipsnyje yra įtvirtinta tokia bendroji taisyklė: „asmuo, kuris gauna ką nors nepagrįstai dėl kito asmens veiksmų arba kitu būdu pastarojo sąskaita, turi pareigą tai gražinti“. To paties straipsnio 2 dalis numato, kad šis įsipareigojimas išlieka ir tada, jeigu teisinis pagrindas vėliau panaikinamas arba atliktu darbu pagal sandorio turinį tikslas nepasiekiamas³⁸.

Taigi, Vokietijos CK įtvirtina du atvejus, kada galimas nepagrįstas praturtėjimas:

1) *Praturtėjimas dėl kito asmens atliktų veiksmų* (vok. *leistungskonditionen*);

Pagal Vokietijos teisę praturtėjimui dėl kito asmens atliktų veiksmų priskiriamos situacijos, kai ieškovas nebūdamas skolingas sumoka atsakovui, o vėliau mokėjimą reikalauja gražinti, remdamasis tuo, kad šis gautas nepagrįstai. Pažymėtina, kad prie tokių atvejų, gali būti priskiriamas ne tik pinigų mokėjimas, bet ir tam tikro daikto perdavimas kito asmens nuosavybėn, netgi paslaugos teikimas, jeigu paslaugos gavėjas neatsiskaito už gautą paslaugą ir taip sutaupo ieškovo sąskaita. Į šią grupę taip pat patenka atvejai, kai asmuo kito asmens sąskaita atleidžiamas nuo įsipareigojimo, kurį jis privalėjo įvykdyti trečiajam asmeniui.

³⁸ Vokietijos civilinis kodeksas. Prieiga per internetą: < <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/BGBrest.htm>>. [žiūrėta 2011-11-16].

Pasak K. Zweigert ir H. Kötz, visais šiais atvejais svarbiausia išsiaiškinti, ar turto perėjimas, atsiradęs dėl tam tikro veiksmo yra pasiektas nepagrįstai, tai yra, ar gavėjas mokėjimą atliekančiojo atžvilgiu gali remtis galiojančiu prievoliniu santykiu arba kitu susitarimu, kuris jam suteikia teisę gautą turtą pasilikti³⁹. Pvz., vadovaujantis pirkimo-pardavimo sutartimi pirkėjas sumoka atitinkamą pinigų sumą už daiktą pardavėjui, tačiau jeigu vėliau ši sutartis pripažįstama negaliojančia, pardavėjui nebelieka teisinio pagrindo, kuriuo remiantis, jis pagrįstai galėtų pasilikti gautą pinigų sumą.

2) *Praturtėjimas kitu būdu (vok. nichtleistungskonditionen).*

Tai atvejai, kai kažkas naudojo, pritaikė ar išėikvojo svetimus daiktus arba svetimas teises, nors jam tokios teisės nesuteikė nei daikto savininkas, nei valdytojas. Jeigu tai atliekama esant asmens kaltei, daikto savininkas turi teisę reikalauti, kad jam būtų atlyginti nuostoliai dėl jo teisių pažeidimo. Tačiau net ir tuo atveju, jeigu įsikišama į svetimą teisę be kaltės, pažeidimą padaręs asmuo pagal Vokietijos CK 812 straipsnį teisės valdytojui privalo atlyginti žalą, kuri atsirado panaudojus daiktą.

Nepagrįstu praturtėjimu Vokietijoje pripažįstamas ir atvejis, jeigu kažkas perduoda svetimą daiktą trečiojo asmens nuosavybėn. Šioje situacijoje asmuo, kuris neteko nuosavybės dėl perdavimo, iš pardavėjo gali reikalauti to, ką šis iš trečiojo asmens gavo kaip priešpriešinį patenkinimą. Šį priešpriešinį patenkinimą pardavėjas privalo grąžinti visiškai, įskaičiuojant ir turėtą pelną.

Atkreiptinas dėmesys, kad Vokietijoje nepagrįsto praturtėjimo reikalavimo tenkinimas yra negalimas, jeigu mokėjimas įvyko vykdant moralinę ar dėl senaties netekusią galios pareigą. Tokiais atvejais asmuo mokėjimą atlikęs savo noru netenka teisės vėliau reikalauti jį grąžinti (Vokietijos CK 813 straipsnis, 814 straipsnis).

Taip pat svarbu pažymėti, kad nepagrįstas praturtėjimas dėl atsakovo neegzistuojančios skolos pripažinimo pagal Vokietijos teisę nuolat nukreiptas tik tiesiogiai prieš tą asmenį, kuriam ieškovas *sine causa* sumokėjo, o ne prieš tuos asmenis, kuriems mokėjimas tik netiesiogiai davė naudos. Šiai minčiai iliustruoti K. Zweigert ir H. Kötz pateikia tokį pavyzdį: jei asmuo paima paskolą, o gautus pinigus panaudoja savo žmonos namo rekonstrukcijai ir jeigu paskolos gavėjas tampa nemokiu arba paskolos sutartis pasirodo esanti niekinė, kreditorius, negali reikalauti grąžinti pinigų iš paskolos gavėjo žmonos, nors ši realiai ir praturtėjo⁴⁰. Taigi Vokietijos teisėje kalbama tik apie tiesioginį turto perėjimą: kai vienas ir tas pats turto perėmimas kartu reiškia tiek ieškovo

³⁹ Zweigert, K.; Kötz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 458.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 459.

nuostolius, tiek ir atsakovo pelną. Todėl mokantysis gali reikalauti gražinti praturtėjimą tik iš to asmens, kuris tiesiogiai gavo mokėjimą.

2.1.2. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto samprata

Prancūzijoje

Prancūzijos civilinis kodeksas neturi bendrosios nuostatos apie nepagrįsto praturtėjimo gražinimą. Aptariamą institutą reglamentuojančios teisės normos yra išsibarsčiusios po visą Prancūzijos civilinį kodeksą.

Kalbant apie nepagrįsto praturtėjimo teisę Prancūzijoje reikalinga atskirti be pagrindo įgyto turto gražinimą (pran. *répétition de l'indu*) ir *action de in rem verso*, bendrąją priemonę, kuria siekiama panaikinti nepagrįstą praturtėjimą (pran. *l'enrichissement sans cause*)⁴¹.

Be pagrindo įgyto turto gražinimas (pran. *répétition de l'indu*) yra įtvirtintas Prancūzijos CK 1376 straipsnyje, kur numatoma, kad tas, kuris per klaidą (pran. *par erreur*) ar tyčia (pran. *sciemment*) gauna tai, ko jis neturėjo gauti, privalo tai gražinti asmeniui, iš kurio buvo nepagrįstai gauta⁴².

Be pagrindo įgyto turto gražinimas Prancūzijoje suprantamas ne tik kaip pinigų mokėjimas, bet ir kaip daiktų gražinimas. Jį taikant turi būti nustatytos šios prielaidos: mokėjimas yra realiai atliktas, mokėjimas yra nepagrįstas, mokėjimas yra atliktas per klaidą⁴³.

Būtina, kad mokėjimas būtų atliktas iš tiesų nesant skolos arba išnykus skolai. Prie šių atvejų priskiriama ir situacija, kai mokantysis apmoka kito asmens skolą, manydamas, jog jis pats yra skolininkas, nebent šis, pasitikėdamas prievolės įvykdymu, sunaikina skolos dokumentą (Prancūzijos CK 1377 straipsnio 2 dalis) arba atsisako garantijų. Pažymėtina, kad kaip ir Vokietijoje mokantysis negali reikalauti gražinti mokėjimą, kurį atliko už egzistavusią, bet dėl senaties netekusią galios skolą, net jei jam senaties praleidimas nebuvo žinomas. Taip pat neįmanoma gražinti mokėjimo, kuris savanoriškai buvo sumokėtas atliekant padorumo ir paprotinę pareigą (Prancūzijos CK 1235 straipsnis 2 dalis).

Tuo tarpu bendrasis nepagrįsto praturtėjimo ieškinys *action de in rem verso* pirmą kartą buvo pripažintas 1892 metais *Boudier* byloje. Prancūzijos Kasacinis teismas (pranc. *Cour de*

⁴¹ Bar, Ch.; Swann S. *Principles of European Law. Unjustified enrichment*. New York: Oxford university press, 2010, p. 95-97.

⁴² Prancūzijos civilinis kodeksas. Priega per internetą: <http://www.lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm>. [žiūrėta 2011-11-16].

⁴³ Bar, Ch.; Swann S., *op. cit.*, p. 95-97.

cassation) action de in rem verso ieškinio esmę apibūdino taip: „šis ieškinys kyla iš teisingumo principo, kuris draudžia praturtėjimą kito asmens sąskaita, ir jis iki šiol nebuvo sureguliuotas jokiais teisės normomis, taip pat nebuvo saistomas jokiais aiškiais taisyklėmis; pakanka, kad ieškovas teigtų ir imtų įrodinėti, kad tam tikrais veiksmais jis suteikė naudą atsakovui“⁴⁴.

Kaip matyti iš Teismo išaiškinimo, nepagrįsto praturtėjimo ieškiniui patenkinti užteko tik atsakovo praturtėjimo ieškovo sąskaita ir jokių papildomų sąlygų tokiam ieškiniui pateikti nustatyta nebuvo.

Pažymėtina, kad pagal šiuolaikinę prancūzų teisę pagrindinės prielaidos pastarajam reikalavimui pareikšti yra: atsakovo praturtėjimas, ieškovo nuskurdimas (turto sumažėjimas), priešastinis ryšys tarp minėtų įvykių, teisinio pagrindo turto padidėjimui nebuvimas⁴⁵.

The action de in rem verso Prancūzijoje dar vadinamas „teisingumo vaisiumi“, galinčiu užpildyti teisės spragas. Svarbu paminėti, kad čia galioja nepagrįsto praturtėjimo subsidiarumo principas, todėl jeigu ieškovas gali pareikšti ieškinį atsakovui, pagrįstą sutartimi arba kitu teisiniu pagrindu, reikalavimas dėl nepagrįsto praturtėjimo nėra leistinas⁴⁶ (plačiau apie subsidiarumą Prancūzijoje žr. darbo 3.2 poskyryje).

2.1.3. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto samprata Anglijoje

Anglijoje nepagrįstas praturtėjimas (angl. *unjustified enrichment* arba *unjust enrichment*) nėra savarankiškas ir yra laikomas restitucijos teisės dalimi. Čia restitucijos terminas naudojamas tiek sutartinių santykių srityje, tiek ir už jos ribų, o restitucijos teisę plačiuoju požiūriu sudaro taisyklės, kurias taikant pinigai ar kitas turtas grąžinami asmeniui, turinčiam teisę tą turtą valdyti. Jei asmuo be teisinio pagrindo gavo turtą iš kito asmens, jis privalo grąžinti jį teisėtam savininkui, kad nebūtų laikomas nepagrįstai praturtėjusiu⁴⁷.

Restitucijos teisė Anglijoje nėra kodifikuota, tačiau pagrindinės taisyklės yra suformuluotos teismų praktikos. Nepagrįsto praturtėjimo principas pirmą kartą buvo pripažintas Lordų Rūmuose, byloje *Lipkin Gorman (a firm) v Karpnale Ltd.* Šioje byloje teismas pripažino, kad norint taikyti nepagrįsto praturtėjimo principą, reikia trijų sąlygų – atsakovo praturtėjimo, praturtėjimo ieškovo

⁴⁴ Beatson, J.; Schrage, E. *Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment*. Oxford: Hart Publishing, 2003, p. 38.

⁴⁵ Bar, Ch.; Swann S. *Principles of European Law. Unjustified enrichment*. New York: Oxford university press, 2010, p. 93-94.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 466.

⁴⁷ Virgo, G. *The Principles of the Law of Restitution. Second edition*. New York: Oxford university press, 1999, p. 3-4.

sąskaita ir įrodymų, kad tai yra vienas iš restitucijos taikymo pagrindų. Taigi, kai tik ieškovas nustato, kad atsakovas nepagrįstai praturtėjo, svarbu nustatyti, ar ieškinį atmesti, ar kvalifikuoti kaip vieną iš restitucinių ieškinių⁴⁸.

Anglijos teismų praktikoje pripažįstama, kad norint taikyti nepagrįstą praturtėjimą reikia nustatyti šiuos požymius:

- 1) ar atsakovas praturtėjo;
- 2) ar praturtėta ieškovo sąskaita;
- 3) ar praturtėjimas nepagrįstas (t.y. būtina nustatyti, ar yra bent vienas iš restitucinių pagrindų);
- 4) ar atsakovas turi kokių nors kitų gynybos priemonių⁴⁹.

Atsižvelgdamas į šiuos požymius G. Virgo išskiria dvi alternatyvias nepagrįsto praturtėjimo funkcijas Anglijos teisėje:

1) Formalią (angl. *formulaic function*), pagal kurią atsakovas yra laikomas nepagrįstai praturtėjusiu tik tada, kai nustatomos visos būtinos nepagrįsto praturtėjimo sąlygos (t.y., kad atsakovas gavo praturtėjimą ieškovo sąskaita ir yra sąlygos, kurioms esant atsiranda bent vienas iš restitucinių pagrindų);

2) Normatyvinę (angl. *normative function*), pagal kurią atsakovas laikomas nepagrįstai praturtėjusiu, jeigu teismas nusprendžia, kad praturtėjimo aplinkybės buvo nepagrįstos. Ši teorija, pasak G. Virgo yra daug labiau savarankiška, nes leidžia teismui vertinti konkrečios bylos faktus ir išspręsti bylą, nepaisant to, ar ankstesnėje byloje esant panašioms aplinkybėms atsakovas buvo pripažintas nepagrįstai praturtėjusiu⁵⁰.

G. Virgo nurodo, jog anglų teisėje nepagrįsto praturtėjimo principas turi daugiau formalią negu normatyvinę funkciją. Šitas požiūris buvo priimtas *Lord Diplock in Orakpo v. Manson Investments Ltd* byloje, kurioje teismas pasisakė, kad: „Anglijos teisėje nėra bendrosios nepagrįsto praturtėjimo doktrinos. Dėl šios priežasties, atsakovas bus laikomas praturtėjusiu, tik tada, kai praturtėjimas bus paremtas vienu iš restitucinių pagrindų“⁵¹.

Pratęsiant šią mintį, reiktų nurodyti, kad pagal D. Johnston ir R. Zimmermann restitucijos pagrindais Anglijoje yra laikomi tam tikri nepagrįstumo faktoriai (angl. *unjust factors*), kurie suprantami kaip: klaida (angl. *mistake*), nežinojimas (angl. *ignorance*), grasinimas (angl. *duress*), išnaudojimas (angl. *exploitation*), prievarta (angl. *compulsion*), būtinasis reikalingumas (angl.

⁴⁸ Virgo, G. *The Principles of the Law of Restitution. Second edition*. New York: Oxford university press, 1999, p. 49.

⁴⁹ Beatson, J.; Schrage E. *Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment*. Oxford: Hart Publishing, 2003, p. 32.

⁵⁰ Virgo, G., *op.cit.*, p. 52-53.

⁵¹ *Ibid.*

necessity), neteisėtumas (angl. *illegality*), neveiksnumas (angl. *incapacity*), ieškovo turto išlaikymas be jo sutikimo (angl. *retention of the plaintiff's property without his consent*) ir kt.⁵².

Pažymėtina, kad minėti restitucijos pagrindai Anglijos teisėje yra išskiriami į dvi grupes: kai praturtėjama dėl ieškovo veiksmų (angl. *from or by the act of the plaintiff*); kai praturtėjama dėl atsakovo neteisėtų veiksmų (angl. *by his own wrongful conduct*)⁵³, kuriuos dabar ir aptarsime.

1) *Turtinės naudos grąžinimas, kurią atsakovas įgijo dėl ieškovo veiksmų* (angl. *from or by the act of the plaintiff*). Į šią grupę patenka atvejai, kai asmuo sumoka pinigus per klaidą (*payment under mistake*), taip pat atvejai, kai mokėjimas atliekamas remiantis negaliojančia sutartimi arba remiantis prievarta (angl. *compulsion*). Pastaruoju atveju galioja taisyklė, kad asmuo, kuris sumokėjo paveiktas grasinimo (angl. *duress*) arba jo tikroji valia buvo paveikta nesąžiningų kito asmens veiksmų (angl. *undue influence*), gali reikalauti grąžinti sumokėtus pinigus.

2) *Turtinės naudos grąžinimas, kurią atsakovas įgijo dėl jo paties neteisėtų veiksmų* (angl. *by his own wrongful conduct*). Tai atvejai, kai atsakovas turtinę naudą gauna ne dėl ieškovo atlikto mokėjimo, bet dėl tam tikrų atsakovo neteisėtų (nesąžiningų) veiksmų. Į šią grupę patenka atvejai, kai atsakovas be leidimo panaudoja, pritaiko arba išieškoja svetimą daiktą arba svetimą teisę. Šiuo atveju bendroji teisė remiasi tuo, kad įsikišimas į svetimą teisę reiškia teisės pažeidimą ir teisės turėtojui suteikia galimybę ne reikšti ieškinį dėl nuostolių atlyginimo, bet reikalauti iš žala padariusio asmens grąžinti tai, ką šis gavo teisės pažeidimu⁵⁴.

2.1.4. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto samprata Europos Bendrų pagrindų sistemos projekte

Europos Sąjungoje nepagrįsto praturtėjimo teisei ilgą laiką nebuvo skirtas pakankamas dėmesys. Pažymėtina, kad dar 1974 m. Europos Komisija, turėdama Europos Parlamento pritarimą, pradėjo formuoti patrauklią idėją sukurti „Europos prievolių kodeksą“. 1995 m. iš valstybių narių sudaryta mokslininkų grupė, atlikusi išsamią valstybių narių teisinių sistemų lyginamąją analizę išleido pirmąją Europos sutarčių teisės principų (angl. *Principles of European Contract Law*, toliau – PECL principai) dalį, 1999 m. buvo pristatyta antroji PECL principų dalis, o 2003 m. išleista trečioji⁵⁵. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad PECL principuose nepagrįsto praturtėjimo teisė nebuvo

⁵² Johnston, D.; Zimmermann, R. *Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective*, United Kingdom: Cambridge University Press, 2002, p. 5.

⁵³ Zweigert, K.; Kötz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 471.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 473.

⁵⁵ Bar, Ch.; Swann S. *Principles of European Law. Unjustified enrichment* New York: Oxford university press, 2010.

pripažinta savarankiška (šiuose principuose galime aptikti tik keletą nepagrįsto praturtėjimo elementų, kurie toliau darbe nebus analizuojami). Kaip nurodo DCFR rengėjai, nepagrįstas praturtėjimas sąmoningai nebuvo įtrauktas į PECL principus, siekiant neužkirsti kelio būsimiems šios srities pokyčiams⁵⁶.

Galiausiai 2003 m. Europos Komisija paskelbė apie Bendrų pagrindų sistemos projekto (angl. *Draft Common Frame of Reference* toliau – DCFR) sukūrimą, kaip Europos privatinės teisės rinkinį, apimantį bendrąsias sąvokas, apibrėžimus, taisykles ir principus, o 2010 m. išleista VII DCFR knyga skirta nepagrįstam praturtėjimui⁵⁷.

Būtent šiuo projektu pagaliau buvo atsižvelgta į nepagrįsto praturtėjimo teisės svarbą. Taigi, toliau darbe aptarsime pagrindines DCFR VII knygos nuostatas bei siekį harmonizuoti šią teisės sritį Europos Sąjungoje.

DCFR 1:101 straipsnyje nustatyta bendroji nepagrįsto praturtėjimo taisyklė: „Asmuo, kuris gavo nepagrįstą praturtėjimą, privalo jį grąžinti asmeniui, kurio sąskaita praturtėjo“⁵⁸.

Galime pastebėti, kad ši taisyklė yra pakankamai abstrakti, nes įtvirtina tik du pagrindinius elementus: 1) praturtėjimo nepagrįstumą; ir 2) praturtėjimą kito asmens sąskaita. Pasak J. M. Smits ir V. Mak šios taisyklės abstraktumą galime paaiškinti tuo, kad projekto rengėjai stengėsi surasti kompromisą tarp Europos Sąjungos valstybių narių skirtingų nacionalinių teisės sistemų⁵⁹.

Iš jau nagrinėtų valstybių (Vokietijos, Prancūzijos, Anglijos) galime matyti, kad Europos valstybėse yra išskiriami du požiūriai į nepagrįstumo (angl. *unjustified*) faktą. Kontinentinėse valstybėse (pvz., Vokietijoje, Prancūzijoje) vyrauja požiūris, kad siekiant nustatyti, ar praturtėjimas yra nepagrįstas, būtina išsiaiškinti, ar yra teisinis pagrindas, kuriuo remiantis šalis gali pasilikti praturtėjimą. Tuo tarpu bendrosios teisės valstybėje (pvz., Anglijoje) ieškoma priežasčių, kodėl praturtėjimas yra nepagrįstas (t.y. būtina nustatyti, kad yra bent vienas iš restitucinių pagrindų pvz., klaida, prievarta, neteisėtumas ir t.t.).

Atrodo, kad DCFR 2:101 straipsnis seka būtent Anglijoje vyraujančiu požiūriu, nes jame išvardinti faktoriai, kurie lemia praturtėjimo nepagrįstumą:

⁵⁶ Bar, Ch.; Swann S. *Principles of European Law. Unjustified enrichment* New York: Oxford university press, 2010, p. 172.

⁵⁷ Emmert, F. *The Draft Common Frame of Reference (DCFR) - the Most Interesting Development in Contract Law since the Code Civil and the BGB*, 2012. Prieiga per internetą: <<http://ssrn.com/abstract=2025265>>. [žiūrėta 2012-04-03].

⁵⁸ VII. – 1:101: Basic rule: (1) A person who obtains an unjustified enrichment which is attributable to another's disadvantage is obliged to that other to reverse the enrichment. Cituota pagal: Bar, Ch.; Clive E. *Principles, definitions and Model Rules of European Private law*. Munich: European law publishers GmbH, 2009, p. 321.

⁵⁹ Smits, J. M.; Mak V. Common Core Evaluation of the Draft CFR - Book VII (Unjustified enrichment). *A Factual Assessment of the Draft Common Frame of Reference*. München: Tilburg Law School Research Paper No. 2009-04, 2010. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1358020>. [žiūrėta 2011-11-16].

„Aplinkybės, kurioms esant praturtėjimas yra nepagrįstas:

- 1) Praturtėjimas yra nepagrįstas nebent:
 - a) Yra sutartis ar kitas teisinis aktas, teismo sprendimas arba teisės taisyklė, dėl ko praturtėjusiam asmeniui yra suteikta teisė gauti naudą kito asmens sąskaita; ar
 - b) Asmuo, kurio sąskaita praturtėta, davė sutikimą praturtėjimui, tik, jeigu toks sutikimas duotas laisva valia ir nesant klaidos.
- 2) Jeigu sutartis ar kitas teisės aktas, teismo sprendimas ar teisės taisyklė yra negaliojanti arba pripažinta negaliojančia, praturtėjęs asmuo praranda teisę į praturtėjimą 1 a) paragrafe nurodytu teisiniu pagrindu.
- 3) Tačiau, praturtėjęs asmuo laikomas turinčiu teisę į praturtėjimą, jeigu yra teisės norma, leidžianti praturtėjusiam asmeniui išlaikyti praturtėjimo vertę.
- 4) Praturtėjimas taip pat yra nepagrįstas, jeigu:
 - a) Asmuo, kurio sąskaita praturtėta suteikė tai:
 - su tikslu, kuris nėra pasiektas; ar
 - su lūkesčiais, kurie nėra įgyvendinti;
 - b) Praturtėjęs asmuo žinojo, arba galėjo pagrįstai žinoti tikslą arba lūkesčius; ir
 - c) Praturtėjęs asmuo sutiko arba pagrįstai galėjo daryti prielaidą dėl sutikimo, kad esant tokioms aplinkybėms praturtėjimas turi būti panaikintas⁶⁰.

J. M. Smits ir V. Mak, analizavę DCFR nuostatas, pateikė keletą pagrindinių nepagrįsto praturtėjimo bruožų.

Pirmiausia jie nurodo, kad DCFR tiesiogiai neperkelia nei vienos nacionalinės Europos Sąjungos valstybės narės nepagrįsto praturtėjimo teisės taisyklių. Galima pastebėti, kad DCFR neįtvirtina dviejų pakopų sistemos t.y. mokėjimo be pagrindo (angl. *undue payment*) ir bendrojo nepagrįsto praturtėjimo⁶¹. Taip pat neperimamos Vokietijos teisės nuostatos, kur daromos skirtumas tarp praturtėjimo dėl kito asmens atliktų veiksmų (vok. *leistungskonditionen*) ir praturtėjimo kitu būdu (vok. *nichtleistungskonditionen*). Vietoj to, DCFR siūlo integruotą sistemą, kurioje praturtėjimo reikalavimai yra reglamentuojami nuosekliai ir turi atitikti tam tikras bendrąsias

⁶⁰ Bar, Ch.; Clive E. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private law*, Volume 4, Munich: European law publishers GmbH, 2009, p. 3874.

⁶¹ Projekto rengėjai pažymi, kad nėra tikslo atskirai išskirti mokėjimo be pagrindo (angl. *undue payment*) taip tik komplikuojant nepagrįsto praturtėjimo taisykles. Kitoks požiūris, pasak rengėjų sudarytų „nepatogumus teisėje“ ir papildomus sunkumus atskiriant aptariamą taisyklės vieną nuo kitos. Cituota pagal: Smits, J. M.; Mak V. *Common Core Evaluation of the Draft CFR - Book VII (Unjustified enrichment). A Factual Assessment of the Draft Common Frame of Reference*. München: Tilburg Law School Research Paper No. 2009-04, 2010. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1358020>. [žiūrėta 2011-11-16].

sąlygas⁶². Manytina, kad ši nauja DCFR sistema yra ganėtinai patraukli, nes, pasak projekto rengėjų, DCFR tikslas yra supažindinti skaitytoją su bendromis taisyklėmis, paliekant painias kvalifikacijas ir tobulinimus vėlesniam laikui.

Antra, DCFR rengėjai suteikia ganėtinai platų nepagrįsto praturtėjimo veikimo lauką: pagal DCFR įtvirtintas taisykles kiekvienas turto padidėjimas arba įsipareigojimų sumažėjimas yra laikomas praturtėjimu (VII. – 3:101 straipsnis). Tai reiškia, kad bet koks finansinės padėties pasikeitimas dėl kito asmens veiksmų gali būti laikomas praturtėjimu. Atkreiptinas dėmesys, kad netgi namo savininkas, ant kurio namo sienos nupieštas piešinys, pagal DCFR yra laikomas praturtėjusiu⁶³. Autoriaus nuomone, toks teiginys diskutuotinas, nes pagrįstai kyla klausimas, ar toks asmuo, neturėtų būti laikomas patyrusiu žalos.

Trečia, DCFR įtvirtina taisykles, pagal kurias praturtėjimas laikomas nepagrįstu (VII. – 2:101 straipsnis). Mokslininkai diskutuoja, ar tai yra geriausias būdas struktūrizuoti šią teisės sritį. Pažymėtina, kad šiame straipsnyje išdėstytiems nepagrįstumo faktoriams trūksta vieningos sistemos, nes jie yra labai skirtingi. Smits J. M. sutinka su Zimmermann pastaba, kad vargu ar įmanoma, kad teisinės sistemos perorganizuos nepagrįsto praturtėjimo teisę pagal Anglijos teisę, kur nustatinėjami nepagrįstumo faktoriai. Juo labiau, kad kontinentinėse valstybėse seniai yra susiformavęs požiūris, kad siekiant nustatyti, ar praturtėjimas yra nepagrįstas būtina išsiaiškinti, ar yra teisinis pagrindas, kuriuo remiantis šalis gali pasilikti praturtėjimą. Be to, šis požiūris turi paramą net Europos Sąjungos Teisingumo Teisme. Šią mintį iliustruoja 2008 m. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas *Masdar Ltd v. Commission* byloje, kurioje teismas išreiškė tokią nuomonę: „tam, kad galėtume taikyti nepagrįstą praturtėjimą, nėra būtina nustatyti atsakovo veiksmų neteisėtumą arba jo kaltę. Priešingai, kaip tai yra numatyta daugelyje Europos valstybių, būtina nustatyti, kad praturtėjimui nėra jokio teisinio pagrindo“⁶⁴.

Trumpai apžvelgus pagrindinius DCFR bruožus kyla klausimas, ar nepagrįsto praturtėjimo nuostatų parengimas projekte tikrai prisideda prie Europos privatinės teisės harmonizavimo⁶⁵?

⁶² Smits, J. M.; Mak V. Common Core Evaluation of the Draft CFR - Book VII (Unjustified enrichment). *A Factual Assessment of the Draft Common Frame of Reference*. München: Tilburg Law School Research Paper No. 2009-04, 2010. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1358020>. [žiūrėta 2011-11-16].

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ Harmonizavimas – tai toks ES teisinių priemonių pagalba siekiamas suderinamumo lygis, kai Europos Sąjungoje sukuriama vienodos teisinės prielaidos (pagrindai), kuriomis remiantis vyksta tolesnis reglamentavimas nacionaliniu lygiu. Atsižvelgiant į atskirose srityse siekiamus tikslus, harmonizavimo lygis gali būti skirtingas: pradedant nuo visiško harmonizavimo, kai nustatomos detalios bendros taisyklės, pvz., užtikrinant pagrindinių vidaus rinkos laisvių įgyvendinimą, iki minimalaus – aplinkos apsaugos, darbuotojų apsaugos srityse, kai nustatomi tam tikri minimalūs standartai. Cituota pagal: Nacionalinės teisės aktų derinimo su Europos Sąjungos teise metodiniai nurodymai. Prieiga

Akivaizdu, kad atsakymas turėtų būti teigiamas, tačiau Smits J. M. nesutinka su šia nuomone ir remiasi dviem teiginiais.

Pirmiausia nepagrįsto praturtėjimo harmonizavimas negalimas dėl jo funkcijos. J. M. Smits požiūriu nepagrįsto praturtėjimo teisė iš esmės skiriasi nuo kitų privatinės teisės sričių, nes ji atlieka teisės spragų šalinimo funkciją t.y. užpildo kitų teisės šakų paliktas spragas. Teisinga, kad nepagrįstas praturtėjimas sudaro didelę dalį prievolių teisės, tačiau kokia reikšmė ir funkcijos bus suteiktos nepagrįstam praturtėjimui, priklauso nuo kiekvienos Europos Sąjungos narės valstybės nacionalinės teisės.

Antra, J. M. Smits keldamas nepagrįsto praturtėjimo harmonizavimo klausimą mano, kad tai priklauso nuo to, ką mes laikysime harmonizavimu. Jeigu harmonizavimas reiškia, kad egzistuojančios nacionalinės teisės sistemos bus pakeičiamos privalomu Europos kodeksu, tai nepagrįstam praturtėjimui jame galėtume suteikti deramą vietą.

Taigi, autoriaus nuomone, nepagrįsto praturtėjimo teisė atlieka prievolių teisės ištaisymo ir papildymo funkciją, kuri geriausiai gali būti įvykdyta nacionalinės teisės lygmenyje, todėl šiai dienai turėti idealų Europos principų rinkinį yra beveik neįmanoma. S. Swann tai netgi vadina „pilies statymu ore“⁶⁶.

Be abejonės, siekis suvienodinti nepagrįsto praturtėjimo teisę Europos Sąjungoje yra sveikintinas, tačiau antrinant J. M. Smits ir S. Swann, galėtume paminėti, kad vargu ar gali būti įgyvendintas. Tą pripažįsta ir DCFR rengėjai, kurie kaip vienu iš šio projekto tikslų nurodo ne tikslą suvienodinti nepagrįsto praturtėjimo teisę, bet tikslą tobulinti ir vystyti privatinę teisę. DCFR rengėjai taip pat pabrėžia, kad jų siekis yra atskleisti valstybių narių nacionalinių teisės sistemų panašumus bei sudaryti sąlygas tolimesnei šios srities plėtrai. Neabejotinai svarbu, kad DCFR gali būti įkvėpimo šaltiniu nacionaliniams teismams, Europos Teisingumo Teismui ir nacionaliniams įstatymų leidėjams. Kartu atkreipiamas dėmesys į tai, kad šis instrumentas nėra privalomas Europos įstatymo leidėjui ar Europos Sąjungos valstybėms narėms⁶⁷, tarp jų ir Lietuvai.

Taigi, apibendrinant nepagrįsto praturtėjimo teisę, galime daryti išvadą, kad tiek Vokietijoje, tiek Prancūzijoje, tiek ir Anglijoje vieningai pripažįstama, kad norint taikyti nepagrįstą

per internetą: <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/DB/LB/LB_integracija_ES/LB_integracija_ES_2000_02_3.pdf>. [žiūrėta 2012-04-01].

⁶⁶ Smits, J. M. *A European Law on Unjustified Enrichment? A Critical View of the Law of Restitution in the Draft Common Frame of Reference*. Groningen, 2008. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1103826>. [žiūrėta 2011-11-16].

⁶⁷ *Ibid.*

praturtėjimą yra būtini trys reikalavimai: 1) praturtėjimas; 2) reikalavimas, kad praturtėjimas būtų nepagrįstas; 3) reikalavimas, kad atsakovas būtų praturtėjęs ieškovo sąskaita⁶⁸.

Tačiau atidžiau paanalizavę Vokietijos, Prancūzijos bei Anglijos nepagrįsto praturtėjimo sampratą ir jų turinį, galime daryti išvadą, kad nepagrįsto praturtėjimo supratimas bei sąlygos, kurios yra būtinos nepagrįsto praturtėjimo normų taikymui, bendroje ir kontinentinėje teisės sistemose skiriasi. Esminiu skirtumu tarp kontinentinės ir bendrosios teisės sistemos valstybių galime laikyti aplinkybę, kad bendrojoje teisėje (Anglijoje) nepagrįstas praturtėjimas nėra savarankiškas ir laikomas restitucijos teisės dalimi. Taip pat svarbu pažymėti, kad kontinentinėse valstybėse vyrauja požiūris, kad siekiant išsiaiškinti, ar asmuo nepagrįstai praturtėjo, reikia atsakyti į klausimą, ar šalis turi pagrindą pasilikti praturtėjimą, tuo tarpu Anglijos teisėje reikia nustatyti priežastį, kodėl praturtėjimas yra nepagrįstas (t.y. būtina nustatyti, kad yra bent vienas iš restitucinių pagrindų, tokių kaip klaida, prievarta, neteisėtumas ir t.t.).

Nors DCFR įtvirtina bendras nepagrįsto praturtėjimo taisykles bei jo taikymo principus, manytina, kad dėl aukščiau aptartų skirtumų Europos Sąjungos valstybių narių nacionalinėse teisės sistemose, kol kas sunku būtų įsivaizduoti bendrą ir vieningą nepagrįsto praturtėjimo sampratą. Iš kitos pusės DCFR nuostatos gali tarnauti kaip įkvėpimo šaltinis tiek Europos valstybių narių nacionaliniams teismams bei įstatymų leidėjams, tiek ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismui.

2.2. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto samprata Lietuvoje

Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto normos Lietuvoje yra skirtos suinteresuotų asmenų teisėms ginti tokiose situacijose, kai skolininkas jų sąskaita jau įgijo (gavo) turtą ar praturtėjo, t. y. faktiškai turtą valdo, tačiau nėra turto įgijimą (turėjimą) legalizuojančio teisinio pagrindo. Šis institutas yra teisinis įrankis (juridinis reikalavimo pagrindas) siekiant susigrąžinti be teisinio pagrindo kito asmens įgytą (turimą) turtą ar išreikalauti dėl nepagrįsto praturtėjimo patirtų nuostolių atlyginimą.

Lietuvoje nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas įtvirtintas CK Šeštosios knygos „Prievolių teisė“ III dalies „Kitais pagrindais atsirandančios prievolės“ XX skyriuje. Dėl šios priežasties nagrinėjamas institutas yra laikomas prievolių teisės dalimi. Doktrinoje sutinkama

⁶⁸ Smits, J. M. *A European Law on Unjustified Enrichment? A Critical View of the Law of Restitution in the Draft Common Frame of Reference*. Groningen, 2008. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1103826>. [žiūrėta 2011-11-16].

nuomonė, kad prievolių atsiradimo pagrindų išskyrimas turi svarbią teisinę reikšmę. Nuo to, kokia aplinkybe bus pripažinta prievolinio santykio atsiradimą lėmusiu juridiniu faktu, priklauso ir tinkamas teisės normų taikymas⁶⁹.

Galima sutikti su tokia nuomone, nes būtent nuo prievolės atsiradimo pagrindo priklauso ir konkrečių teisės normų taikymas, juk, kaip nurodė V. Mikelėnas, atsižvelgiant į prievolių atsiradimo pagrindus įstatyme nustatyti skirtingi pažeistų teisių gynimo būdai, taikomi skirtingi ieškinio senaties terminai, skirtingai skaičiuojami nuostoliai ir t.t. Taigi prievolės atsiradimo pagrindas lemia jos pobūdį ir padeda ją individualizuoti, todėl norint tinkamai taikyti prievolių teisės normas yra būtina tinkamai nustatyti prievolės atsiradimo pagrindą⁷⁰. Atsižvelgiant į tai trumpai aptarsime nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo prievolių atsiradimo pagrindą Lietuvoje ir nustatysime šioms prievolėms būdingus bruožus.

Kaip nurodo V. Mikelėnas, sisteminė CK analizė leidžia daryti išvadą, jog yra penki prievolių atsiradimo pagrindai: 1) vienašaliai sandoriai; 2) daugiašaliai sandoriai (sutartys); 3) deliktai (CK 6.263-304 straipsniai bei *mutatis mutandis* CK 6.245-255 straipsniai); 4) kvazisutartys (kito asmens reikalų tvarkymas be pavedimo; nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas be pagrindo; lošimas ir lažybos); 5) įstatymai⁷¹.

Minėtas autorius nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo prievolių atsiradimo pagrindu laiko kvazisutartis, kurias apibūdinama kaip teisėtus, savanoriškus valinius asmens veiksmus, kuriems atlikti nereikia kito asmens sutikimo ir kurių pagrindu atsiranda šiuos veiksmus atlikusio ir kito asmens prievoliniai santykiai⁷². V. Mikelėnas išskiria ir kvazisutartims būdingus bruožus: 1) kvazisutartis yra tik teisėtas veiksmas, nes neteisėtas veiksmas laikytinas deliktu; 2) kvazisutartims netaikomi sandorio formos reikalavimai, todėl nėra svarbu, kaip įforminti ar visai neįforminti veiksmai yra jų atsiradimo priežastis; 3) kvazisutartinės prievolės neretai atsiranda kaip sutartinių ar deliktinių prievolių padarinys, todėl dažniausiai CK normos, reglamentuojančios kvazisutartines prievoles, taikomos subsidiariai.

Taigi prievolės, atsiradusios dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo, yra kvazisutartinės prievolės, kurios atsiranda kitais pagrindais be sutarties, delikto, įstatymo, administracinio akto ir pan. ir turi tik joms būdingus požymius, kurie padeda (kaip matysime vėliau) jas atskirti nuo kitų prievolių.

⁶⁹ Ambrasienė, D., et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004., p. 19.

⁷⁰ Mikelėnas, V. *Prievolių teisė*. Serija „Naujasis civilinis kodeksas“. Vilnius: Justitia, 2002, p. 60.

⁷¹ *Ibid.*

⁷² *Ibid.*, p. 63.

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje nebuvo atlikta išsamių tyrimų nagrinėjamo instituto atžvilgiu, sunku rasti išsamią bei tikslią nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto sąvoką. Vieni autoriai apibūdina nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą kaip vienos šalies (skolininko) veiksmais ar kitokiu būdu įgytą turtą arba kitokį praturtėjimą kitos šalies (kreditoriaus) sąskaita nesant teisinio pagrindo⁷³. Iš šios sampratos galime išskirti šiuos bruožus: 1) dviejų šalių santykiai (kaip ir bet kurioje prievolėje kreditorius ir skolininkas⁷⁴); 2) veiksmas (arba kitas būdas), kuriuo įgyjamas turtas arba praturtėjama; 3) teisinio pagrindo turtui įgyti ar praturtėti nebuvimas; 4) turto įgijimas ar praturtėjimas kito asmens sąskaita. Tie patys autoriai dar išskiria ir kiek kitokią sampratą, pagal kurią nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas apibūdinamas kaip veiksmas, kuriuo įgyjamas turtas taip pat ir kaip galutinis veiksmo rezultatas, kad turtas gautas arba įgytas be pagrindo⁷⁵. Autoriaus nuomone, veiksmą čia reiktų suprasti kaip turto įgijimą arba praturtėjimą, o veiksmo rezultata kaip įgyto turto arba praturtėjimo grąžinimą asmeniui, kurio sąskaita turtas buvo įgytas arba praturtėta.

Pažymėtina, kad Lietuvoje kyla nemažai problemų dėl netikslų nagrinėjamo instituto sąvokų tiems patiems teisiniams santykiams apibūdinti vartojimo. Tuo galime įsitikinti atidžiau pažvelgę į instituto pavadinimą, kuris CK yra suformuluotas kaip „Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas“, bei CK 6.237 straipsnyje reglamentuojamo „turto gavimo *be pagrindo*“. Atkreiptinas dėmesys, kad tiek doktrinoje, tiek teismų praktikoje vartojama ne „nepagrįsto turto gavimo“ sąvoka, o „turto gavimo be pagrindo“. Todėl, autoriaus nuomone, siekiant nuoseklumo, aptariamą institutą darbe vadinsime „Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutu“.

Išanalizavę nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo sampratą užsienio valstybėse bei Lietuvoje galime pastebėti, kad Lietuvos teisė tiesiogiai neperėmė nė vienos aptartos valstybės „nepagrįsto praturtėjimo“ (angl. *unjust enrichment*) teisės modelio, tačiau akivaizdu, kad kuriant CK labiau buvo remtasi kontinentinių valstybių CK įtvirtintomis nuostatomis, ką patvirtina tai, jog į CK įtrauktas atskiras nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo skyrius. Manytina, kad Lietuvos teisėje esanti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto modelį labiausiai atitiktų Prancūzijos teisės modelis, kur išskiriamas be pagrindo įgyto turto grąžinimas (pran. *répétition de l'indu*) ir bendroji nepagrįsto praturtėjimo priemonė (lot. *action de in rem verso*). Tik kaip matysime vėliau, klausimas kiltų dėl santykių apimties, kurie patenka į „turto

⁷³ Ambrasienė, D., et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 267.

⁷⁴ Atkreiptinas dėmesys, kad, pasak V. Mikelėno nepagrįsto praturtėjimo prievolė yra vienašalė t.y. kreditorius turi tik reikalavimo teisę ir neturi pareigos skolininkui, o šis turi tik pareigą ir neturi reikalavimo teisės. Cituota pagal: Mikelėnas, V. *Prievolių teisė*. Serija „Naujasis civilinis kodeksas“. Vilnius: Justitia, 2002, p. 60.

⁷⁵ Ambrasienė, D., et al., *op. cit.*, p. 268.

gavimo be pagrindo“ atvejus bei į „nepagrįsto praturtėjimo“ atvejus. Atsižvelgiant į tai, tikslinga skirti dėmesį nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto subinstitutams: „turto gavimui be pagrindo“ (CK 6.237 straipsnis) ir „nepagrįstam praturtėjimui“ (CK 6.242 straipsnis), konkrečiai jų tarpusavio santykiui bei taikymo sąlygoms.

3. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO AR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO INSTITUTAS LIETUVOS CIVILINĖJE TEISĖJE

3.1. „Nepagrįsto praturtėjimo“ ir „turto gavimo be pagrindo“ santykis

Dažniausiai tiek mokslinėje literatūroje, tiek ir teismų praktikoje apie nepagrįstą praturtėjimą ir turto gavimą be pagrindo kalbama kaip apie institutą. Tačiau kaip jau minėjome ankstesniame darbo skyriuje, CK išskiriamos atskiros normos, skirtos reglamentuoti nepagrįstą praturtėjimą bei atskiros normos, skirtos turto gavimui be pagrindo. Atsižvelgiant į tai, lieka neatsakyti klausimai, koks yra aptariamų teisės normų tarpusavio santykis bei kokiomis sąlygomis esant kiekviena iš jų turi būti taikoma?

Atskleisti šių teisės normų santykį padės Lietuvos Respublikos teisės aktai ir doktrina, pasisakanti dėl analizuojamo instituto taikymo sąlygų, taip pat teismų praktika. Pirmiausia, pasinaudodami lingvistiniu metodu pabandydysime paanalizuoti CK įtvirtintas sąvokas:

6.237 straipsnis. Pareiga grąžinti be pagrindo įgytą turtą

1. Asmuo, kuris be teisinio pagrindo savo veiksmais ar kitokiu būdu tyčia ar dėl neatsargumo įgijo tai, ko jis negalėjo ir neturėjo gauti, privalo visa tai grąžinti asmeniui, kurio sąskaita tai buvo įgyta, išskyrus šio kodekso nustatytas išimtis⁷⁶.

6.242 straipsnis. Nepagrįstas praturtėjimas

1. Be teisinio pagrindo nesąžiningai praturtėjęs kito asmens sąskaita asmuo privalo atlyginti pastarajam tokio dydžio nuostolius, koks yra nepagrįstas praturtėjimas⁷⁷.

Atsižvelgiant į pateiktas sąvokas galime išskirti dvi sąlygas, kurios yra būtinos, kad atsirastų tiek nepagrįsto praturtėjimo, tiek ir turto gavimo be pagrindo prievolės:

1. Turtas įgyjamas arba praturtėjama nesant teisinio pagrindo;
2. Turtas įgyjamas arba praturtėjama kito asmens sąskaita.

Tai, kad turtas įgyjamas arba praturtėjama nesant teisinio pagrindo reiktų suprasti taip, kad turto įgijimo negalima pateisinti nei konkrečiu teisės aktu, nei sandoriu. Jeigu yra teisės aktas arba sandoris, tai nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo nuostatų taikyti negalima⁷⁸.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ Plačiau apie teisinio pagrindo nebuvimą žr. darbo 3.2 poskyryje.

Antroji sąlyga, įtvirtinta CK ir kuri yra būtina, kad atsirastų aptariamoms prievolėms – turto įgijimas arba praturtėjimas kito asmens sąskaita. Čia svarbu pažymėti, kad prievolės dėl nepagrįsto praturtėjimo arba turto gavimo be pagrindo atsiradimui nėra reikšminga ar toks turtas atsiranda dėl paties turtą įgijusio asmens veiksmų, ar dėl asmens, dėl kurio turtas sumažėjo veiksmų, ar dėl trečiųjų asmenų veiksmų, svarbiausia, kad asmuo įgytų turtą arba praturtėtų kito asmens sąskaita.

Nepaisant šių panašumų, CK komentaro autoriai nurodo tris požymius, pagal kuriuos skiriasi nepagrįstas praturtėjimas nuo turto gavimo be pagrindo.

Pirmiausia jie nurodo, kad nepagrįsto praturtėjimo atveju atsakovas *gauna ne daiktą* – jo praturtėjimas paprastai *pasireiškia nepagrįstu sutaupymu ar kitokios naudos gavimu*. Tie patys autoriai paaiškina, kad praturtėjimas gali pasireikšti tiek *tiesioginės turtinės naudos* (pajamų, pelno) gavimu, tiek ir *atsakovo turto sutaupymu* (pvz., įgyjama nuosavybės ar kitokia daiktinė teisė, teisė į daiktą, sutaupomos išlaidos, panaikinama skola)⁷⁹.

Išsiaiškinkime, ką turėjo omenyje CK komentaro autoriai sakydami, kad nepagrįsto praturtėjimo atveju atsakovas gauna ne daiktą, bet paprastai nepagrįstai gauna kitokią turtinę naudą. Paanalizuokime, kaip Lietuvos civilinėje teisėje suprantamos sąvokos „turtas“, „daiktas“ ir „turtinė nauda“.

Doktrinoje yra sutinkama nuomonė, kad sąvoka „turtas“ reiškia daiktus, turtines teises ir turtines pareigas, pinigus. Taip pat yra išskiriama turto sąvoka siauruoju požiūriu t.y. apimanti daiktą ar daiktų visumą, ir plačiuoju požiūriu – apimanti daiktus, ir turtines teises bei pareigas, išimtinės teises ir panašiai (žaliavas, prekes, pastatus, pinigus, prekių ir paslaugų ženklus, juridinio asmens pavadinimą ir t.t.⁸⁰). Paminėtina, kad CK komentaro autoriai sąvoką „turtas“, vartojamą aptariamo skyriaus straipsniuose supranta plačiau t.y. ne tik kaip daiktus, bet ir kaip ir turtinės teisės, pinigus, kitokias materialiąsias vertybes⁸¹.

Kalbant apie turtą įdomi ir reikšminga romėnų teisėje įtvirtinta daiktų klasifikacija į *res corporales* ir *res incorporales* (materialius ir nematerialius daiktus). Romėnai šią daiktų klasifikaciją grindė galimybe paliesti tam tikrą objektą, jei objektą buvo įmanoma paliesti, t. y. tai buvo materialaus pasaulio objektas, tokie daiktai buvo vadinami *res corporales* (kūniškieji daiktai),

⁷⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 325.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001, p. 213.

⁸¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas., *op. cit.*, p. 318.

o tie objektai, kurių paliesti buvo neįmanoma, ir kurie buvo abstraktūs objektai, egzistuojantys kaip teisinė fikcija, buvo vadinami *res incorporales* (nekūniškieji daiktai)⁸².

Šiandien „*daiktas*“ daugelyje valstybių yra apibrėžiamas kaip *materialioji* gamtos dalis, egzistuojanti savarankiškai ir kurianti tam tikrą gėrį⁸³. Lietuvos teisinėje doktrinoje daiktai apibūdinami kaip *materialūs* mus supančio pasaulio dalykai, esantys kietosios, skystosios ir kitokios fizinės būsenos⁸⁴.

O. Fedosiuk plačiau nagrinėjęs *turtinės naudos* sampratą, teigia, kad ji yra neatsiejamai susijusi su turto samprata. *Turtas* kaip teisinė kategorija apima objektus, turinčius ekonominį turinį ir galinčius priklausyti asmeniui (įeiti į jo turtinį aktyvą arba pasyvą) kaip *materialus arba nematerialus daiktas*. Šia prasme turtą įmanoma įvertinti pinigine verte, jis gali vienaip ar kitaip dalyvauti civilinėje apyvartoje, jį įmanoma turėti ir teisiškai šį turėjimą formalizuoti, pvz., įgyjant nuosavybės teisę, teisinėmis priemonėmis įslaptinant tam tikrą komercinę informaciją, įforminant autorystės teises⁸⁵.

Įdomu paminėti, kad *turtinę naudą* O. Fedosiuk labiau laiko baudžiamosios nei civilinės teisės sąvoka. Pasak minėto autoriaus iš esmės *nauda* taip pat yra *turtas, tik suvoktas šiek tiek abstrakčiau*⁸⁶. Tuo tarpu V. Pakalniškio nuomone *turtinė nauda* yra *nematerialaus turto forma*, kurią asmuo ateityje turi gauti iš kito asmens jam įvykdžius prisiimtus įsipareigojimus⁸⁷.

Aptartos sąvokos leidžia manyti, kad nepagrįsto praturtėjimo atveju turtinę naudą (praturtėjimą) galime suprasti kaip tam tikrą nematerialią turto formą, o pasinaudodami turtinės naudos supratimu baudžiamajoje teisėje, laikyti turtinę naudą turtu, kuris suvokiamas abstrakčiau. Autoriaus nuomone, atsižvelgiant į tai, CK 6.242 straipsnyje, reglamentuojančiame nepagrįstą praturtėjimą, numatytas ne turto gražinimas natūra (nes tai neįmanoma nesant materialumo), o nuostolių atlyginimas, (t.y. kaip pinigine žalos išraiška). Taigi priešingai negu turto gavimo be pagrindo atveju, kur pirmenybė teikiama turto gražinimui natūra, nepagrįsto praturtėjimu atveju tai yra neįmanoma, todėl privalu atlyginti nuostolius t.y. sumokėti pinigų sumą, kaip kompensaciją už praturtėjimą kito asmens sąskaita.

⁸² Jakutytė-Sungailienė, A. Turto samprata Lietuvos civilinėje teisėje. *Socialinių mokslų studijos*. 2009, 3(3), p. 216.

⁸³ Nekrošius, I.; Nekrošius, V.; Vėlyvis S. *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 100.

⁸⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001, p. 213.

⁸⁵ Fedosiuk, O. Turtinė nauda kaip nusikalstamos veikos dalykas: sisteminė normų analizė. *Jurisprudencija*. 2004, 60(52), p. 83-84.

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ Pakalniškis, V. Daiktai civilinių teisių objektų sistemoje. *Jurisprudencija*. 2005, 71(63), p. 80-81.

Kad nepagrįstas praturtėjimas apima ir sutaupymą galime iliustruoti tokiu teismų praktikos pavyzdžiu. Kasatorius iš viešųjų varžytynių įsigijo žemės sklypą, kuriame buvo atsakovui priklausantis pastatas ir kiti statiniai, bet žemės sklypo naudojimo pastatų ir kitų statinių eksploatavimo poreikiui tenkinti pagrindas nebuvo nustatytas nei teisės aktu, nei teismo sprendimu, nei šalių sandoriu, nei administraciniu aktu. Atsakovas neatlygintinai naudojo kasatoriaus žemės sklypu, nors pastarasis reikalavo atlyginti už naudojimąsi sklypu. Taigi faktiškai kasatorės nuosavybės teisė į ginčo sklypą buvo apribota ir suvaržyta, bet šis suvaržymas nebuvo pagrįstas jokiais teisiniais pagrindais. Bylą nagrinėję teismai nustatė, kad ginčo šalys nėra sudariusios ir įregistravusios atsakovės žemės sklypo nuomos sutarties (CK 6.536, 6.538 straipsniai), taip pat nenustatyta ir neįregistruota servitutų (CK 4.124 straipsnio 1, 2 dalys) ar kitų nuosavybės teisės į šį sklypą suvaržymų.

Šioje byloje LAT konstatavo, kad esant tokiai situacijai, pastato savininkas, neatlygintinai naudodamasis kito asmens žeme, kurioje yra pastatas, sutaupo lėšų. Toks sutaupymas laikytinas nepagrįstu, nebent būtų išreikšta žemės savininko valia sklypą suteikti naudotis neatlygintinai. Taigi šiuo atveju pastatų savininkas nepagrįstai praturtėja, o žemės, kurioje yra pastatai, savininkas atitinkamai negauna kompensacijos už nuosavybės teisės suvaržymą, t. y. pastatų savininkas praturtėja žemės savininko sąskaita. Nagrinėjamos bylos teismų nustatytų aplinkybių kontekste teisėjų kolegija padarė išvadą, kad, be atlygio naudodamasi savo pastatu ir kitiems statiniams reikalinga kasatorės sklypo dalimi, atsakovė sutaupė kasatorės sąskaita, šis atsakovės sutaupymas yra proporcingas kasatorės negautoms lėšoms ir sutaupymą bei lėšų negavimą sieja priežastinis ryšys⁸⁸.

Antra, CK komentaro autoriai nurodo, kad nepagrįstas atsakovo praturtėjimas arba atitinkamai ieškovo turto sumažėjimas turi egzistuoti pareiškiant ieškinį. Jeigu nagrinėjant bylą nebėra atsakovo nepagrįsto praturtėjimo ar ieškovo turto sumažėjimo, nėra pagrindo tenkinti ieškinį⁸⁹. Todėl, kai nepagrįstas praturtėjimas pareiškiant ieškinį buvo išnykęs ne dėl nuo atsakovo priklausomų aplinkybių, nepagrįsto praturtėjimo nuostatos nėra taikomos, tokiu atveju nesąžiningai

⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Redco“ v. AB „Šiaulių bankas“* (bylos Nr. 3K-3-196/2011). Apie sutaupymą taip pat žr. kitose LAT nutartyse pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje *J. V. v. B. M. U.* (bylos Nr. 3K-3-1318/2002); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. birželio 11 d. nutartis civilinėje byloje *S. S. v. UAB „Vilniaus vandenys“* (bylos Nr. 3K-3-693/2003); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje *D. L. v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“* (bylos Nr. 3K-3-192/2006) ir kt.

⁸⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 325.

praturtėjęs asmuo atsako ieškovui pagal turto gavimo be pagrindo nuostatas ir už atsitiktinę daikto žūtį.

Autoriaus manymu, reikalavimas, kad nepagrįstas praturtėjimas turi egzistuoti pareiškiant ieškinį teisme, galėtų būti siejamas su ta aplinkybe, jog nepagrįsto praturtėjimo atveju praturtėjusi šalis turi atlyginti tik tokio dydžio nuostolius, koks yra nepagrįstas praturtėjimas t.y. priešingai nei turto gavimo be pagrindo atveju CK neįtvirtina pareigos atlyginti visas pajamas, kurias jis gavo iš praturtėjimo, nuo to laiko, kai sužinojo arba turėjo sužinoti apie nepagrįstą praturtėjimą. Tuo tarpu esant turto gavimui be pagrindo, jeigu turtas būtų gražintas iki pareiškiant ieškinį, teismas dar galėtų ieškinį tenkinti būtent dėl pajamų, gautų iš be pagrindo įgyto turto, nes tokią galimybę suteikia CK 6.237 straipsnio 3 dalis. Taip pat manytina, kad reiktų atsižvelgti į tai, kad nepagrįsto praturtėjimas paprastai pasireiškia ne daikto gavimu, bet nepagrįstu sutaupymu ar kitokios naudos gavimu, todėl jei realus turtas nebuvo gautas iš jo nėra įmanomos ir pajamos.

Trečia, atsakovas privalo gražinti tik tokią sumą, kokia jis praturtėjo arba kokia sumažėjo ieškovo turtas⁹⁰. Taigi, taikant nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo nuostatas būtina atsižvelgti į pasekmes, kurios atsiranda pritaikius nagrinėjamus institutus. CK numato, jog esant nepagrįstam praturtėjimui praturtėjusi šalis turi atlyginti tik tokio dydžio nuostolius, koks yra nepagrįstas praturtėjimas. Tuo tarpu be pagrindo įgyto turto atveju įgytas turtas gražinamas natūra, o jeigu jis žuvęs atlyginama jo vertė pinigais, buvusi turto įgijimo metu, bei nuostoliai, kurie atsirado dėl vēlesnio turto vētės atsiradimo.

Kita vertus, įdomu paminėti, kad CK 6.240 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad už be pagrindo įgytą pinigų sumą skaičiuojamos penkių procentų dydžio metinės palūkanos. Šios palūkanos pradedamos skaičiuoti nuo to momento, kai asmuo sužinojo arba turėjo sužinoti apie nepagrįstą pinigų gavimą ar *sutaupymą*. Manytina, kad šioje normoje neturėtų būti įtrauktas žodis „sutaupymas“, nes kaip jau išsiaiškinome nepagrįsto praturtėjimo atveju gražinami tik tokio dydžio nuostoliai, koks yra nepagrįstas praturtėjimas.

Analizuojant CK įtvirtintas nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo sąvokas matome dar vieną akivaizdų šių normų skirtumą, kuris nebuvo išskirtas CK komentaro autorių. Turto gavimo be pagrindo straipsnyje (CK 6.237) įstatymų leidėjas įtvirtino dvi kaltės formas – tyčią ir neatsargumą, tuo tarpu į nepagrįsto praturtėjimo normą (CK 6.242 straipsnis) nėra įtrauktos

⁹⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 325.

kaltės formos ir minimas tik bendrasis nesąžiningumo (sąžiningumo) principas. Paanalizuokime, kaip civilinėje teisėje suprantamos šios sąvokos.

Tyčia ir neatsargumas civilinės atsakomybės srityje yra laikomos kaltės formomis. Pasak CK komentaro autorių, „tyčia“ – tai toks asmens elgesys, kai *sąmoningai siekiama* padaryti žalos arba *sąmoningai leidžiama jai atsirasti*. „Neatsargus“ – elgesys, kai asmuo atitinkamomis aplinkybėmis *elgiasi nepakankamai apdairiai, rūpestingai, atidžiai*. Neatsargumas savo ruožtu skirstomas į didelį ir paprastą neatsargumą. Didelis neatsargumas – tai paprasčiausių atidumo, rūpestingumo taisyklių nepaisymas. Paprastas neatsargumas – tai griežtesnių rūpestingumo, atidumo taisyklių pažeidimas⁹¹.

„Sąžiningumo“ sąvoką (*bona fides*) galime apibrėžti vadovaujantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaru – tai *vertybinis žmogaus elgesio matas*, nustatomas pagal du kriterijus: objektyvųjį ir subjektyvųjį⁹². Sąžiningumas objektyviuoju požiūriu yra toks žmogaus elgesys, kuris atitinka protingumo ir teisingumo principų reikalavimus. Objektyviuoju požiūriu asmuo yra sąžiningas ar ne, nustatoma analizuojant atsakymą į klausimą, ar asmuo turėjo ką nors žinoti, daryti ar nedaryti. Tuo tarpu subjektyviuoju požiūriu sąžiningumas nustatomas atsakant į klausimą, ar asmuo galėjo ką nors žinoti, daryti ar nedaryti atsižvelgiant į jo amžių, išsimokslinimą, išprusimą, gyvenimo patirtį, faktines bylos aplinkybes ir t.t. Siekiant nustatyti, ar asmuo yra sąžiningas, būtina taikyti abu kriterijus, t.y.: *asmuo bus sąžiningas tik tada, jeigu jis ne tik nežinojo, bet ir negalėjo ir neturėjo žinoti tam tikrų aplinkybių*⁹³. A. Norkūnas, išsamiai nagrinėjęs sąžiningumo principą „turėjimą žinoti“ aiškina kaip asmens pareigą veikti aktyviai. Asmens neveikimas, pasireiškiantis nepagrįstai nerealizuota galimybe žinoti apie savo veiksmų žalą kitam asmeniui, vertintinas kaip šios pareigos nevykdymas ir todėl nesąžiningas elgesys⁹⁴. Pažymėtina, kad A. Norkūnas, nesąžiningu elgesiu laiko atidumo, apdairumo, rūpestingumo reikalavimų neatitinkantį veikimą ir teisės aktų neatitinkantį elgesį (smurtas, apgaulė, prievarta, sukčiavimas), taip pat asmens neveikimą, pasireiškiantį pareigos išsiaiškinti tam tikras aplinkybes nevykdymu.

CK komentaro autorių nuomone, nustatant, ar asmuo įgijo turtą be teisinio pagrindo, kaltė reikšmės neturi. Jų manymu, kaltės nustatymas yra reikšmingas tik sprendžiant klausimą dėl turto

⁹¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 339.

⁹² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001, p. 77.

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ Norkūnas, A. Sąžiningumo principo įgyvendinimas. *Jurisprudencija*. 2003, 42(34), p. 12.

vertės, pajamų ir išlaidų atlyginimo (CK 6.237 straipsnis 3 dalis, 6.240 straipsnis)⁹⁵. Dėl šios priežasties kyla klausimas, kokių tikslu CK 6.237 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos sąvokos „tyčia“ ar dėl neatsargumo“. Kaip teisingai pastebi, A. Dambrauskaitė tokia formuluoję galimai atsirado pasinaudojant jau aptartu Prancūzijos CK 1376 straipsniu, kuriame įtvirtinta, kad tas, kuris per klaidą (*par erreur*) ar tyčia (*sciemment*) gauna tai, ko jis neturėjo gauti, privalo tai gražinti asmeniui, iš kurio buvo nepagrįstai gauta⁹⁶. Tuo tarpu kalbant apie sąžiningumo nustatymą reiktų paminėti, jog LAT sutinkama nuomonė, kad tai nėra būtina sąlyga nepagrįsto praturtėjimo taikymui: „CK 6.242 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas asmens nesąžiningumo aspektas turi būti nustatomas ir vertinamas kartu su kitomis nurodytomis sąlygomis, tačiau jis nėra esminis, lemiantis nepagrįstą praturtėjimą reglamentuojančių teisės normų taikymą (netaikymą)⁹⁷.

Lietuvos doktrinoje galime sutikti dvi nuomones, dėl „nepagrįsto praturtėjimo“ ir „turto gavimo be pagrindo“ santykio. CK komentaro autoriai nustatydami turto gavimo be pagrindo ir nepagrįsto praturtėjimo santykį, nurodo, kad turto (daikto) gavimas be pagrindo yra nepagrįstas praturtėjimas plačiuoju požiūriu⁹⁸, o CK 6.242 straipsnyje reglamentuojamas nepagrįstas praturtėjimas siauruoju požiūriu ir įtvirtinta bendroji taisyklė, kad niekas negali nepagrįstai praturtėti kito asmens sąskaita⁹⁹. Tuo tarpu A. Dambrauskaitė nevisiškai sutinka su šia nuomone ir pateikia patikslinimą – nepagrįstu praturtėjimu plačiuoju požiūriu reiktų laikyti abi ieškinių rūšis, įtvirtintas CK šeštosios knygos XX skyriuje, o CK 6.242 straipsnis įtvirtina nepagrįstą praturtėjimą kaip vieną iš ieškinių rūšių, t.y. (sutinkant su komentaro autorių nuomone) nepagrįstą praturtėjimą siauruoju požiūriu¹⁰⁰.

3.2. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto taikymo prielaidos

Norint taikyti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutą, būtina nustatyti ar yra visos jo taikymo prielaidos. Pažymėtina, kad atsižvelgiant į jau aptartus subinstitūtų skirtumus doktrinoje atskirai išskiriamos turto gavimo be pagrindo bei nepagrįsto praturtėjimo taikymo

⁹⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 319.

⁹⁶ Dambrauskaitė, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 151.

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje I. A. v. AB „SEB lizingas“ (bylos Nr. 3K-3-397/2011).

⁹⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas., *op. cit.*, p. 318.

⁹⁹ *Ibid.*, p. 325.

¹⁰⁰ Dambrauskaitė, A., *op. cit.*, p. 151-152.

prielaidos. Analizuodami „nepagrįsto praturtėjimo“ ir „turto gavimo be pagrindo“ santykį 3.1. poskyryje palietėme daugelį šių subinstituto taikymo prielaidų, todėl šiame skyriuje aptarsime tik keletą iš jų, taip pat apžvelgsime teismų praktiką.

Dažniausiai sutinkama, kad norint taikyti turto gavimą be pagrindo būtina nustatyti šias taikymo prielaidas: pirmiausia reikia nustatyti, kad turtas yra įgytas be teisinio pagrindo. Antra, turtas turi būti realiai gautas. Trečia turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynybos būdais. Ketvirta, pareiga grąžinti be pagrindo gautą turtą atsiranda ir kai šis gautas esant tam tikram teisiniam pagrindui, tačiau vėliau perdavus turtą, pagrindas išnyko¹⁰¹.

Praktikoje dažnai pasitaiko atveju, kada turtas gaunamas esant tam tikram teisiniam pagrindui, tačiau vėliau perdavus turtą jis išnyksta, todėl tikslinga panagrinėti šią turto gavimo be pagrindo prielaidą. Pasinaudosime LAT teisme išnagrinėtos bylos pavyzdžiu. Kasacine tvarka nagrinėjamoje civilinėje byloje buvo nustatyta, kad pagal šalių sudarytą sutartį ieškovė perdavė atsakovui 25000 Lt sumą, ją susiejant su būsimais mokėjimais už trijų žemės sklypų, pardavimą ieškovei. Vykdamas nurodytą sutartį sudaryta ir galioja tik vieno žemės sklypo pirkimo-pardavimo sutartis, sudaryta ir patvirtinta notaro, pagal kurią ieškovė įgijo žemės sklypą už 6000 Lt.

LAT nagrinėjęs bylą konstatavo, kad asmuo turtą įgyja be teisinio pagrindo, kai to turto įgijimo negalima pateisinti nei konkrečiu teisės aktu, nei sandoriu. Kai daikto ar pinigų gavimas teisiškai nepagrįstas, t. y. jo pagrindas nėra sandoris ar teisės aktas, asmuo privalo grąžinti gautus pinigus ar daiktą. Aptariama pareiga grąžinti gautą turtą atsiranda ir kai šis gautas esant teisiniam pagrindui, tačiau vėliau, t. y. perdavus turtą, toks pagrindas išnyko. Aplinkybę, kad atsakovas gavo turtą be teisinio pagrindo, turi įrodyti ieškovas (CPK 178 straipsnis).

Kolegija padarė išvadą, kad kai asmuo gauna avansinį mokėjimą, jį susiejant ir įskaitant į būsimus mokėjimus pagal numatomą sudaryti pirkimo-pardavimo sutartį, tačiau įsipareigojimai sudaryti tokią sutartį lieka neįvykdyti ar įvykdyti nevisiškai, tai gautos avansu lėšos (nevisiško įvykdymo atveju – proporcinga lėšų dalis) turi būti grąžintos jas perdavusiam asmeniui. Atsižvelgiant į tai teismas paliko galioti LAPT sprendimą, kuriuo ieškovei buvo priteista 19000 Lt be pagrindo įgytų lėšų¹⁰².

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 318-319.

¹⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje *J. P. v. T. K.* (bylos Nr. 3K-3-362/2009). Taip pat žr. pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 09 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Eurostat V“ v. Vilniaus miesto savivaldybės administracija ir Lietuvos valstybė* (bylos Nr. 3K-3-58/2011); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje *V. E. v. I. Š., V. Š.* (bylos Nr. 3K-3-60/2012) ir kt.

Pereikime prie doktrinoje išskiriamų nepagrįsto praturtėjimo taikymo prielaidų: pirma, būtina, kad atsakovas praturtėtų dėl ieškovo veiksmų, šiuo atveju praturtėjimas, kaip jau aptarta, gali būti tiek tiesioginis turtinės naudos (pajamų, pelno) gavimas, tiek atsakovo turto sutaupymas. Antra, atsakovo praturtėjimas turi atitikti ieškovo turto sumažėjimą (kitais tariant praturtėti ieškovo sąskaita), kuris gali pasireikšti tiek tiesioginiu turto sumažėjimu, tiek pajamų negavimu. Trečia, tarp atsakovo praturtėjimo ir ieškovo turto sumažėjimo turi būti nustatytas priežastinis ryšys. Priežastinio ryšio konstatavimui pakanka aplinkybės, kad buvo pažeistos kito asmens teisės ir dėl to pagerėjo pažeidėjo turtinė padėtis. Taigi, šiuo atveju nėra būtina, kad pažeidėjo praturtėjimas tiksliai atitiktų nukentėjusiojo turto sumažėjimą. Ketvirta, atsakovo praturtėjimas negali būti pateisinamas t. y. neturi būti jokio teisinio pagrindo. Penkta, ieškovas negali apginti savo pažeistos teisės kitais gynybos būdais t.y. taikymui būdingas subsidiarumas. Šešta, nepagrįsto praturtėjimo nuostatos negali būti taikomos, kai šalis, kurios turtas sumažėjo yra prisiėmusi nuostolių atsiradimo riziką. Septinta, nepagrįstas praturtėjimas turi egzistuoti pareiškiant ieškinį, t.y. tokiu atveju, jeigu nepagrįstas praturtėjimas pareiškiant ieškinį jau buvo išnykęs ne dėl nuo atsakovo priklausomų aplinkybių, aptariamasis institutas negali būti taikomas¹⁰³.

Pažymėtina, kad LAT ne kartą yra pasisakęs dėl CK 6.237 bei 6.242 straipsnių taikymo. Dažniausiai pasisakoma dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo kaip vientiso instituto taikymo, nurodant bendras sąlygas, kada šis institutas gali būti taikomas, tačiau neišskiriant LR CK 6.237 ir 6.242 straipsnių taikymo sąlygų. Dažniausiai yra išaiškinama, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutui atsirasti būtinas šių sąlygų visetas: 1) nėra įstatymo ar sandorio, iš kurių atsiranda prievolė; 2) kreditoriaus veiksmai, kuriais skolininkas gavo turtą, yra teisėti; 3) turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynybos būdais; 4) kreditorius atliko veiksmus išimtinai savo interesais ir savo rizika¹⁰⁴.

¹⁰³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 325-326.

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje *E. Č. ir kt. v. Kauno miesto savivaldybė ir kt.* (bylos Nr. 3K-3-140/2006); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje *K. L. T. v. I. T.* (bylos Nr. 3K-3-111/2009); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje *D. V. v. Lietuvos profesinė sąjunga „Solidarumas“* (bylos Nr. 3K-3-355/2009); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 4 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos futbolo federacija v. UAB „Atolas“* (bylos Nr. 3K-3-561/2009); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje *E. Ž. ir L. Ž. v. A. M. ir A. R.* (bylos Nr. 3K-3-569/2009); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje *D. J. v. A. D.* (bylos Nr. 3K-3-593/2008) ir kt.

Atkreiptinas dėmesys, jog pastaroji prielaida, kad kreditorius atliko veiksmus išimtinai savo interesais ir savo rizika doktrinoje priskiriama tik prie nepagrįsto praturtėjimo taikymo prielaidų. Be to, ši sąlyga tiesiogiai įtvirtinta CK 6.242 straipsnio 3 dalyje t.y. tik nepagrįsto praturtėjimo atveju.

LAT praktikoje pasitaiko atvejų, kada teismai klaidingai nurodo, aptariamų subinstitūtų taikymo sąlygas, bei maišo pačias sąvokas. Vienoje iš tokių nutarčių teismas pabrėžė, kad kasacinio teismo praktikoje CK 6.237 straipsnio nuostatos aiškinamos taip, kad nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas yra tada, kai asmuo be teisinio pagrindo savo veiksmais ar kitokiu būdu tyčia ar dėl neatsargumo įgyja tai, ko jis negalėjo (neturėjo) gauti, prievolė gražinti turtą, gautą be teisinio pagrindo (nesant nei teisės akto, nei sandorio prievolei atsirasti) gali atsirasti ir tada, kai iš pradžių buvo teisinis pagrindas šį turtą gauti, o vėliau jis išnyko. Nepagrįsto praturtėjimo teisiniams santykiams atsirasti būtinos tokios sąlygos: 1) konkretaus įstatymo ar sandorio, iš kurių atsiranda prievolė, nebuvimas; 2) kreditorių veiksmai, kuriais skolininkas gavo turtą ar jį pagerino, yra teisėti; 3) turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynybos būdais (taikant restituciją, vindikaciją); 4) kreditorius atliko veiksmus išimtinai savo interesais ir savo rizika¹⁰⁵.

Iš šios nutarties matyti, kad pirmiausia, teismas klaidingai nurodė, kad CK 6.237 straipsnis reglamentuoja tiek turto gavimo be pagrindo tiek ir nepagrįsto praturtėjimo prievoles (kaip žinome, nepagrįstas praturtėjimas įtvirtintas CK 6.242 straipsnyje), antra, pirmiau nurodė CK 6.237 straipsnį, o vėliau aptarė ne konkrečiai turto gavimo be pagrindo teisiniams santykiams būtinas prielaidas, o bendras nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto prielaidas.

Tačiau yra ir tokių nutarčių, kuriose LAT aptariamus subinstitutus vis dėlto išskiria bei atkreipia dėmesį į doktrinoje suformuluotas jų taikymo prielaidas. Pavyzdžiui, vienoje iš nutarčių teismas nurodė, kad CK šeštosios knygos XX skyriaus normos reglamentuoja santykius, atsirandančius dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo. Taigi įstatyme aptartos dvi skirtingos situacijos: turto gavimas be pagrindo (CK 6.237 – 6.241 straipsniai) ir nepagrįstas praturtėjimas (CK 6.242 straipsnis). Prievolės, atsirandančios dėl be pagrindo įgyto turto gražinimo, yra nesutartinės prievolės. Turtas pripažįstamas įgytu be pagrindo tada, kai: 1) asmuo įgyja tai, ko jis negalėjo ir neturėjo gauti; 2) turtas įgyjamas savo veiksmais ar kitokiu būdu; 3) turtas įgyjamas tyčia arba dėl neatsargumo; 4) turtas įgytas be teisinio pagrindo arba pagrindas, kuriuo įgytas turtas, išnyksta paskiau (CK 6.237 straipsnio 1, 2 dalys)¹⁰⁶.

¹⁰⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje *V. S. v. V. T.* (bylos Nr. 3K-3-253/2009).

¹⁰⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Gelvora“ v. UAB „Staura“* (bylos Nr. 3K-3-351/2009).

Kitoje byloje LAT išaiškino nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo skirtumus bei atkreipė dėmesį į tai, kad norint taikyti vieną ar kitą subinstitūtą yra būtina atsižvelgti į doktrinoje suformuluotas jų taikymo prielaidas: „ieškinys dėl nepagrįsto praturtėjimo nuo ieškinio išreikalauti be pagrindo įgytą turtą skiriasi tuo, kad nepagrįstas atsakovo praturtėjimas ir ieškovo turto sumažėjimas turi egzistuoti pareiškiant ieškinį. Jeigu, nagrinėjant bylą, nebėra atsakovo nepagrįsto praturtėjimo ar ieškovo turto sumažėjimo, tai nėra pagrindo tenkinti ieškinį. Be to, nepagrįsto praturtėjimo atveju atsakovas privalo grąžinti tik tokią sumą, kokia jis praturtėjo arba kokia sumažėjo ieškovo turtas. Tenkinant tokį ieškinį, turi būti nustatytos nepagrįsto praturtėjimo prielaidos. Teisėjų kolegija išnagrinėjusi bylą, konstatavo, kad tik nustačius nurodytas galimas nepagrįsto praturtėjimo prielaidas būtų galima priteisti nuostolius, atsiradusius dėl nepagrįsto praturtėjimo. Bylos nagrinėjimo metu netirtas ir nevertintas nurodytų prielaidų buvimas, todėl dėl nurodytų materialinės teisės normų, reglamentuojančių nepagrįstą praturtėjimą, pažeidimo apeliacinės instancijos teismo nutartis turi būti panaikinta ir byla perduota iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka¹⁰⁷.

Palyginę turto gavimo be pagrindo ir nepagrįsto praturtėjimo taikymo prielaidas galime matyti, kad tiek doktrinoje, tiek teismų praktikoje vieningai sutariama, kad abiem subinstitutom yra būdingos šios taikymo prielaidos – teisinio pagrindo nebuvimas ir tai, kad ieškovas negali apginti savo pažeistos teisės kitais gynybos būdais, t.y. būdingas subsidiarumas. Dėl šios priežasties toliau dėmesys bus skiriamas iki šiol neaptartai minėtų prielaidų analizei.

3.2.1. Teisinio pagrindo nebuvimas kaip nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto taikymo prielaida

Pirmoji prielaida, kad nėra teisinio pagrindo, reiškia, kad jeigu yra teisės aktas arba sandoris, tai nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo nuostatų taikyti negalima.

Atlikta ir jau aptarta užsienio valstybių analizė leidžia teigti, kad tokią prielaidą būtina nustatyti ir kitose jau aptartose kontinentinėse valstybėse Prancūzijoje bei Vokietijoje. Šios pozicijos laikomasi ir LAT praktikoje. Vienoje byloje ieškovas prašė priteisti iš atsakovės 10059,50 Lt, kadangi atsakovei (ieškovo seseriai) kreipusis dėl nuosavybės teisių atkūrimo į jų seneliui priklausiusį žemės sklypą, jai buvo atkurtos nuosavybės teisės į žemę, o vėliau šį žemės sklypą ji

¹⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje *D. L. v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“* (bylos Nr. 3K-3-192/2006).

pardavė už 20119 Lt. Ieškovo teigimu, atsakovė pardavė ir jam tenkančią žemės sklypo dalį, dėl to nepagrįstai praturtėjo. Pirmosios instancijos teismas ieškinį atmetė, apeliacinės – patenkino.

LAT pažymėjo, kad nuosavybės teisės atkuriamos tik tiems asmenims, kurie yra pateikę prašymus dėl nuosavybės teisių atkūrimo nustatytais terminais, nes įstatymas pats savaime nesukuria asmeniui subjektinių teisių (LR Konstitucinio Teismo 1994-05-27 nutarimas). Atsižvelgiant į tai, ieškovui nustatytais terminais nepateikus prašymo atkurti jam nuosavybės teises į seneliui priklausiusį žemės sklypą, jis negalėjo įgyti nuosavybės teisių, tuo tarpu atsakovė nuosavybės teisę į ginčo turtą įgijo Šiaulių apskrities viršininko administracijos 2004 m. liepos 7 d. sprendimu, šis administracinis aktas yra galiojantis ir teisėtas nuosavybės teisės įgijimo pagrindas. Dėl to ginčo teisiniai santykiai negali būti kvalifikuojami kaip nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas¹⁰⁸.

Taigi, jeigu asmuo gauna turtą pagal įstatymą ar sutartį, tokiems teisiniams santykiams nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo teisės normos netaikomos. Vadinasi, kai asmuo prašo teismo išreikalauti pas kitą asmenį esantį turtą, teismas visų pirma turi teisiškai kvalifikuoti ginčo teisinį santykį: nustatyti, kokių pagrindų turtas gautas ir iš ko kilo prievolė turtą gražinti, ir atitinkamai koks įstatymas, reglamentuojantis tokiu pagrindu gauto turto išreikalavimo taisyklės, ginčo atveju turi būti taikomas¹⁰⁹.

3.2.2. Subsidiarumas kaip nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto taikymo prielaida

Antroji prielaida, kuri būdinga abiem subinstitutom, tai aplinkybė, kad turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynybos būdais t.y. Lietuvos civilinėje teisėje yra įtvirtintas subsidiarumo principas. Įdomu paminėti, jog daugelis kontinentinės teisės tradicijos šalių įtvirtina subsidiarumo principą, tačiau jo reikšmė vienoje ar kitoje valstybėje gali skirtis. Atsižvelgiant į tai, tikslinga panagrinti subsidiarumo principą ir jo reikšmę nepagrįsto praturtėjimo taikymui užsienio valstybėse ir Lietuvoje.

Nepagrįsto praturtėjimo subsidiaraus taikymo pobūdis ir paties subsidiarumo principo įvedimas tapo aktualus, kai Prancūzijos Kasacinis teismas plečiamai išaiškino nepagrįsto

¹⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje *K. V. T. v. I. T.* (bylos Nr. 3K-3-111/2009).

¹⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje *V. J. v. R. B.* (bylos Nr. 3K-3-276/2010).

praturtėjimo (*action de in rem verso*) taikymą *Boudier* byloje. Po šios bylos nepagrįstas praturtėjimo ieškinys tapo itin populiariu (dėl savo plataus pritaikomumo) pažeistų teisių gynybos būdu. Todėl siekiant išvengti teisinės tvarkos suardymo, XIX – XX a. atsirado pastangos įtvirtinti subsidiarumo principą, kaip priemonę padedančią suformuluoti nepagrįsto praturtėjimo taikymo ribas.

Subsidiarumo principas pirmą kartą buvo įtvirtintas Prancūzijoje 1914 m. *Clayette* byloje, kurioje Prancūzijos Kasacinis Teismas išaiškino, kad ieškinys dėl nepagrįsto praturtėjimo gali būti leidžiamas tik tada, kai atsakovas praturtėja ieškovo sąskaita ir ieškovas neturi jokios teisinės gynybos priemonės, kylančios iš sutarčių, kvazisutarčių, deliktų ar kvazideliktų. Kasacinis Teismas pažymėjo, kad *actio de in rem verso* ieškinys, kaip teisingumo išraiška, negali pakeisti galiojančios teisės ar jai prieštarauti. Šis ieškinys gali tik užpildyti teisės spragas. Kitaip tariant, šis ieškinys negali būti reiškiamas, jei yra galimas kitas gynybos būdas¹¹⁰. Šitoje byloje taip pat buvo paminėta, kad Prancūzijoje galioja *non cumul* principas, reiškiantis, kad ieškovas, siekdamas apginti savo teises konkrečioje situacijoje negali laisvai pasirinkti daugiau negu vieno teisinės gynybos būdo.

Skirtingai nei Prancūzijoje, kur subsidiarumo principas buvo suformuotas teismų praktikos, Italijoje subsidiarumo principas yra įtvirtintas Italijos CK 2042 straipsnyje, pagal kurį nepagrįsto praturtėjimo ieškinys negali būti pareikštas, jeigu yra galimas kitas ieškinys, kurio pagalba galima reikalauti atlyginti žalą¹¹¹. Italų autorius B. Nicholas subsidiarumo principą vadina abstrakčiu. Pasak šio autoriaus, subsidiarumo principo, įtvirtinto Italijos CK abstraktus taikymas palieka labai mažai galimybių ginti savo teises, pasitelkiant nepagrįstą praturtėjimą¹¹².

Pasak L. Smits Vokietijai taip pat būdingas subsidiarumo principo taikymas nepagrįsto praturtėjimo santykiuose. Vokietijoje galioja taisyklė, kad net ir tuo atveju, jeigu yra visos nepagrįsto praturtėjimo ieškinio sąlygos, tačiau kartu galimas ir kitos rūšies ieškinys, tai nepagrįsto praturtėjimo ieškinys nėra leidžiamas. Tačiau, tokiu atveju, kai kitas ieškinys yra negalimas, nepagrįstas praturtėjimas padeda išvengti situacijų, kad kitas asmuo nepagrįstai nepraturtėtų, ir atlieka spragų šalinimo funkciją. Taigi, jeigu atsakovas gauna turto, priklausančio ieškovui, kuris ir toliau išlieka daikto savininku, BGB 812 - 822 straipsniai nėra taikomi. Tokiu atveju skolininkas atsako pagal savininko-valdytojo santykius, nustatantį teisinį reguliavimą (vok. *Eigentumer-Besitzer-Verhältnis*) (BGB 987 straipsnis)¹¹³. Tačiau yra autorių, manančių, kad Vokietijos teisėje

¹¹⁰ Beatson, J.; Schrage, E. *Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment*. Oxford: Hart Publishing, 2003, p. 423.

¹¹¹ *Ibid.*, p. 453.

¹¹² *Ibid.*

¹¹³ Smith, L. *Property, Subsidiarity, and Unjustified Enrichment*. McGill University - Faculty of Law - Quebec Research Centre of Private and Comparative Law, 2003. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=338620>. [žiūrėta 2011-11-16].

šis principas nėra reikalingas, kol Vokietijos įstatymai ir teismai nepripažįsta jau aptartos teisinės gynybos priemonės – nepagrįsto praturtėjimo per trečiąją šalį¹¹⁴.

Kalbant apie Angliją, sąvoka „subsidiarumo principas“ nėra naudojama, tačiau tam tikrus jo elementus galime išvelgti. Štai pvz., P. Birks sutinka, kad sutartinės nuostatos yra viršesnės už bendrąsias gražinimo taisykles, nes jos yra labiau specifinio pobūdžio: *lex specialis derogat legi generali*¹¹⁵.

Svarbu paminėti, kad DCFR visai nėra įtvirtintas subsidiarumo principas. Pažymėtina, kad per platus nepagrįsto praturtėjimo ieškinio taikymo laukus Europos Sąjungos valstybių narių nacionalinėse sistemose yra laikomas galima grėsme kitoms privatinės teisės sritims. Tai pasireiškia, tuo, kad, turint galimybę laisvai reikšti ieškinį dėl nepagrįsto praturtėjimo, yra apeinamos sutarčių ir deliktų teisės nuostatos, vietoj jų tenkinant nepagrįsto praturtėjimo reikalavimą. Štai kodėl daugelyje valstybių (pvz., Italijoje ir Prancūzijoje) nepagrįsto praturtėjimo taikymas yra subsidiarus. Tačiau atrodo, kad projekto rengėjai neturi tokios baimės ir neįtvirtina subsidiarumo principo¹¹⁶.

Tuo tarpu Lietuvos doktrinoje vieningai sutariama, kad CK normos, reglamentuojančios nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo prievoles, taikomos subsidiariai, t. y. tik tada, kai ginčo negalima išspręsti taikant normas, reglamentuojančias sutartines ar deliktines prievoles¹¹⁷.

Šią mintį iliustruoja ir teismų praktika, panagrinėsime vieną iš LAT išnagrinėtų bylų. Byloje buvo nustatyta, kad ieškovas su atsakovu sudarė įrangos pirkimo-pardavimo sutartis, pagal kurias ieškovas įsipareigojo sumontuoti ir perduoti atsakovui įrenginius, o nuosavybės teisė atsakovui pereitų tik visiškai atsiskaičius su ieškovu. Atsakovas, dar neatsiskaitęs su ieškovu, įkeitė įrangos dalį bankui, užtikrindamas paskolos gražinimą. Ieškovas prašė įkeitimo lakštą pripažinti negaliojančiu, išreikalauti įrangą iš neteisėto valdymo ir priteisti iš banko patirtus nuostolius, kaip nepagrįstą praturtėjimą. Pirmosios ir apeliacinės instancijų teismai ieškinį tenkino iš dalies. Ieškovas pateikė kasacinį skundą.

Teisėjų kolegija pažymėjo, kad tiek pagal teisės doktriną, tiek pagal LAT jurisprudenciją nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas yra subsidiaraus taikymo. Nurodytas institutas

¹¹⁴ Beatson, J.; Schrage, E. *Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment*. Oxford: Hart Publishing, 2003, p. 424.

¹¹⁵ *Ibid*, p. 453.

¹¹⁶ Smits, J. M. *A European Law on Unjustified Enrichment? A Critical View of the Law of Restitution in the Draft Common Frame of Reference*. Groningen, 2008. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1103826>. [žiūrėta 2011-11-16].

¹¹⁷ Vitkevičius, P., et al. *Civilinė teisė: vadovėlis*. Kaunas: Vajusta. p. 362; Žėruolis, J., et al. *Lietuvos TSR civilinio kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1976, p. 335; Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 319; Mikelėnas, V. *Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 267.

taikomas tada, kai ginčo negalima išspręsti kitais pažeistų civilinių teisių gynimo būdais (pvz., taikant sutarčių, deliktų ar daiktinės teisės nustatytus gynybos būdus).

Kasacinio teismo pabrėžta, kad nepagrįsto praturtėjimo institutas negali būti taikomas kaip priemonė, padedanti išvengti kitų civilinės teisės normų nustatytų gynybos būdų taikymo. Lietuvos teisėje laikomasi vadinamojo *non cumul* principo – asmuo neturi pasirinkimo teisės, kokį reikšti ieškinį. Pavyzdžiui, jeigu šalis sieja sutartiniai santykiai, pažeistas teises reikia ginti remiantis sutarčių teisės normomis; jeigu yra deliktas, turi būti reiškiamas ieškinys dėl žalos atlyginimo, bet ne dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo; jeigu pažeistos teisės gali būti apgintos daiktinės teisės normų pagrindu, ieškinys dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo taip pat negali būti reiškiamas. Tik tuo atveju, jeigu sutarčių, deliktų ar daiktinės teisės normos neužtikrina teisingo bylos išsprendimo, papildomai (subsidiariai) gali būti taikomas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas. Nagrinėjamu atveju kasatorius, aplenkdamas sutarčių, deliktų, daiktinės teisės nustatytus gynybos būdus, iš karto prašė apginti jo pažeistas teises pagal nepagrįsto praturtėjimo institutą, kuris, minėta yra subsidiaraus taikymo ir negali būti taikomas siekiant išvengti kitų civilinės teisės normų nustatytų gynybos būdų taikymo.

Atsižvelgiant į nurodytas aplinkybes, negalima teigti, jog bankas nepagrįstai praturtėjo (sutaupė ar gavo kitokios naudos) ieškovo sąskaita ar gavo jo turtą be teisinio pagrindo, kadangi pinigai, gauti atsakovo iš trečiųjų asmenų už parduotą ieškovui priklausantį turtą, buvo pervesti bankui jo bei atsakovo sudarytos kreditavimo sutarties pagrindu, o faktas, kad atsakovas atsiskaitė su banku tokiais pinigais, savaime nereiškia, kad bankas praturtėjo, t. y. gavo naudos ieškovo sąskaita. LAT pažymėjo, kad ieškovas turi galimybę ginti savo pažeistas teises kitais gynybos būdais, pvz., reikšdamas vindikacinį reikalavimą, ieškinį dėl žalos atlyginimo asmenims, dėl kurių neteisėtų veiksmų jis neteko ginčo kilnojamojo turto ir pan., todėl negali remtis nepagrįsto praturtėjimo institutu¹¹⁸.

Autoriaus nuomone subsidiarumo principas Lietuvoje, kaip ir aptartose valstybėse, taikant nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutą yra būtinas, priešingu atveju būtų sudarytos neribotos galimybės ginti savo teises naudojantis šiuo institutu ir apeinamos sutarčių, deliktų ar daiktinės teisės nuostatos. Manytina, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutas turėtų padėti užpildyti gynimo kitais būdais spragas.

¹¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Rolvika“ v. BUAB „LVS“, AB DnB Nord bankas (bylos Nr. 3K-3-90/2010).

Išanalizavę teisės doktriną bei teismų praktiką, kurioje pateikiamos jau aptartos tiek nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto taikymo prielaidos, tiek ir atskirai nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitūtų taikymo prielaidos galime teigti, kad CK 6.237 ir 6.242 straipsniai persidengia, bei neabejotinai turi jiems abiemis būdingų taikymo prielaidų (pvz., abu taikomi, kai turtas įgyjamas arba praturtėjama nesant teisinio pagrindo kito asmens sąskaita, kai įgyto turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynimo būdais). Tačiau galime rasti ir skirtingų jų taikymo prielaidų (pvz., nepagrįsto praturtėjimo atveju paprastai gaunamas ne daiktas, o praturtėjimas pasireiškia sutaupymu ar kitokios turtinės naudos gavimu, taip pat tai, kad skiriasi abiejų subinstitūtų pasekmės). Dėl šios priežasties manytina, kad tai nėra tapachios situacijos. Atsižvelgiant į tai, galėtume sutikti su A. Dambrauskaitės nuomone bei daryti išvadą, jog nepagrįstas praturtėjimas siauroju požiūriu (su jam būdingomis taikymo prielaidomis) (CK 6.242 straipsnis) ir turto gavimas be pagrindo (su jam būdingomis taikymo prielaidomis) (CK 6.237 straipsnis) bendrai sudaro nepagrįstą praturtėjimą plačiuoju požiūriu (su abiemis ieškiniams būdingomis taikymo prielaidomis).

4. RESTITUCIJA KAIP CIVILINIŲ TEISIŲ GYNIMO BŪDAS

4.1. Restitucijos samprata užsienio valstybėse ir Lietuvoje

Kiekvienoje valstybėje reikalingas mechanizmas, kuris esant būtinybei grąžintų šalis į pirminę jų turtinę padėtį (pvz., pripažinus sandorį negaliojančiu, nutraukus sutartį ir pan.), taip pat apgintų viešą ir privatų interesą, o tam tikrais atvejais nustatytų sankcijas kaltajai ar nesąžiningai šaliai. Vienas iš mechanizmų, padedančių pasiekti šiuos tikslus yra restitucija. Siekdami atskleisti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto ir restitucijos santykį pirmiausia išanalizuosime restitucijos sampratą užsienio valstybėse ir Lietuvoje.

Restitucija, kaip ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo prievolės, kilo iš romėnų teisės (lot. *restitutio, restituere* – atkūrimas, grąžinimas). Čia ji reiškė ypatingą pretorinės gynybos formulariniame procese priemonę, kurią magistratas (pretorius), remdamasis ne įstatymu, o savo nuožiūra, bei vadovaudamasis teisingumu, atkurdavo buvusią civilinių santykių padėtį¹¹⁹. Taigi nukentėjusioji šalis galėjo kreiptis į pretorių, kurio tikslas buvo grąžinti šalį į pirminę padėtį, t.y. į tą situaciją, kurioje ji buvo iki šio juridinio fakto. Šį tikslą pretorius galėjo pasiekti pasinaudodamas tokia teisės gynimo priemone kaip *restitutio in integrum*¹²⁰. Kaip pastebi S. Vėlyvis *restitutio in integrum* nebuvo savarankiška pretorinės gynybos priemonė ir materialiosios teisės požiūriu buvo tik tam tikras tikslas, pasiekiamas pretoriaus dėka¹²¹.

Šiuolaikinėse teisinėse sistemose restitucijos terminas dažniausiai yra vartojamas siekiant apibūdinti negaliojančio sandorio šalių (arba vienos iš jų) grąžinimą į buvusią iki sandorio sudarymo padėtį, tačiau kai kuriose valstybėse restitucijai suprantama plačiau ir apima daugiau veikimo sričių, o kai kuriose iš jų, šis terminas gali būti naudojamas kalbant apie prievoles, kylančias iš vadinamųjų kvazisutarčių, pavyzdžiui, nepagrįsto praturtėjimo¹²². Doktrinoje išreiškiama nuomonė, kad restitucijos sąvoka gali turėti skirtingas reikšmes priklausomai nuo srities, kurioje ji vartojama¹²³. Dėl šios priežasties užsienio valstybėse nėra vieningos restitucijos teorijos.

Pažymėtina, kad dažniausiai kontinentinės teisės valstybių civiliniuose kodeksuose nerasime atskiro skyriaus, kuriame būtų įtvirtintos restitucijos taisyklės. Šiose valstybėse vertinant sandorio galiojimą yra remiamasi sutarčių teisės nuostatomis, tuo tarpu tiek sandorio negaliojimo

¹¹⁹ Dambrauskaitė, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 129.

¹²⁰ Nekrošius, I.; Nekrošius, V.; Vėlyvis, S. *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 51-52.

¹²¹ *Ibid.*

¹²² Dambrauskaite, A. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos. *Jurisprudencija*. 2003, 37(29), p. 81.

¹²³ Dambrauskaitė, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*, op. cit., p. 130.

pasekmėms išspręsti, tiek ir kitais atvejais, esant poreikiui grąžinti šalis į pirminę jų turtinę padėtį, pasitelkiamos jau aptartos – nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo nuostatos.

Pavyzdžiui, Vokietijos teisėje restitucija kaip niekinio (negaliojančio) sandorio pasekmė nėra nurodoma, o viskas, kas įgyta pagal negaliojančią sandorį yra laikoma įgyta be pakankamo teisinio pagrindo, todėl turi būti grąžinta pagal nepagrįsto praturtėjimo taisykles¹²⁴.

Prancūzijoje terminas „restitucija“ suprantamas keliomis prasmėmis: kaip atvejis, kai savininkui grąžinamas daiktas, kurį jis prarado nepagrįstai arba prieš savo valią (pvz., kai grąžinamas pavogtas ar pamestas daiktas), restitucija taip pat suprantama ir kaip negaliojančiu pripažinto sandorio pasekmių panaikinimas (*restitutio in integrum*), pavyzdžiui, gautos sumos ar perduoto daikto grąžinimas¹²⁵.

Prancūzijos teisinėje literatūroje nurodoma, kad įvykdymo pagal negaliojančią sandorį grąžinimas vykdomas iš esmės pagal taisykles, reglamentuojančias nepagrįsto sumokėjimo išreikalavimą. Jei panaikinama jau įvykdyta sutartis, įvykdymas netenka teisinio pagrindo, ir tuomet turi būti elgiamasi taip, kaip ir nepagrįsto sumokėjimo atveju – šalys tokiu atveju reikalauja grąžinti joms tai, ką jos įvykdė neprivalėdamos to daryti¹²⁶.

Tačiau paanalizavus jau minėtą Prancūzijos CK 1376 straipsnį, kuriuo remiantis Prancūzijoje grąžinamas ir nepagrįstas praturtėjimas, ir taikoma restitucija sandorių negaliojimo atveju (sandorio negaliojimas pripažįstamas pagrindo nebuvimu), iškyla klausimas dėl „klaidos“ sąlygos, būdingos tik be pagrindo įgytam turtui. A. Dambrauskaitė, kuri nagrinėjo Prancūzijos teisės doktriną bei teismų praktiką, išaiškino, kad Prancūzijos Kasacinio teismo plenarinis susirinkimas 1993 m. balandžio 2 d. nutartyje įtvirtino naują CK 1376 straipsnio interpretaciją. Remiantis šia nutartimi, asmens, atlikusio absoliučiai neegzistuojantį mokėjimą (t.y. kai vienas asmuo nebuvo nieko skolingas, o kitas neturėjo reikalavimo teisę), klaida nėra būtina sąlyga pareikšti reikalavimą dėl gražinimo. Šiuo atveju prie nesamos skolos sumokėjimo priskiriami ir atvejai dėl mokėjimų, kurių atlikimo pagrindas išnyko sandorį pripažinus negaliojančiu¹²⁷.

Įdomu paminėti, kad Kvebeko provincijos¹²⁸ CK galime laikyti išimtimi kontinentinių teisės valstybių sistemoje, nes būtent šios valstybės CK yra įtvirtintos atskiros taisyklės, skirtos ir nepagrįstam praturtėjimui ir restitucijai. Kvebeko CK 1699 straipsnyje numatyta, kad restitucija yra

¹²⁴ Dambrauskaitė, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 133.

¹²⁵ Dambrauskaite, A. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos. *Jurisprudencija*. 2003, 37(29), p. 80-81.

¹²⁶ *Ibid.*

¹²⁷ Dambrauskaitė, A. *Sandorių pripažinimo negaliojančiais teisinės pasekmės – Lietuvos ir Prancūzijos teisės lyginamieji aspektai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: MRU, 2006. p. 74.

¹²⁸ Kvebekas (pranc. *Québec*, angl. *Quebec*) – provincija rytų Kanadoje, tačiau dėl Prancūzų teisės įtakos tradiciškai priskiriama prie kontinentinės teisės valstybių.

taikoma tada, kai asmuo privalo grąžinti kitam asmeniui turtą, kurį jis gavo neteisėtai arba per klaidą, arba dėl to, kad sandoris, pagal kurį jis gavo turtą, pripažintas negaliojančiu *ab initio* arba dėl to, kad prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos¹²⁹. Iš aptarto straipsnio matyti, kad šioje valstybėje restitucija laikoma ne tik kaip sandorio negaliojimo pasekmė. Taip pat nesunku pastebėti, kad lygiai tokia pati nuostata yra įtvirtinta ir Lietuvos CK 6.145 straipsnio 1 dalyje, kurią aptarsime vėliau.

Panašiai yra ir bendrosios teisės sistemos valstybėse, nes sąvoka „restitucija“ naudojama tiek sutartinių santykių srityje, tiek ir už jos ribų. Šiose valstybėse, restitucijos teisę plačiuoju požiūriu sudaro taisyklės, kurias taikant pinigai ar kitas turtas grąžinami asmeniui, turinčiam teisę tą turtą valdyti. Kaip nurodo G. Virgo jei asmuo be teisinio pagrindo gavo turtą iš kito asmens, jis privalo grąžinti jį teisėtam savininkui, kad nebūtų laikomas nepagrįstai praturtėjusiu¹³⁰.

Šiuolaikinėje Anglijos teisėje pripažįstama, kad restituciją sudaro grupė bendrą funkciją atliekančių priemonių, kurios daugiau skirtos atimti iš atsakovo gautą naudą, nei atlyginti ieškovui jo patirtus nuostolius¹³¹. Pažymėtina, kad bendrojoje teisėje restitucija suprantama labai plačiai. Čia restitucija apima ne tik sutarčių teisės klausimus, bet ir tam tikras daiktinės teisės nuostatas (vindikaciniai, kondikciniai reikalavimai), civilinės atsakomybės teisę bei kaip jau minėjome be pagrindo įgyto turto grąžinimą ir nepagrįstą praturtėjimą¹³².

Paminėtina, kad atsižvelgiant į tai, kad nėra vieningos restitucijos sąvokos, vyksta bandymai ją suvienodinti PECL principuose bei tarptautinių komercinių sutarčių (toliau – UNIDROIT) principuose. PECL principų 1:115 ir 15:104 straipsniuose įtvirtintos sandorių pripažinimo negaliojančiais pasekmės, kur nurodyta, kad sandorį pripažinus negaliojančiu, kiekviena šalis turi teisę reikalauti grąžinti jai tai, ką yra perdavusi vykdydama sutartį, su sąlyga, kad ji tuo pačiu metu grąžins, ką pati yra gavusi. O jeigu restitucija natūra yra neįmanoma, ji

¹²⁹ Restitution of prestations takes place where a person is bound by law to return to another person the property he has received, either unlawfully or by error, or under a juridical act which is subsequently annulled retroactively or under which the obligations become impossible to perform by reason of superior force. Cituota pagal: „Kvebeko civilinis kodeksas. Priega per internetą: <http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/CCQ/CCQ_A.html>. [žiūrėta 2012-04-08].

¹³⁰ Virgo, G. *The Principles of the Law of Restitution. Second edition.* New York: Oxford university press, 1999, p. 3-4.

¹³¹ *Ibid.*

¹³² *Ibid.*, p. 17.

vykdoma sumokant protingą pinigų sumą¹³³. Panašią taisyklę galime rasti ir UNIDROIT principų 3.2.15 straipsnyje¹³⁴.

Lietuvoje restitucija yra bendrasis prievolių teisės institutas, reglamentuojamas CK šeštosios knygos I dalies „Bendrosios nuostatos“ X skyriaus normų. Lietuvos doktrinoje restitucija apibūdinama, kaip civilinės teisės gynybos būdas, kai šaliai gražinama tai, ką ji perdavusi kitai šaliai, o iš nepagrįstai įgijusios šalies išieškoma tai, ką ji perdavusi kitai šaliai. Taigi restitucija yra šalių gražinimas į *status quo*¹³⁵.

Įdomu paminėti, kad 1964 m. CK „restitucijos“ sąvoka visai nebuvo įtvirtinta, tačiau Lietuvoje šis terminas tradiciškai buvo naudojamas pripažinto negaliojančiu sandorio pasekmėms apibūdinti. Galime pastebėti, kad naujajame CK buvo išplėstos restitucijos taikymo ribos. CK 6.145 straipsnio 1 dalis numato, kad restitucija taikoma tais atvejais, kai asmuo privalo gražinti kitam asmeniui turtą, kurį jis gavo neteisėtai arba per klaidą, arba dėl to, kad sandoris, pagal kurį jis gavo turtą, pripažintas negaliojančiu *ab initio*, arba dėl to, kad prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos¹³⁶.

CK komentaro autoriai nurodo, kiek kitus atvejus, kada taikoma restitucija, kitaip tariant juos patikslina ir dar labiau išplečia: pripažinus sandorį negaliojančiu (CK 1.80 straipsnio 2 dalis), išreikalaujant be pagrindo įgytą turtą (CK 6.237 straipsnis), vienai šaliai iš dalies įvykdžius prievolę, o kitai šaliai jos negalint įvykdyti dėl *force majeure* (CK 6.62 straipsnis, 6.127 straipsnio 2 dalis, 6.212 straipsnis), išreikalaujant daiktą iš neteisėto valdymo (CK 4.97 straipsnis)¹³⁷.

Be to, reiktų paminėti, kad CK 6.222 straipsnio 1 dalyje numatyta teisė reikalauti restitucijos ir sutarties nutraukimo atveju. Pagal šioje normoje įtvirtintą taisyklę, šalis gali reikalauti gražinti jai viską, ką yra perdavusi kitai šaliai vykdydama sutartį, jeigu ji tuo pat metu gražina kitai šaliai visa tai, ką buvo iš pastarosios gavusi. Kaip pastebi A. Dambrauskaitė restitucija Lietuvoje yra įvardijamas ir dar vienas specialus atvejis dovanojimo teisinių santykių sferoje, kalbant apie apdovanotojo pareigą, panaikinus dovanojimą, gražinti išlikusį dovanotą turtą dovanotojui pagal Civilinio kodekso normas, reglamentuojančias restituciją (CK 6.472 straipsnio 3 dalis)¹³⁸.

¹³³ Principles of European Contracts Law. PECL I & II (1999 m.), PECL III (2002 m.). Prieiga per internetą: <http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/pecl_full_text.htm>. [žiūrėta 2011-10-14].

¹³⁴ UNIDROIT Principle of International Commercial Contracts 2010 Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/blackletter2010-english.pdf>>. [žiūrėta 2011-10-14].

¹³⁵ Ambrasienė, D., et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 101.

¹³⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

¹³⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 185.

¹³⁸ Dambrauskaite, A. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos. *Jurisprudencija*. 2003, 37(29), p. 80-81.

Taigi Lietuvoje restitucija apima įvairius santykius, tad būtų klaidinga ją laikyti vien tik sandorių negaliojimo pasekme, nors reiktų pažymėti, kad tiek doktrinoje tiek teismų praktikoje restitucijos terminas visų pirma vartojamas negaliojančio sandorio pasekmėms įvardinti.

Manytina, kad toks platus restitucijos apibūdinimas Lietuvoje iš esmės yra labai panašus į Anglijoje įtvirtintą restitucijos teisės modelį, kuris kaip minėjome apima ne tik sutarčių teisės klausimus, bet ir tam tikras daiktinės teisės nuostatas, civilinės atsakomybės teisę bei be pagrindo įgyto turto gražinimą ir nepagrįstą praturtėjimą¹³⁹. Skirtumas tas, kad Lietuvos CK atskirai įtvirtina ne vien restituciją, bet ir daiktinės teisės, civilinės atsakomybės bei nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo nuostatas, kurios nėra laikomos restitucijos dalimi, o netgi priešingai – pripažįstamos savarankiškais civilinių teisių gynbos būdais.

Ankstesniuose darbo skyriuose minėjome, kad nepagrįsto praturtėjimo teisė Anglijoje gali būti laikoma restitucijos teisės sinonimu. Atlikta restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo sąvokų analizė Lietuvoje, leidžia daryti išvadą, kad terminai „restitucija“ ir „nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas be pagrindo“ negalėtų būti vartojami kaip sinonimai. A. Dambrauskaitės nuomone, nepagrįstas praturtėjimas – prievolės atsiradimo pagrindas, restitucija – yra pasekmė, t.y. tokios prievolės įvykdymo būdas, gražinimas turto, prievolė kurį gražinti atsirado pagal juridinį faktą – nepagrįstą praturtėjimą. Pasak minėtos autorės restitucija yra tik vienos iš prievolės šalių (restitucijos skolininko) veiksmas (grąžinimo veiksmas) įvykdant savo pareigą prievolėje¹⁴⁰. Tačiau ši nuomonė, labai panaši į Anglijos mokslininko P. Birks, kuris, teigia, kad restitucija ir nepagrįstas praturtėjimas yra skirtingi tos pačios teisinės srities pavadinimai: nepagrįstas praturtėjimas suprantamas kaip tam tikras įvykis, o restitucija, kaip atsakas arba tam tikra reakcija į nepagrįstą praturtėjimą¹⁴¹.

Visgi lieka neatsakytas klausimas kodėl CK rengėjai, priešingai nei daugelis kontinentinės teisės valstybių, išskyrė tiek restituciją, tiek nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo normas. Doktrinoje galime aptikti svarstymų, kad galbūt būtų pakakę vien tik nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo taisyklių, kurios *inter alia* būtų galėjusios numatyti specialias taisykles (kaip, beje, numato ir dabar), pritaikytas sandorių negaliojimų pasekmėms¹⁴². Tačiau su šia nuomone negalėtume sutikti, nes sandorių negaliojimo pasekmės turi tam tikrų

¹³⁹ Virgo, G. *The Principles of the Law of Restitution. Second edition.* New York: Oxford university press, 1999, p. 17.

¹⁴⁰ Dambrauskaitė, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*, Vilnius: Justitia, 2009, p. 166.

¹⁴¹ Edelman, J. *Unjust Enrichment, Restitution, and Wrongs*. Prieiga per internetą: <<http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection=journals&handle=hein.journals/tlr79&div=60&id=&page=>>.

[žiūrėta 2012-04-02].

¹⁴² Dambrauskaitė, A., *op. cit.*, p. 165.

ypatumų, dėl ko reikėjo numatyti specialias taisyklės. Daugiau abejonių kelia kitų restitucijos taikymų prielaidų išskyrimo tikslingumas. Autoriaus nuomone, CK rengėjai turėjo tikslą, kad restitucija apimtų kuo daugiau teisinių santykių, tuo tarpu nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutas labiau būtų kaip priemonė, padedanti užpildyti gynimo kitais būdais (tarp jų ir restitucijos) spragas, manytina, kad būtent dėl to atsirado tokia plati CK 6.237 straipsnio 5 dalies taisyklė.

Apžvelgus kaip restitucija suprantama daugelyje valstybių galime teigti, kad sąvoka „restitucija“ skirtingose valstybėse labai įvairuoja, kai kuriose valstybėse visai nėra tokio termino, o kai kuriose iš jų restitucija apima platų santykių ratą. Kontinentinės teisės valstybėse (Prancūzijoje, Vokietijoje, išskyrus Kvebeko provinciją) kalbant apie negaliojančio sandorio pasekmes naudojamosi taisyklėmis, reglamentuojančiomis nepagrįstą praturtėjimą, tuo tarpu bendrosios teisės valstybėse (Anglijoje) restitucija yra suprantama labai plačiai, nes apima ne tik sutarčių teisės klausimus, bet ir tam tikras daiktinės teisės nuostatas (vindikaciniai, kondikciniai reikalavimai), civilinės atsakomybės teisę bei kvazisutartis (be pagrindo įgyto turto gražinimą ir nepagrįstą praturtėjimą). Lietuvos CK įtvirtinti tiek restitucijos, tiek nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutai. Toks modelis labiau atitinka Anglijos teisėje esantį modelį, nes restitucija Lietuvoje suprantama labai plačiai. Aptarę Kvebeko CK, galime daryti dar vieną išvadą, jog Lietuvos CK 6.145 straipsnio nuostata buvo tiesiogiai perimta iš Kvebeko CK.

Atsižvelgiant į šiame skyriuje iškeltas problemas, lieka neaišku, koks restitucijos bei nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutų tarpusavio santykis, kuriam iš jų reiktų teikti pirmenybę, kokios jų taikymo ribos, kaip tarpusavyje dera minėtų institutų normos.

4.2. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto ir restitucijos normų, įtvirtintų Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse tarpusavio derinimas

Darbo 3.2 poskyryje aptarėme, jog nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutui būdingas subsidiarus taikymo pobūdis, reiškiantis, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutą taikysime tik tada, kai turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynybos būdais, vienas iš kurių yra restitucija. Atsižvelgiant į tai, tikslinga panagrinėti kaip šis principas veikia, kai kyla klausimas dėl nagrinėjamų institutų taikymo. Tai padaryti padės žemiau pateiktas teismų praktikos pavyzdys.

LAT kasacine tvarka nagrinėtoje civilinėje byloje, kilo ginčas dėl materialinės teisės normų aiškinimo ir taikymo, reglamentuojančių dovanojimo ir aukos (paramos ar labdaros) sandorius, jų formą bei nepagrįstai gauto turto išreikalavimą¹⁴³.

Šioje byloje Ieškovas prašė priteisti iš atsakovo 70000 Lt kaip be teisinio pagrindo įgytą turtą. Ieškovas nurodė, kad jo vadovaujama įmonė UAB „VIPC Neringa“ nuosavybės teise įsigijo Lietuvos profesinių sąjungų rūmų dalį ir su atsakovu tapo šio pastato bendrasavininkiais. Prieš tai Lietuvos profesinių sąjungų rūmuose buvo kilęs gaisras, per kurį nukentėjo atsakovo valdoma pastato dalis. Po gaisro atsakovas prašė finansinės pagalbos, todėl ieškovas paskolino atsakovui 70000 Lt asmeninių lėšų, perduodamas pinigus atsakingam atsakovo asmeniui, ką patvirtina atsakovo surašytas kasos pajamų orderio kvitas. Ieškovas nurodė, kad rašytinės paskolos sutarties sudaryti nespėjo, vėliau atsakovas vengė ją sudaryti. Ieškovo teigimu, valios padovanoti (suteikti paramą) atsakovui 70000 Lt jis niekada ir jokia forma nėra išreiškęs. Atsakovas be teisinio pagrindo yra įgijęs ieškovui priklausantį turtą – 70000 Lt sumą, ir ši suma turi būti ieškovui iš atsakovo priteista. Pirmosios instancijos teismas ieškinį tenkino visiškai. Apeliacinis teismas panaikino šį sprendimą ir ieškinį atmetė remiantis tuo, kad tarp šalių įvyko sandoris: ieškovas perdavė atsakovui pinigus, šis pinigus priėmė ir panaudojo atsakovo ir UAB „Neringa VIPC“ priklausančio pastato gaisro padariniams likviduoti. Ieškovas neįrodė ir neįrodinėjo atsakovo nesąžiningumo, kuris galėjo turėti įtakos ieškovo veiksams dėl pinigų perdavimo (CPK 178 straipsnis), todėl teisėjų kolegija sprendė, kad turi būti taikomas CK 6.241 straipsnio 1 dalies 3 punktas ir perduoti pinigai negali būti gražinti ieškovui.

LAT nustatė, kad šiuo atveju yra aktualus restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutų konkurencijos klausimas. Teismas nurodė, kad restitucija – tai bendrasis prievolių teisės institutas, reglamentuojamas LR CK šeštosios knygos X skyriaus normų. Restitucijos esmė yra gražinti asmenį (asmenis) į buvusią padėtį. Vadovaujantis LR CK 6.145 straipsnio 1 dalies norma restitucijos pagrindu gali būti skirtingais pagrindais atsiradusios asmens prievolės gražinti kitam asmeniui turtą: restitucija taikoma tada, kai asmuo privalo gražinti kitam asmeniui turtą, kurį jis gavo neteisėtai arba per klaidą, arba dėl to, kad sandoris, pagal kurį jis gavo turtą, pripažintas negaliojančiu *ab initio* arba dėl to, kad prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos.

Šia nutartimi teismas akcentavo, kad nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas yra savarankiška prievolės rūšis, reglamentuojama LR CK šeštosios knygos XX skyriaus normų. Šiame

¹⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje *D. V. v. Lietuvos profesinė sąjunga „Solidarumas“* (bylos Nr. 3K-3-355/2009).

skyriuje įtvirtintos turto išreikalavimo taisyklės taikomos tada, kai konstatuojami specialūs prievolės grąžinti turtą atsiradimo pagrindai: turtas gautas be teisinio pagrindo (LR CK 6.237 straipsnio 1 dalis), pagrindas, kuriuo įgytas turtas, išnyksta paskiau (LR CK 6.237 straipsnio 2 dalis), asmuo be teisinio pagrindo nesąžiningai praturtėja (LR CK 6.242 straipsnio 1 dalis). Nutartyje pažymima, kad kasacinio teismo praktikoje išaiškinta, jog nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas savo prigimtimi yra subsidarius kitų civilinių teisių gynbos būdų atžvilgiu, nurodomos šio instituto taikymo prielaidos. Išnagrinėjęs šią civilinę bylą LAT taip pat išaiškino, kad tuo atveju, kai reikalavimo dalyku esantis turtas yra gautas sandorio pagrindu, pripažinus tokį sandorį negaliojančiu (nuginčijus ar konstatavus, kad jis niekinis) *ab initio*, taikomos LR CK šeštosios knygos X skyriuje įtvirtintos restitucijos taisyklės. Šios sandorio pripažinimo negaliojančiu pasekmės tiesiogiai įtvirtintos įstatyme (LR CK 1.80 straipsnio 2, 3 dalys, 6.145 straipsnio 1 dalis). LR CK šeštosios knygos XX skyriaus taisyklės, reglamentuojančios be pagrindo gauto turto ar nepagrįsto praturtėjimo grąžinimą, sandorio negaliojimo atveju gali būti taikomos tik subsidiariai – jeigu restitucijos nepakanka visiškam pažeistų asmens teisių apgynimui.

Šioje byloje buvo nustatyta, kad šalys nesilaikė privalomos notarinės dovanojimo sutarties formos, todėl yra pagrindas konstatuoti, kad sandoris yra niekinis, ir spręsti dėl jo pasekmių pagal restitucijos taisyklės, kurių pakanka visiškam pažeistų teisių apgynimui, todėl šiuo atveju atsakovo gautų lėšų išreikalavimui apeliacinės instancijos teismas be teisinio pagrindo taikė be pagrindo įgyto turto išreikalavimo taisyklės, tarp jų ir CK 6.241 straipsnio 1 dalies 3 punkto normą, reglamentuojančią turto, perduoto asmens, kuris neprivalėjo vykdyti prievolės, tačiau ją įvykdė, išreikalavimą¹⁴⁴.

Iš pateiktos nutarties matome, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto subsidarius taikymo pobūdis lemia tai, kad jo nuostatos pradeda veikti tik tada, kai asmens pažeistų teisių negalime apginti vadovaujantis restitucija. Taigi subsidiarumo principas riboja nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutu taikymą, kai kyla klausimas dėl restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutų konkurencijos. Pateiktame pavyzdyje restitucija buvo pritaikyta kaip sandorio negaliojimo pasekmė, tačiau kaip jau ne kartą minėjome, dabartiniame CK 6.145 įtvirtinta, kad restitucija taikoma ne tik tada, kai sandoris, pagal kurį jis gavo turtą, pripažintas negaliojančiu *ab initio*, bet ir kai asmuo privalo grąžinti kitam asmeniui turtą, kurį jis gavo neteisėtai arba per klaidą, arba dėl to, kad prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos. Šiais atvejais taip pat kyla minėtų normų konkurencijos

¹⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje *D. V. v. Lietuvos profesinė sąjunga „Solidarumas“* (bylos Nr. 3K-3-355/2009).

klausimas. Taigi siekiant pilnai atskleisti analizuojamų normų santykį, papildomai reikia nustatyti, kaip tarpusavyje dera restitucijos bei nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutų normos, įtvirtintos Lietuvos CK. Paanalizuosime tuos restitucijos taikymo atvejus, kurie susiję su nagrinėjama tema¹⁴⁵.

Problema kyla dėl to, kad doktrinoje sutinkama nuomone, jog CK X skyriaus normos nustato bendrąsias taisykles visais restitucijos atvejais, tačiau kai kurios CK normos gali nustatyti specialiąsias taisykles, taikomas tik tam tikrais restitucijos atvejais. Šiai minčiai iliustruoti CK komentaro autoriai pateikia turto gavimo be pagrindo normos (CK 6.240 straipsnis)¹⁴⁶. Tokia nuomonė diskutuotina, nes pagrįstai kyla klausimas, jeigu tam tikriems atvejams yra taikomos specialios taisyklės, tai kokiais atvejais jos turėtų būti taikomos. Esant tokiam painiam teisiniam reglamentavimui neabejotinai reikalinga atlikti išsamią šio klausimo analizę.

4.2.1. Turto gražinimas, kai jis gautas per klaidą

Įdomu pažymėti, kad CK komentaro autoriai restitucijos taikymo sąlygą, kai asmuo privalo gražinti kitam asmeniui turtą, kurį jis gavo per klaidą, aiškina kaip be pagrindo įgyto turto išreikalavimą ir nukreipia į CK 6.237 straipsnį¹⁴⁷. Tačiau galime pastebėti, jog tai nėra visai tikslu, nes turto gavimo be pagrindo straipsnyje (CK 6.237) yra vartojamos visai kitos sąvokos, kaip pavyzdžiui, „be teisinio pagrindo“, „turtas įgytas tyčia ar dėl neatsargumo“. Kyla klausimas, ar tikrai kalbant apie restitucijos taikymo prielaidą „kai turtas gautas per klaidą“ turima omenyje turto gavimo be pagrindo atvejai.

Autoriaus nuomone, tai tik terminų nesuderinimo problema, nes sistemiškai analizuojant CK restitucijos taikymo sąlygą, kai asmuo privalo gražinti kitam asmeniui turtą, kurį jis gavo per klaidą yra labai panaši į turto gavimą be pagrindo.

Kaip nurodo CK komentaro autoriai, kai asmuo sumoka kitam asmeniui skolą, klaidingai manydamas esąs šiam skolingas, jis turi teisę reikalauti gražinti tai, ką perdavė naudojantis bendrąja CK 6.237 straipsnyje įtvirtinta taisykle¹⁴⁸. CK 6.238 straipsnyje randame ir specialią taisyklę, kuri

¹⁴⁵ Darbe nebus nagrinėjamas neteisėtumo atvejis, nes kaip jau aptarėme darbo 2.2 poskyryje, nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo prievolės yra kvazisutartinės, kurioms būdingas tik teisėtas veiksmas, nes neteisėtas veiksmas yra laikytinas deliktu. Taip pat nenagrinėsime atvejo, kada restitucija taikoma sutarties nutraukimo atveju, nes tai tema reikalaujanti atskiro, išsamaus tyrimo.

¹⁴⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 185.

¹⁴⁷ *Ibid.*

¹⁴⁸ *Ibid.*, p. 318.

sako, jeigu asmuo klydo manydamas esąs skolininkas ir sumokėjo skolą, kurios neprivalėjo mokėti, tai jis turi teisę išreikalauti sumokėtą sumą iš ją gavusio asmens. Paminėtina, kad šiame straipsnyje yra įtvirtintas jau aptartas tipinis *condictio indebiti* atvejis.

Taigi, kaip matyti, įstatymų leidėjas dviejose teisės normose (CK 6.145 straipsnio 1 dalyje ir 6.238 straipsnyje) įtvirtina atvejus, kai asmuo privalo grąžinti turtą, kurį jis gavo per klaidą. Dėl šios priežasties tampa neaišku, kuriai teisės normai reikėtų suteikti pirmenybę. Jeigu sutiksime su CK komentaro autorių nuomone ir laikysime, kad CK X skyriaus normos nustato bendrąsias taisykles visais restitucijos atvejais, o kai kurios CK normos gali nustatyti specialiąsias taisykles, tai šių teisės normų koaliciją galime išspręsti vadovaudamiesi *lex specialis derogat legi generali* taisykle t.y. specialioji norma nugalė bendrąją, todėl esant tokiai situacijai taikysime turto gavimo be pagrindo nuostatas¹⁴⁹.

Autoriaus nuomone, aptartas restitucijos taikymo pagrindas, yra netikslingai įtrauktas į CK 6.145 straipsnio 1 dalį, nes pareigą grąžinti kitam asmeniui turtą, kurį jis gavo per klaidą reglamentuoja turto gavimo be pagrindo taisyklės. Atrodo, kad tokios pačios pozicijos laikosi ir teismai, nes teismų praktikoje nėra bylų, kuriuose teismas būtų pritaikęs restituciją, kai asmuo turtą gavo per klaidą, priešingai šiais atvejais į pagalbą yra pasitelkiamos turto gavimo be pagrindo taisyklės¹⁵⁰.

4.2.2. Turto grąžinimas, kai sandoris, pagal kurį jis gautas, pripažintas negaliojančiu *ab initio*

Antrasis CK 6.145 straipsnio 1 dalyje numatytas restitucijos taikymo atvejis, kai asmuo privalo grąžinti kitam asmeniui turtą dėl to, kad sandoris, pagal kurį jis gavo turtą, pripažintas negaliojančiu *ab initio*. Šios normos taikymą komplikuoja CK 6.237 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta taisyklė, kad šio skyriaus taisyklės gali būti *inter alia* taikomos ir tais atvejais, kai reikalavimas susijęs su įvykdymo pagal negaliojančią sandorį grąžinimu. Akivaizdu, kad toks reglamentavimas kelia sumaištį aiškinant Lietuvos sandorių negaliojimo pasekmių reglamentavimą ir reikalauja išsamaus paaiškinimo.

¹⁴⁹ Šiuo atveju nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo taisyklės taikysime tik tokiu atveju, jeigu bus visos reikalingos instituto taikymo prielaidos (aptartas darbo 3 skyriuje) ir jeigu kiti civilinės teisės gynybos būdai bus negalimi t.y. būtina atsižvelgti į subsidiarią instituto taikymo prigimtį.

¹⁵⁰ Pvz., žr. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 18 d. nutartį civilinėje byloje UAB „Edvonis“ v. UAB „Klaibuta“ (bylos Nr. 2A-514-538/2009).

CK 6.145 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad išimtinais atvejais teismas gali pakeisti restitucijos būdą arba apskritai jos netaikyti, jeigu dėl jos taikymo vienos iš šalių padėtis nepagrįstai ir nesąžiningai pablogėtų, o kitos atitinkamai pagerėtų.

LAT praktikoje išaiškinta, kad restitucijos taikymas kiekvienu konkrečiu atveju priklauso nuo konkrečios bylos aplinkybių. Ji taikoma ne mechaniškai, o atsižvelgiant į įstatyme nustatytas restitucijos taikymo sąlygas ir jų taikymui reikšmingas konkrečios bylos aplinkybes. Pažymėtina ir tai, kad bendrąsias restitucijos taisykles reglamentuojančios CK šeštosios knygos „Prievolių teisė“ I dalies „Bendrosios nuostatos“ X skyriaus „Restitucija“ normos sistemiškai taikytinos su CK šeštosios knygos „Prievolių teisė“ III dalies „Kitais pagrindais atsirandančios prievolės“ XX skyriaus „Nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas“ normomis, nes CK 6.237 straipsnio 5 dalyje yra įtvirtinta nuostata, kad pastarojo skyriaus taisyklės taikomos ir tuo atveju, kai reikalavimas susijęs su įvykdymo pagal negaliojančią sandorį grąžinimu. Taigi, teismas, sprenddamas restitucijos taikymo klausimą, visų pirma turi nustatyti, ar restitucija apskritai taikytina¹⁵¹.

CK 1.95 straipsnyje yra įtvirtinta, kad paprastai negaliojantis sandoris laikomas negaliojančiu nuo jo sudarymo momento. Tokiu atveju vadovaujantis CK 6.145 straipsnio 1 dalimi yra taikoma restitucija, todėl šalys privalo grąžinti viena kitai visa, ką gavo pagal tokį sandorį.

Tačiau CK 1.95 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad jeigu pagal turinį pripažinti į sandorio negaliojančiu *ab initio* negalima, jis gali būti pripažintas negaliojančiu tik nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo. CK komentaro autoriai nurodo, kad tais atvejais, kai šalių grąžinti į padėtį, buvusią iki sudarant sandorį negalima, pavyzdžiui, kai pagal sandorį jau yra atlikti darbai ar suteiktos paslaugos, būtina išspręsti šalių atsiskaitymo pagal sandorio sąlygas klausimą, o pats sandoris ateičiai nutraukiamas - negalint atsiskaityti pagal sandorio sąlygas (jei šios yra neteisėtos, prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms, pažeidžia kitų asmenų teises), atsiskaitoma pagal CK 6.237 – 6.242 straipsnių nuostatas dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo. Taip pat akcentuojama, kad sandorį pripažinus negaliojančiu, nė viena jos šalis negali nieko įgyti ar sutaupyti kitos sandorio šalies sąskaita¹⁵².

Užsienio literatūroje taip pat galime rasti pavyzdžių, kai šalių grąžinti į padėtį, buvusią iki sandorio sudarymo yra tiesiog neįmanoma. Pavyzdžiui, Olandijos CK taip pat yra išskiria atvejus, kai restitucija natūra tampa negalima dėl savo pobūdžio (pvz., pagal namo nuomos sutartį)¹⁵³. Šiuo

¹⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 23 d. nutartis civilinėje byloje A. G, V. G v. R. S, M. K., O. P. (bylos Nr. 3K-7-90/2009).

¹⁵² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. p. 210.

¹⁵³ Chorus, J.; Gerver. P.; Hondius, E. *Introduction to Dutch law*. Kluwer Law International, 2006, p. 150-151.

atveju gražinimas yra įvykdomas pagal specialią taisyklę, įtvirtintą Olandijos CK 6:210 straipsnio 2 dalyje. Pagal šią nuostatą, gavėjas turi pareigą kompensuoti tai, kas buvo įgyta ar atlikta vertę, apskaičiuotą tam momentui, kai gavėjas ją gavo, kiek tai yra protinga, bet tik jeigu gavėjas praturtėjo arba jeigu jis prašė, kad tai būtų atlikta, arba sutiko atlikti priešpriešinius veiksmus¹⁵⁴.

Kaip pastebi A. Dambrauskaitė analogiška taisyklė yra įtvirtinta ir Lietuvos CK 6.240 straipsnio 4 dalyje, autorės nuomone, šios taisyklės taikymas sandorių negaliojimo atveju taip pat yra galimas, atsižvelgiant į CK 6.145 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą teismo prerogatyvą netaikyti restitucijos¹⁵⁵.

Panagrinėkime LAT pozicija šiuo klausimu. Vienoje iš bylų teisėjų kolegija pažymėjo, kad negalima teigti, kad visada, pripažinus sandorį niekiniu, įmanoma visiškai atkurti *status quo ante*. Teismas taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad abstrakčiam grįžimui į pradinę padėtį, t. y. principui „tarsi sutarties niekada nebuvo“, kai kuriais atvejais priešinasi materialinė ir ekonominė realybė, kuri yra iki teismo sprendimo dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu priėmimo. Tokia situacija susiklostė ir šiuo atveju, nes šalių ginčas yra kilęs dėl iš nuomos sutarties kylančių pasekmių – nuomos mokesčio sumokėjimo už atitinkamą nuomos laikotarpį, nors ginčo patalpomis pasinaudojusio atsakovo turtinė nauda tokiu atveju gali būti išieškoma ir CK 6.242 straipsnio pagrindu¹⁵⁶.

Šioje byloje teisėjų kolegija konstatavo, kad, nagrinėjamoje byloje pripažinus sandorį negaliojančiu CK 1.80 straipsnio 1 dalies pagrindu, naudojimosi patalpomis faktas ir iš jo atsiradusios teisinės pasekmės neišnyksta. Įstatyme nustatyta, kad jeigu pagal turinį pripažinti sandorio negaliojančiu *ab initio* negalima, jis gali būti pripažintas negaliojančiu nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo momento (CK 1.95 straipsnio 2 dalis). Teisėjų kolegija sprendžia, kad kai negalima šalių grąžinti į padėtį, buvusią iki sandorio sudarymo, tai būtina išspręsti šalių atsiskaitymo pagal sandorio sąlygas klausimą, o sandoris kaip toks, pripažintinas negaliojančiu nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo momento.

Įdomu pažymėti tai, kad nors teismas šioje byloje ir pripažino galimybę pasinaudoti CK 6.242 straipsniu, tačiau bylą išsprendė vadovaudamasis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, bei nurodė, kad nagrinėjamo atveju nepalankesnėje padėtyje atsidurtų ieškovas, kaip valstybės turto naudotojas, nes jam būtų apsunkintas susigrąžinimas tos naudos, kuri buvo atsakovo gauta naudojantis ginčo patalpomis. Atsižvelgiant į tai, teismas konstatavo, kad ginčo šalių sudaryta

¹⁵⁴ Olandijos civilinis kodeksas. Prieiga per internetą: <<http://www.dutchcivillaw.com/legislation/dcctitle6644.htm>>. [žiūrėta 2012-03-24].

¹⁵⁵ Dambrauskaitė, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 155.

¹⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos techninio sporto draugija v. UAB „Pas Ažuolą“* (bylos Nr. 3K-3-449/2008).

nuomos sutartis, prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms, yra niekinė (CK 1.80 straipsnio 1 dalis), tačiau niekinio sandorio pasekmės šiuo konkrečiu atveju taikytinos nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos (CK 1.95 straipsnio 2 dalis, 6.145 straipsnio 1 dalis)¹⁵⁷.

CK 6.145 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta norma, kad išimtiniais atvejais teismas gali apskritai restitucijos netaikyti, jeigu dėl jos taikymo vienos iš šalių padėtis nepagrįstai ir nesąžiningai pablogėtų, o kitos atitinkamai pagerėtų. Aptarsime vieną įdomesnių bylų, kurioje išsiskyrė LAPt ir LAT nuomonės.

Bylą nagrinėję teismai nustatė, kad pagal 2004 m. rugsėjo 7 d. pirkimo – pardavimo sutartį ieškovas UAB „Klevas“ pardavė atsakovui UAB „Baltasis skroblas“ pastatus ir statinius, kuriuos ieškovas naudojo gamybinėje veikloje, už 156500 Lt. Ieškovui 2004 m. rugsėjo 15 d. iškelta bankroto byla. Sandorio sudarymo metu UAB „Klevas“ vieninteliai akcininkai buvo E. G. J. ir B. L., kuris taip pat buvo UAB „Baltasis skroblas“ vienintelis akcininkas. B. L. 2005 m. kovo 8 d. akcijų pirkimo–pardavimo sutartimi visas UAB „Baltasis skroblas“ akcijas pardavė UAB „Danmat“, atstovaujamai vienintelio bendrovės akcininko Danijos piliečio M. A. Nuo 2005 m. balandžio 1 d. UAB „Baltasis skroblas“ bendrovės vadovo pareigas eina M. A., kuris investavo 75 tūkst. Lt lėšų ginčijamam turtui pagerinti, apsaugoti ir prižiūrėti, perėmė atsakovo hipotekinius įsipareigojimus, atsiradusius dėl ginčijamo sandorio sudarymo, todėl 2006 m. vasario 1 d. išregistruota hipoteka.

LAPt vertinimu, nagrinėjamoje byloje pasitvirtino reikšmingos aplinkybės, dėl kurių restitucija netaikytina (CK 6.145 straipsnio 2 dalis). Byloje nustatyta, kad pirkimo–pardavimo sandoris sudarytas nesąžiningais B. L. veiksmais. Teismas nurodė, kad restitucijos pritaikymas ir nekilnojamųjų daiktų grąžinimas ieškovui reikštų atsakovo nuosavo kapitalo materialiosios dalies netekimą. Dėl to teismas padarė išvadą, kad nagrinėjamoje byloje priimtas sprendimas taikyti restituciją šiuo metu turėtų esminę įtaką UAB „Baltasis skroblas“, nes jo veikla nutrūktų. Teismo nuomone, tokios teisinės pasekmės reikštų atsakovo kapitalą valdančio asmens verslo investicijų, įsigyjant šį kapitalą, praradimą, taip pat daugiau kaip 75 tūkst. Lt lėšų, skirtų ginčijamam turtui pagerinti, apsaugoti, prižiūrėti, netekimą. Teismas manė, kad restitucijos taikymas paimant iš atsakovo visą nekilnojamąjį turtą būtų pagrindas išnykti nurodytoms veiklos sąlygoms. Be to, teismas nurodė, kad abišalę restituciją taikyti neprotinga, nes ieškovas yra bankrutuojanti įmonė ir neturėtų lėšų grąžinti ginčijamo turto kainą (Įmonių bankroto įstatymo 10 straipsnio 7 dalies 5 punktas, 18 straipsnio 1 dalis, 35 straipsnis). Taigi teismas konstatavo, kad dėl restitucijos taikymo

¹⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos techninio sporto draugija v. UAB „Pas Ažuolą“* (bylos Nr. 3K-3-449/2008).

dabartinė atsakovo padėtis nepagrįstai ir nesąžiningai pablogėtų. Teismas taip pat nurodė, kad restitucijos taikymas nepagrįstai ir nesąžiningai pagerintų ieškovo ir jo kreditorių padėtį, nes ieškovas atgautų hipoteka neįkeistus nekilnojamuosius daiktus, nors pagal ginčijamą sandorį pardavė hipoteka ap sunkintą turtą. Dėl pirmiau išdėstytų aplinkybių teismas konstatavo, kad restitucijos taikymas šioje byloje nepagrįstai ir nesąžiningai pablogintų atsakovo ir atitinkamai pagerintų ieškovo padėtį, todėl netaikė restitucijos.

Tačiau LAT konstatavo, kad nesąžiningu pripažintam atsakovui negalima netaikyti restitucijos, remiantis tuo, kad jo padėtis nesąžiningai pablogės, nes dėl jo akcininko veiksmų buvo išregistruota gražintinių daiktų hipoteka (CK 6.145 straipsnio 2 dalis). Be to, atsakovo ir jo akcininko civiliniai teisiniai santykiai, atsiradę dėl to, kad atsakovo akcininkas įvykdė atsakovo prievolę hipotekos kreditoriui, dėl ko išregistruota hipoteka, bei ieškovo ir atsakovo santykiai, susiję su restitucijos taikymu, yra nesusiję vieni su kitais. Padariusi išvadą, kad nagrinėjamoje byloje restitucija turi būti taikoma, teisėjų kolegija konstatavo, jog restitucija turi būti atliekama natūra, nes dėl pirmiau nurodytų priežasčių toks restitucijos būdas nesukels didelių nepatogumų šalims. Be to, restitucijos taikymas natūra nagrinėjamoje byloje atitinka sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principus (CK 1.5 straipsnis)¹⁵⁸.

Aptariant CK 6.237 straipsnio 5 dalį, kurioje įtvirtinta taisyklė, kad šio skyriaus taisyklės gali būti *inter alia* taikomos ir tais atvejais, kai reikalavimas susijęs su įvykdymo pagal negaliojantį sandorį gražinimu, svarbu paminėti CK komentaro autorių nuomonę, kad reikalavimus dėl be pagrindo įgyto turto gražinimo galima pareikšti ne tik atskiroje, bet ir pagal kitokį reikalavimą nagrinėjamoje byloje, pavyzdžiui pareiškęs reikalavimą atlyginti nuostolius, tačiau esant sudėtinga taikyti civilinę atsakomybę, ieškovas gali pakeisti ieškinio pagrindą ir reikalauti priteisti iš atsakovo be pagrindo įgytą turtą ar jo vertę. Pakeisti reikalavimo pagrindą, šių komentaro autorių nuomone, galima ir taikant restituciją, – toks teisinis reglamentavimas, jų manymu, leidžia operatyviau ir patikimiau ginti pažeistas kreditoriaus teises¹⁵⁹.

Tačiau A. Dambrauskaitės nuomonė, toks teiginys, yra diskutuotinas, nes skiriasi šių ieškinių pareiškimo ir tenkinimo sąlygos, be to, reikia atsižvelgti ir į tai, kad nepagrįsto praturtėjimo normos taikomos subsidiariai¹⁶⁰.

¹⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje BUAB „Klevas“ v. UAB „Baltasis skroblas“ (bylos Nr. 3K-3-271/2007).

¹⁵⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 320.

¹⁶⁰ Dambrauskaitė, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 160.

Sutiktume su A. Dambrauskaite, nes kaip jau išsiaiškinome nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo taisyklės, sandorio negaliojimo atveju gali būti taikomos tik subsidiariai – jeigu restitucijos nepakanka visiškam pažeistų asmens teisių apgynimui. Be to, kaip jau minėjome, Lietuvoje galioja vadinamoji *non cumul* taisyklė – asmuo neturi pasirinkimo teisės, kokį reikšti ieškinį¹⁶¹.

Visgi CK 6.237 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta norma, pagal kurią nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo taisyklės taikomos ir tais atvejais, kai reikalavimas susijęs su įvykdymo pagal negaliojančią sandorį gražinimu, galėtume iliustruoti teismų praktikos pavyzdžiu, išnagrinėtu dar 2001 m. Byloje buvo nustatyta, kad ieškovė sudarė su atsakovais dalies gyvenamojo namo pirkimo-pardavimo sutartį. Kaip vėliau paaiškėjo atsakovai neturėjo teisės sudaryti šios sutarties, nes nebuvo šio namo savininkai. Atsižvelgiant į tai ieškovė prašė teismo pripažinti tarp šalių sudarytą pirkimo-pardavimo sutartį negaliojančia, solidariai iš atsakovų priteisti sumą, kurią ieškovė jiems sumokėjo už įsigytą turtą bei papildomai priteisti pajamas, kurias atsakovai gavo iš be teisinio pagrindo įgyto turto.

Pirmosios instancijos teismas ieškinį tenkino iš dalies – pripažino negaliojančia pirkimo-pardavimo sutartį ir pritaikė abišalę restituciją t.y. įpareigojo atsakovus gražinti ieškovei pinigus, kuriuos jie gavo iš ieškovės, o ieškovę įpareigojo gražinti įgytą turtą, tuo tarpu ieškinio reikalavimus dalyje dėl pajamų, už be pagrindo įgytą turtą teismas atmetė, kadangi 1964 m. CK 47 straipsnio 2 dalis nenumatė nuostolių atlyginimo, be to, ieškovė neįrodė, jog atsakovai iš jiems perduotų pinigų gavo ar turėjo gauti pajamas.

LAT sprendamas šią bylą konstatavo, kad negaliojantis sandoris nėra tinkamas pagrindas turtui įgyti, todėl tais atvejais, kai negaliojančio sandorio šalis įvykdė šiuo sandoriu numatytą prievolę, o kita sandorio šalis nepagrįstai praturtėjo, įvykdžiusios sandorį šalies bei gavusios įvykdymą šalies teisiniams santykiams taikytinas ir 1964 m. CK keturiasdešimt ketvirtasis skirsnis, reglamentavęs prievoles, atsirandančias dėl turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo (1964 m. CK 512 straipsnio 1 ir 2 dalys). Pagal 1964 m. CK 513 straipsnį be pagrindo gavęs turtą ir dėl to nepagrįstai praturtėjęs asmuo privalėjo gražinti ar atlyginti visas pajamas, kurias jis gavo ar turėjo gauti iš šio turto nuo to laiko, kada jis sužinojo ar turėjo sužinoti apie turto įgijimo nepagrįstumą.

Teismas nurodė, kad atsakovai sudarydami sutartį perleido daugiau teisių nei patys turėjo ir už šį niekinį teisių perleidimą iš ieškovės gavo atlyginimą, dėl ko atsakovai nepagrįstai praturtėjo

¹⁶¹ Dėl *non cumul* taisyklės taikymo teismų praktikoje žr. pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Rolvika“ v. BUAB „LVS“, AB DnB Nord bankas* (bylos Nr. 3K-3-90/2010); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Transmitto“ v. UAB „SEB lizingas“* (bylos Nr. 3K-3-372/2011).

ieškovės sąskaita. Taigi ieškovės ir atsakovų tarpusavio santykiai teisiškai turėjo būti kvalifikuojami net tik pagal restituciją, bet ir pagal prievolės dėl turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo reglamentuojančias teisės normas. LAT teigimu, atsakovai, nebūdami ginčo pastato savininkai, nuo pat atlyginimo gavimo dienos turėjo ir galėjo žinoti, jog praturtėja nepagrįstai, todėl pirmosios instancijos teismas nepagrįstai atsisakė tenkinti ieškovės reikalavimą priteisti iš atsakovų pajamas, kurias jie turėjo gauti iš nepagrįstai įgyto turto. Dėl minėtų motyvų LAT panaikino pirmosios instancijos teismo sprendimą ir priėmė naują – tenkino ieškovės reikalavimą priteisti iš atsakovų pajamas, kurias jie turėjo gauti iš nepagrįstai įgyto turto už laikotarpį nuo pirkimo – pardavimo sandorio sudarymo iki nutarties priėmimo dienos¹⁶².

Aptartą bylą galime laikyti vienetiniu atveju, kai toje pačioje byloje buvo pritaikytos tiek restituciją tiek ir nepagrįstą praturtėjimą reglamentuojančios teisės normos. Deja, nepavyko rasti daugiau bylų, kuriose nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo taisyklės būtų taikomos ir tais atvejais, kai reikalavimas susijęs su įvykdymo pagal negaliojantį sandorį grąžinimu. Tai leidžia daryti išvadą, kad teismai pripažįsta teorinę galimybę taikyti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutą tokiu atveju, jeigu restitucijos nepakanka visiškai pažeistų asmens teisių apgynimui¹⁶³, tačiau sprendžiant bylas ši taisyklė nėra pritaikoma.

4.2.3. Turto grąžinimas, kai prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos

Paskutinis restitucijos taikymo pagrindas, kuris bus aptariamas šiame darbe, yra atvejis, kai prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*).

CK 6.212 straipsnio 1 dalyje nenugalima jėga (*force majeure*) yra apibūdina kaip aplinkybės, kurių šalis negalėjo kontroliuoti bei protingai numatyti sutarties sudarymo metu, ir kad negalėjo užkirsti kelio šių aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimui. Teismų praktikoje pripažįstama, kad nenugalimos jėgos aplinkybes kvalifikuoja tokie požymiai: 1) aplinkybių nebuvo sudarant sutartį ir jų atsiradimo nebuvo galima protingai numatyti; 2) dėl susidariusių aplinkybių sutarties objektyviai negalima įvykdyti; 3) šalis, neįvykdžiusi sutarties, tų aplinkybių negalėjo kontroliuoti ar

¹⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 1 d. nutartis civilinėje byloje R. R. v. S. R., L. R. (bylos Nr. 3K-3-885/2001).

¹⁶³ Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje D. V. v. Lietuvos profesinė sąjunga „Solidarumas“ (bylos Nr. 3K-3-355/2009).

negalėjo užkirsti joms kelio; 4) šalis nebuvo prisiėmusi tų aplinkybių ar jų padarinių atsiradimo rizikos. Nesant šių kriterijų visumos, faktinės aplinkybės negali būti pripažintos nenugalima jėga¹⁶⁴.

CK 6.148 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta taisyklė, kad kai turtas sunaikintas dėl nenugalimos jėgos, restitucija netaikoma, tačiau skolininkas privalo perleisti kreditoriui reikalavimą dėl kompensacijos už žuvusį turtą arba perduoti kreditoriui jau gautą kompensaciją už sunaikintą turtą. Kaip pastebi A. Dambrauskaitė, šiame straipsnyje yra įtvirtinta tipinė *condictio indebiti* ieškinio taikymo sąlyga. Pagal romėnų teisę, jeigu vertybė (daiktas), perduotas atliekant mokėjimą, žūsta atsitiktinai, *condictio indebiti* negali būti pareiškiamas, t. y. perduodamo dalyko atsitiktinio žuvimo rizika tenka asmeniui, atliekančiam mokėjimą¹⁶⁵. Taigi ši *condictio indebiti* sąlyga perkelta į restitucijos skyrių.

Tačiau nesunku pastebėti, kad *condictio indebiti* taip pat reglamentuojamas CK 6.237 straipsnio 3 dalyje, kuriame nustatyta, kad jeigu gražintinas turtas žuvęs, atlyginama pinigais jo tikroji vertė, buvusi turto įgijimo metu, ir nuostoliai, atsiradę dėl vėlesnio turto vertės pasikeitimo. Turto įgijėjas atsako nukentėjusiam asmeniui už visokį turto pabloginimą ar trūkumą, įskaitant atsitiktinį.

Manytina, kad esant tokiai situacijai, kai pagal 6.148 straipsnio 1 dalį restitucija netaikoma dėl to, kad turtas sunaikintas dėl nenugalimos jėgos taip pat atsižvelgiant į CK 6.145 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą teismo prerogatyvą netaikyti restitucijos (jeigu dėl jos taikymo vienos iš šalių padėtis nepagrįstai ir nesąžiningai pablogėtų, o kitos atitinkamai pagerėtų) šalių atsiskaitymui galėtų būti taikomas CK 6.240 straipsnis. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad minėto straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad, kai sandoris pripažįstamas negaliojančiu ir to, kas buvo atlikta, negalima įvertinti pinigais, arba to, kas buvo gauta, negalima gražinti dėl prigimties, ieškinys dėl gražinimo ar kompensacijos negali būti tenkinamas, jeigu tai prieštarautų sąžiningumo, protingumo ir teisingumo kriterijams. Kadangi sąžiningumo, protingumo ar teisingumo principų kontrolė pavesta teismui, šis tam tikrais atvejais turi teisę spręsti savo nuožiūra ir gali visai atsisakyti tenkinti ieškinį¹⁶⁶.

Išnagrinėjus nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą be pagrindo bei restituciją reglamentuojančias teisės normas matyti, kad šių normų atribojimas yra sudėtingas uždavinys. CK įtvirtinta nemažai teisės normų, kuriose reglamentuojami tie patys santykiai – tiek restituciją, tiek turto gavimą be pagrindo reglamentuojančiose teisės normose numatyti atvejai, kad turtas turi būti

¹⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje A. Č. v. UAB „Molest“ (bylos Nr. 3K-3-370/2010).

¹⁶⁵ Dambrauskaitė, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 157.

¹⁶⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 323.

grąžinamas esant klaidai, kad jos taikomos ir tais atvejais, kai reikalavimas susijęs su įvykdymo pagal negaliojantį sandorį grąžinimu, taip pat abejose normose įtvirtintos taisyklės, kai turtas sunaikintas dėl nenugalimos jėgos. Visgi manytina, kad tais atvejais, kada restitucijos taikymas yra neįmanomas arba jeigu ją pritaikius, vienos iš šalių padėtis nepagrįstai ir nesąžiningai pablogėtų, o kitos atitinkamai pagerėtų, šalių atsiskaitymai turėtų vykti pagal nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto taisyklės. Taip pat reiktų pažymėti ir tai, jog nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutas savo prigimtimi yra subsidiarus restitucijos atžvilgiu. CK šeštosios knygos XX skyriaus taisyklės, reglamentuojančios be pagrindo gauto turto ar nepagrįsto praturtėjimo grąžinimą, gali būti taikomos tik subsidiariai t.y. tik jeigu restitucijos nepakanka visiškam pažeistų asmens teisių apgynimui.

IŠVADOS

Magistro baigiamajame darbe iškelti ginamieji teiginiai, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutas – tai savarankiškas institutas Lietuvos civilinėje teisėje, kuriam būdingas subsidiarus taikymo pobūdis, pasitvirtino, o ginamasis teiginys, kad Lietuvos civilinėje teisėje yra aiškiai atribotos nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto bei restitucijos instituto taikymo sritys, nepasitvirtino, tai įrodo šios išvados:

1. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo prievolių pagrindai buvo suformuluoti dar romėnų teisėje. Atlikta analizė leidžia teigti, kad šiuolaikinei bendrajai nepagrįsto praturtėjimo teisei įtakos turėjo ne tik romėnų kvazisutartinės prievolės, bet ir XIX amžiuje paplitusi bendroji idėja uždrausti nepagrįstą praturtėjimą.
2. Užsienio valstybėse nėra vieningos sampratos, kuri apibrėžtų santykius, kylančius iš nepagrįsto praturtėjimo. Kontinentinės teisės valstybėse nepagrįsto praturtėjimo teisė laikoma savarankiška teisės sritimi (pvz., Prancūzija, Vokietija). Tuo tarpu bendrosios teisės sistemoje (pvz., Anglijoje) nepagrįstas praturtėjimas nėra savarankišku ir laikomas restitucijos teisės dalimi. Atsižvelgiant į šiuos skirtumus Europos Sąjungoje vyksta bandymai harmonizuoti nepagrįsto praturtėjimo teisę Bendrų pagrindų sistemos projekte (angl. *Draft Common Frame of Reference*). Tačiau dėl tų pačių skirtumų, šiandien būtų sunku įsivaizduoti bendrą ir vieningą nepagrįsto praturtėjimo sampratą. Iš kitos pusės DCFR nuostatos gali tarnauti kaip įkvėpimo šaltinis tiek Europos valstybių narių nacionaliniams teismams bei įstatymų leidėjams, tiek ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismui.
3. Lietuvos CK nuostatų sisteminė analizė leidžia daryti išvadą, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutas yra savarankiškas institutas, ką patvirtina tai, kad jis yra įtvirtintas atskirame CK XX skyriuje. Šis institutas taikomas tik tada, kai konstatuojami specialūs prievolės gražinti turtą atsiradimo pagrindai. Šio instituto taikymo ribas apriboja subsidiarumo principas, pasireiškiantis, tuo kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutas taikomas tik tada, kai ginčo negalima išspręsti kitais pažeistų civilinių teisių gynimo būdais (pvz., taikant sutarčių, deliktų ar daiktinės teisės nustatytus gynybos būdus), ne išimtis ir restitucija.
4. Išanalizavus CK įtvirtintas turto gavimo be pagrindo (CK 6.237 straipsnis) ir nepagrįsto praturtėjimo (CK 6.242 straipsnis) sąvokas galime daryti išvadą, kad tai yra dvi skirtingos situacijos, kurios bendrai sudaro nepagrįsto praturtėjimo plačiuoju požiūriu institutą.

5. Lietuvoje skirtingai nei daugelyje aptartų kontinentinės teisės valstybių (pvz., Vokietijoje, Prancūzijoje) restitucija yra įtvirtinta atskirame CK skyriuje. Atsižvelgiant į tai, kad restitucijai Lietuvoje suteikta ganėtinai daug taikymo prielaidų (restitucija taikoma ne tik sandorio negaliojimo atveju, tačiau ir kitais CK 6.145 straipsnyje įtvirtintais atvejais bei nutraukimo atveju CK 6.222 straipsnis) galime teigti, kad restitucijos modelis buvo perimtas iš Anglijos teisės. Tuo tarpu CK 6.145 straipsnio 1 dalies taisyklės formuluotė buvo tiesiogiai perkelta iš Kvebeko provincijos CK.
6. Tiek restituciją, tiek turto gavimą be pagrindo reglamentuojančiose teisės normose numatyti atvejai, kad turtas turi būti grąžinamas esant klaidai, kad jos taikomos ir tais atvejais, kai reikalavimas susijęs su įvykdymo pagal negaliojantį sandorį grąžinimu, taip pat abejose normose įtvirtintos taisyklės, kai turtas sunaikintas dėl nenugalimos jėgos. Manytina, kad tais atvejais, kada restitucijos taikymas yra neįmanomas arba jeigu ją pritaikius, vienos šalies padėtis nepagrįstai ir nesąžiningai pablogėtų, o kitos atitinkamai pagerėtų, šalių atsiskaitymai turėtų vykti pagal nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto taisykles.
7. Lietuvos Respublikos teismų praktika nagrinėjamo instituto atžvilgiu yra formuluojama ne visada tinkamai. Teismai vis dar nesutaria ar turto gavimą be pagrindo (CK 6.237 straipsnis) ir nepagrįstą praturtėjimą (CK 6.242 straipsnis) reiktų laikyti skirtingomis situacijomis ir jas atskirti, ar priešingai, šiuos subinstitutus laikyti vienas kitą papildančiu su bendrai jiems būdingomis taikymo sąlygomis. Manytina, kad teismai turėtų atsižvelgti į atskiras turto gavimo be pagrindo ir nepagrįsto praturtėjimo taikymo sąlygas bei sprendami bylas, šalių teisinius santykius kvalifikuoti arba pagal CK 6.237 straipsnį (turto gavimas be pagrindo) arba pagal 6.242 straipsnį (nepagrįstas praturtėjimas).

Kalbant apie bylas, kuriose kyla klausimas dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto taikymo ar restitucijos instituto taikymo teismai turėtų vadovautis, tuo, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutas gali būti taikomos tik subsidiariai – jeigu restitucijos nepakanka visiškam pažeistų asmens teisių apgynimui. O tais atvejais, kai restitucijos taikymas yra neįmanomas arba jeigu ją pritaikius, vienos šalies padėtis nepagrįstai ir nesąžiningai pablogėtų, o kitos atitinkamai pagerėtų, šalių atsiskaitymai turėtų vykti pagal nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto taisykles.

PASIŪLYMAI

1. Vienu iš Lietuvos CK trūkumų, su kuriuo susiduriama analizuojant nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutą, galime laikyti skirtingų terminų tiems patiems teisiniams reiškiniams apibūdinti vartojimą. Siekiant pašalinti šia problemą, pirmiausia siūlytume pakeisti CK Šeštosios knygos „Prievolių teisė“ III dalies „Kitais pagrindais atsirandančios prievolės“ XX skyriaus pavadinimą, išdėstant jį taip:

XX SKYRIUS

„NEPAGRĮSTAS PRATURTĖJIMAS“

Pažymėtina, kad toks pavadinimas turėtų būti suprantamas plačiąja prasme, apimant tiek šiuo metu CK įtvirtintas nepagrįsto praturtėjimo (CK 6.242 straipsnis) tiek ir turto gavimo be pagrindo prievolės (6.237 straipsnis).

2. Manytina, kad į šiuo metu esančią turto gavimo be pagrindo CK 6.237 straipsnio 1 dalies nuostatą netikslingai yra įtrauktos kaltės formos, kurios, kaip išsiaiškinome, neturi reikšmės nustatant, ar asmuo įgijo turtą be teisinio pagrindo, o tik apsunkina turto gavimo be pagrindo aiškinimą. Kaltės nustatymas yra reikšmingas tik sprendžiant klausimą dėl turto vertės, pajamų ir išlaidų atlyginimo, todėl jos formos tikslingai yra įtrauktos į CK 6.237 straipsnis 3 dalį.

Atsižvelgiant į šias aplinkybes, siūlome pakeisti CK 6.237 straipsnio 1 dalį bei išdėstyti ją taip:

6.237 straipsnis. Pareiga grąžinti be pagrindo įgytą turtą

1. Asmuo, kuris be teisinio pagrindo savo veiksmais ar kitu būdu įgijo, tai ko jis negalėjo ir neturėjo gauti, privalo visa tai grąžinti asmeniui, kurio sąskaita tai buvo įgyta, išskyrus šio kodekso nustatytas išimtis.

<...>

3. Iš atlikto tyrimo matyti, kad sutaupymo atvejį apima tik nepagrįstas praturtėjimas, o šiuo atveju asmuo privalo atlyginti tokio dydžio nuostolius, koks yra nepagrįstas praturtėjimas. Atsižvelgiant į tai siūlome iš CK 6.240 straipsnio 1 dalies išbraukti klaidingai įtrauktą žodį „sutaupymas“ bei išdėstyti jį taip:

6.240 straipsnis. Atsiskaitymai grąžinant be teisinio pagrindo įgytą turtą

1. Be teisinio pagrindo įgijęs turto asmuo privalo grąžinti ar atlyginti visas pajamas, kurias jis gavo ar turėjo gauti iš šio turto, nuo to laiko, kai sužinojo ar turėjo sužinoti apie turto įgijimo nepagrįstumą. Už be pagrindo įgytą pinigų sumą skaičiuojamos penkių procentų dydžio metinės palūkanos. Šios palūkanos pradedamos skaičiuoti nuo to momento, kai asmuo sužinojo arba turėjo sužinoti apie nepagrįstą pinigų gavimą.

<...>

4. Atsižvelgiant į tai, kad nepagrįstas praturtėjimas pasireiškia sutaupymu ar kitokios nematerialios turtinės naudos gavimu siūlome patikslinti CK 6.242 straipsnio 1 dalį bei išdėstyti ją taip:

6.242 straipsnis. Nepagrįstas praturtėjimas

1. Be teisinio pagrindo nesąžiningai praturtėjęs (sutaupęs) kito asmens sąskaita asmuo privalo atlyginti pastarajam tokio dydžio nuostolius, koks yra nepagrįstas praturtėjimas (sutaupymas).

<...>

5. Šiuo metu galiojančiame CK nėra aiškiai atribotos restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo bei turto gavimo be pagrindo instituto taikymo sritys, todėl siūlome pakeisti CK 6.145 straipsnį bei išdėstyti jį taip:

6.145 straipsnis. Restitucijos taikymo pagrindas

1. Restitucija taikoma tada, kai asmuo privalo grąžinti kitam asmeniui turtą, kai sandoris, pagal kurį jis gavo turtą, pripažintas negaliojančiu ab initio arba nutrauktas.

2. Išimtiniais atvejais teismas gali pakeisti restitucijos būdą arba apskritai jos netaikyti, jeigu ji negalima dėl sandorio pobūdžio arba jeigu dėl jos taikymo vienos iš šalių padėtis nepagrįstai ir nesąžiningai pablogėtų, o kitos atitinkamai pagerėtų, tokiu atveju šalių atsiskaitymui taikomos CK XX skyriaus taisyklės.

Manytina, kad išbraukus atvejus, kai restitucija taikoma tada, kai asmuo privalo grąžinti kitam asmeniui turtą, kurį jis gavo neteisėtai arba per klaidą, arba dėl to, kad prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos, restitucija būtų suprantama kaip atskiras civilinių teisių, pažeistų dėl sandorio negaliojimo arba nutraukimo gynybos būdas ir sandorį pripažinus negaliojančiu ar jį nutraukus nebekiltų klausimų dėl kitų normų taikymo. Tuo tarpu visais kitais atvejais (įskaitant atvejus, kai restitucija negalima dėl sutarties pobūdžio arba tada, jeigu dėl jos taikymo vienos iš šalių padėtis nepagrįstai ir nesąžiningai pablogėtų, o kitos atitinkamai pagerėtų) – būtų taikomos CK XX skyriaus normos.

2012 m. balandžio 18 d.

Airinga Žukauskaitė, el. paštas: zukauskaite.airinga@gmail.com

LITERATŪROS ŠARAŠAS

Įstatymai ir kiti teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 1964, Nr. 19-138.
4. Kvebeko civilinis kodeksas. Prieiga per internetą: http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/CCQ/CCQ_A.html. [žiūrėta 2012-04-08].
5. Prancūzijos civilinis kodeksas. Prieiga per internetą: http://lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm. [žiūrėta 2011-11-16].
6. Vokietijos civilinis kodeksas. Prieiga per internetą: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/. [žiūrėta 2011-11-16].

Specialioji literatūra ir kitos publikacijos:

7. Ambrasienė, D., et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
8. Bar, Ch.; Clive, E. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law*. Volume 4. Munich: European law publishers GmbH, 2009.
9. Bar, Ch.; Swann, S. *Principles of European Law. Unjustified enrichment*. New York: Oxford university press, 2010.
10. Baranauskas, E., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
11. Beatson, J.; Schrage, E. *Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment*. Oregon: Hart Publishing, 2003.
12. Chorus, J.; Gerver, P.; Hondius E. *Introduction to Dutch law*. Kluwer Law International, 2006.
13. Dambrauskaitė, A. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos. *Jurisprudencija*. 2003, 37(29).
14. Dambrauskaitė, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009.
15. Dambrauskaitė, A. *Sandorių pripažinimo negaliojančiais teisinės pasekmės – Lietuvos ir Prancūzijos teisės lyginamieji aspektai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: MRU, 2006.

16. Edelman, J. *Unjust Enrichment, Restitution, and Wrongs*. Prieiga per internetą: <<http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection=journals&handle=hein.journals/tlr79&div=60&id=&page=>>. [žiūrėta 2012-04-02].
17. Emmert, F. *The Draft Common Frame of Reference (DCFR) - the Most Interesting Development in Contract Law since the Code Civil and the BGB*, 2012. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2025265>. [žiūrėta 2012-04-03].
18. Fedosiuk, O. Turtinė nauda kaip nusikalstamos veikos dalykas: sisteminė normų analizė. *Jurisprudencija*. 2004, 60(52).
19. Gordley, J. *Foundations of Private Law: Property, Contract, Unjustified Enrichment*. New York: Oxford university press, 2006.
20. Jakutytė-Sungailienė, A. Turto samprata Lietuvos civilinėje teisėje. *Socialinių mokslų studijos*. 2009, 3(3).
21. Jansen, N. *The Concept of Non-Contractual Obligations: Rethinking the Divisions of Tort, Unjustified Enrichment, and Contract Law*, 2010. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1569420>. [žiūrėta 2011-11-27].
22. Johnston, D.; Zimmermann, R. *Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2002.
23. Jonaitis, M. *Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: MRU, 2005.
24. *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. Vilnius: Mokslas, 1981.
25. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.
26. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
27. Mikelėnas, V. *Prievolių teisė*. Serija „Naujasis civilinis kodeksas“. Vilnius: Justitia, 2002.
28. Nekrošius, I.; Nekrošius, V.; Vėlyvis, S., *Romėnų teisė*, Vilnius: Justitia, 2007.
29. Norkūnas, A. Sąžiningumo principo įgyvendinimas. *Jurisprudencija*. 2003, 42(34).
30. Pakalniškis, V. Daiktai civilinių teisių objektų sistemoje. *Jurisprudencija*. 2005, 71(63).
31. Smith, L. *Property, Subsidiarity, and Unjustified Enrichment*. McGill University - Faculty of Law - Quebec Research Centre of Private and Comparative Law, 2003. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=338620>. [žiūrėta 2011-11-16].
32. Smith, S. A. *The Structure of Unjustified Enrichment Law: is Restitution a Right or a Remedy*, 2003. Prieiga per internetą:

- <http://digitalcommons.lmu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2367&context=llr>. [žiūrėta 2011-11-16].
33. Smits, J. M. *A European Law on Unjustified Enrichment? A Critical View of the Law of Restitution in the Draft Common Frame of Reference*. Groningen, 2008. Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1103826. [žiūrėta 2011-11-16].
34. Smits, J. M. *The Principle of Unjustified Enrichment and Formation of Contract: The Importance of a Hidden Policy Factor*, 2006. Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=917802. [žiūrėta 2011-11-27].
35. Smits, J. M.; Mak V. Common Core Evaluation of the Draft CFR - Book VII (Unjustified enrichment). *A Factual Assessment of the Draft Common Frame of Reference*. München: Tilburg Law School Research Paper No. 2009-04, 2010. Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1358020. [žiūrėta 2011-11-16].
36. Virgo, G. *The Principles of the Law of Restitution. Second edition*. New York: Oxford university press, 1999.
37. Vitkevičius, P., et al. *Civilinė teisė: vadovėlis*. Kaunas: Vijusta, 1997.
38. Vitkevičius, S. *Romėnų privatinės teisės sutartys*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
39. Webb, C. *What is Unjust Enrichment*, 2009. Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1418383. [žiūrėta 2011-11-27].
40. Zimmermann, R. *The law of Obligations. Roman foundations of the Civilian Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
41. Zyl, Dh. *History and Principles of Roman Private Law*. Durban: Butterworth, 1983.
42. Zweigert, K.; Kötz, H. *An introduction to Comparative Law*. Third edition. Oxford: Clarendon press, 1998.
43. Zweigert, K.; Kötz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001.
44. Žėruolis, J. et al. *Lietuvos TSR civilinio kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1976.
45. Žėruolis, J., et al. *Tarybinė civilinė teisė*. Vilnius: Mintis, 1988.

Teismų praktika:

46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje *V. E. v. I. Š., V. Š.* (bylos Nr. 3K-3-60/2012).
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Transmitto“ v. UAB „SEB lizingas“* (bylos Nr. 3K-3-372/2011).

48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Redco“ v. AB „Šiaulių bankas“* (bylos Nr. 3K-3-196/2011).
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Gabijos investicijos“ v. M. Ž.* (bylos Nr. 3K-3-153/2011).
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Eurostat V“ v. Vilniaus miesto savivaldybės administracija ir Lietuvos valstybė* (bylos Nr. 3K-3-58/2011).
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje *A. Č. v. UAB „Molesta“* (bylos Nr. 3K-3-370/2010).
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Kirstnė“ v. UAB Medicinos bankas* (bylos Nr. 3K-3-308/2010).
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje *V. J. v. R. B.* (bylos Nr. 3K-3-276/2010).
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Utvilsta“ v. IĮ „(duomenys neskelbtini)“* (bylos Nr. 3K-3-140/2010).
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje *O. G. v. A. M., G. P.* (bylos Nr. 3K-3-60/2010).
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Rolvika“ v. BUAB „LVS“, AB DnB Nord bankas* (bylos Nr. 3K-3-90/2010).
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje *E. Ž. ir L. Ž. v. A. M. ir A. R.* (bylos Nr. 3K-3-569/2009).
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 4 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos futbolo federacija v. UAB „Atolas“* (bylos Nr. 3K-3-561/2009).
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Gelvora“ v. UAB „Staura“* (bylos Nr. 3K-3-351/2009).
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje *J. P. v. T. K.* (bylos Nr. 3K-3-362/2009).
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje *D. V. v. Lietuvos profesinė sąjunga „Solidarumas“* (bylos Nr. 3K-3-355/2009).

62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje *V. S. v. V. T.* (bylos Nr. 3K-3-253/2009).
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 23 d. nutartis civilinėje byloje *A. G, V. G v. R. S, M. K., O. P.* (bylos Nr. 3K-7-90/2009).
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje *K. V. T. v. I. T.* (bylos Nr. 3K-3-111/2009).
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje *D. J. v. A. D.* (bylos Nr. 3K-3-593/2008).
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos techninio sporto draugija v. UAB „Pas Ažuolą“* (bylos Nr. 3K-3-449/2008).
67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Klevas“ v. UAB „Baltasis skroblas“* (bylos Nr. 3K-3-271/2007).
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje *D. L. v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“* (bylos Nr. 3K-3-192/2006).
69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje *E. Č., ir kt. v. Kauno miesto savivaldybė ir kt.* (bylos Nr. 3K-3-140/2006).
70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. birželio 11 d. nutartis civilinėje byloje *S. S. v. UAB „Vilniaus vandenys“* (bylos Nr. 3K-3-693/2003).
71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje *J. V. v. B. M. U.* (bylos Nr. 3K-3-1318/2002).
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 1 d. nutartis civilinėje byloje *R. R. v. S. R., L. R.* (bylos Nr. 3K-3-885/2001).

Kiti šaltiniai:

73. Anglijos teismų praktika. Prieiga per internetą: <<http://www.ucc.ie/law/restitution/engl.htm>>. [žiūrėta 2012-02-08].
74. Europos Sąjungos teismų praktika. Prieiga per internetą: <<http://www.ucc.ie/law/restitution/euro.htm>>. [žiūrėta 2012-04-01].
75. Nacionalinės teisės aktų derinimo su Europos Sąjungos teise metodiniai nurodymai. Prieiga per internetą:

- <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/DB/LB/LB_intergracija_ES/LB_integracija_ES_2000_02_3.pdf>. [žiūrėta 2012-04-01].
76. Principles of European Contracts Law. PECL I & II (1999 m.), PECL III (2002 m.). Prieiga per internetą:
<http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm>. [žiūrėta 2011-10-14].
77. UNIDROIT Principle of International Commercial Contracts 2010 Prieiga per internetą:
<<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/blackletter2010-english.pdf>>. [žiūrėta 2011-10-14].
78. Vokietijos teismų praktika. Prieiga per internetą: <<http://www.ucc.ie/law/restitution/germ.htm>>. [žiūrėta 2012-02-08].

SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: nepagrįstas praturtėjimas, turto gavimas be pagrindo, restitucija, subsidiarumas.

Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutas yra vienas iš teisinių gynybos būdų, kurio pagalba asmuo gali susigrąžinti be teisinio pagrindo kito asmens įgytą (turimą) turtą ar išreikalauti dėl nepagrįsto praturtėjimo patirtų nuostolių atlyginimą.

2001 metais įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos civiliniam kodeksui atsirado nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo reglamentavimo naujovių. Dėl šios priežasties iškilo būtinybė išanalizuoti šio instituto sampratą, struktūrą, taikymo prielaidas. Pažymėtina, kad minėtas institutas Lietuvoje negali būti nagrinėjamas atskirai nuo restitucijos - civilinės teisės gynybos būdo, kai šaliai gražinama tai, ką ji perdavusi kitai šaliai, o iš nepagrįstai įgijusios šalies išieškoma tai, ką ji perdavusi kitai šaliai. Todėl darbe skiriamas dėmesys nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo ir restitucijos institutų santykio nustatymui. Analizuojant šiuos klausimus magistro baigiamajame darbe pasitelkiami lyginamasis, sisteminės analizės, lingvistinis, dokumentų analizės ir apibendrinimo metodai.

Darbas susideda iš keturių skyrių.

Pirmajame darbo skyriuje analizuojama nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto kilmė bei tolesnė raida. Antrajame skyriuje siekiama išsiaiškinti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto sampratą užsienio valstybėse (Vokietijoje, Prancūzijoje, Anglijoje) bei Lietuvoje. Taip pat skiriamas dėmesys nepagrįsto praturtėjimo teisės harmonizavimui Europos Bendrų pagrindų sistemos projekte (angl. *Draft Common Frame of Reference*). Trečiajame darbo skyriuje nagrinėjamas „nepagrįsto praturtėjimo“ bei „turto gavimo be pagrindo“ tarpusavio santykis bei jų taikymo prielaidos. Išsamiai analizuojamas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto subsidarius taikymo pobūdis, padedantis nustatyti nepagrįsto praturtėjimo taikymo apimtį su kitom teisinės gynybos priemonėmis (taip pat ir su restitucija). Ketvirtajame darbo skyriuje aptariama restitucijos samprata užsienio valstybėse ir Lietuvoje. Magistro darbo apimtyje nagrinėjamos pagrindinės šių institutų santykio problemos, analizuojama kaip dera nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto bei restitucijos normos, įtvirtintos Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse.

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje ši teisės sritis nėra pakankamai išsamiai ištirta, jos tyrimas Lietuvos civilinėje teisėje išlieka labai aktualus ir tuo pačiu įdomus teisinis klausimas tiriamuoju požiūriu.

SUMMARY

Key words: unjust enrichment, reception of property not due, restitution, subsidiarity.

This master thesis analyzes the institute of unjust enrichment or reception of property not due. This is one of the legal remedies which creates the possibility to return the property which was acquired by other person without the legal ground.

The new Civil Code of the Republic of Lithuania came into force with new aspects of unjust enrichment or reception of property not due in 2001. It generated the need to analyze the definition, structure and application of this institute. According to the Lithuanian law aspects this institute cannot be studied separately from the restitution – the legal remedy by which the property is returned to the person, which had transferred it to the other party (the parties returns to the *status quo*). Therefore the main focus of this thesis is the relation between the unjust enrichment or reception of property not due institute and restitution.

The author for the research has chosen a comparative, systematic analysis, linguistic, scientific literature analysis and generalization methods.

The master thesis consists of four parts.

The first chapter analyzes the origin and historical development of the unjust enrichment or reception of property not due institute. The second chapter discusses the definition of this institute in foreign European countries (France, England, Germany) and Lithuania. Special attention is paid to the harmonization of the law of unjust enrichment in the European Draft Common Frame of Reference. The third chapter analyzes the relation and the application of the unjust enrichment and the reception of property not due. The subsidiarity principle is also discussed. The fourth chapter deals with the restitution definition in foreign countries and Lithuania. The master thesis explores the main problems of the relation between current institutes and analyzes how the unjust enrichment or reception of property not due institute fits with the restitution rules, which are regulated in the Civil code of the Republic of Lithuania.

This topic is not widely investigated in Lithuanian, so it is an important subject of Lithuanian civil law and for it forthcoming studies in this area of law.